

**Malik Qambar'ın Kalemi İle
Kendi Yaşamöyküsü
ve Jilo Aşireti**

Doğu Süryanice'den çeviren

Kuroš Hërmëz Nazlu
Redakte Jan Beth-Şawoce

**Malik Benyamin'in Oğlu ve
Jilo Aşiret Lideri,
Malik Qambar**

**Babam Beth-Malik
Warda'nın Anıları**

Aşağı Kol beylerinden bir bey,¹ Maliklerin ve ağaların efendisi, soylu ve ünlü bu kişilik, Doğu Kilisesi takvimine göre, 15 Mayıs 1895 yılında Jilo'nun Zarni köyünde dünyaya geldim. Anne ve babamın biricik erkek evladı, aynı zamanda da tüm yakınlarımın ve Jilo aşiretinin gözbebeği idim.

Öğrenimime, babam tarafından üç yılda yaptırılan görkemli ve çok dayanaklı sarayda, başladım. Bu sarayın yapımına çok para harcanmış ve çok sağlam yapılmıştı. Öyle ki top ateşine dayanabiliyormuş.

Bu sarayda iki ayrı öğretmenden ders alıyordum. Bunlardan biri Bazlı peder Gewergis'den (Yeni Doğu) Asurca, diğeri Şapnalı peder Xayo'nun oğlundan İngilizce. Kendi anadilimde çok ilerledim, bu yüzden de yavaş yavaş Hakkari'nin güzel dağlarından gözlerim yeni uygarlıkları görmeye başladı.

Sekiz yaşında iken harçlı tabancayı kullanmayı öğrendim. Özgür zamanlarımı dağlarda kuş avlama ve atış öğrenmekle geçirdim. On yaşıma geldiğimde, babam Rus üretimi beş kurşun alan bir mavzer aldı. Bununla köylerde kuş avlamaya çıkardım.

Oramarlılar, Kon köyüne saldırı düzenleyip yağmalama yapmışlardı. Kon Asurları, Jilo aşiretinden yardım isteminde bulundular. Babam Malik Benyamin, hemen tüm Jilo savaşçılarını seferber etti. Semaqa dağının önünde Oramarlılar'ın önünü kesti. Yağmalanan her şeyi yere bırakmalarını emretti. Tüm mallar, esir onüç Konluyu ve Baz aşiretinden yağmalanan ondört katır geri alındı. Oramarlılar'dan da 700 kişi Malik Benyamin güçlerine silahlarıyla birlikte teslim oldular. Bu olay sırasında yaşıam onbirdi.

Hiç kimseye haber bırakmadan tüfeğimi aldım, koşarak dağa babamın yanına gittim. Beni görünce gülümsedi, ama bana bir şey demedi. Amacım yakından olanları görmek ve bir şeyler öğrenmekti. Buna karşın ailem ve yakınlarım, evden dışarı çıkmaya, hemde tek başıma çıkmaya hiç izin vermezlerdi. Her an ve yerde gözleri hep beni izlerdi. Yüzümden bir olay çıkmazsın diye. Çünkü çok cesur ve korkmaz biriydim. Hiç çekinmeden tehlikeli her yere girer ve çıkardım. 13 yaşında Durağ'da bulunan yüksek Şabca / Sab'a dağına çıkar yabanıl hayvanlardan ceylan, dağ keçisi, ayı ve kurt avladım. Bir çok defa yanımdakilerle birlikte büyük tehlikelere düşmüşüm. Özellikle de soğuk karlı kış günlerinde donarak büyük maceralar yaşadık.

Birgün Durağ'daki 8000 m yüksekliğindeki Şabca dağında ayakkabılarım ve ayaklarım dondu. Ayakkabılarımı zorla çıkarıp çoraplarla, bütün hızımla koşmaya başladım. Karlı yollardan kendimi Diz aşiretine bağlı Şawa köyüne ulaştırdım. Bu aşiretten 30 kişiyi, dağda karlar içinde sıkışmış arkadaşlarıma yardım etmeye gönderdim. İki saat sonra 15 arkadaşımı dağdan sağ-salim indirdiler. Arkadaşlarımdan birisi Rabban Dadişoc / Dadişolu Elo ayaklarını çok feci üşütmüştü. Üç ay bu köyde zorunlu kaldı. Bizlerse Qudşanis'e gittik ve orada beş gün kaldık. Bu olay Aralık ayında olmuştu. Beş gün sonra başka bir yoldan, Arik ve Kon köylerinden Jilo'ya ulaştık.

Ben çok iyi tüfek kullanırdım. Bu yüzden de adım her yere yayılmıştı. Atışlarda önümden hiç bir şey kaçamazdı.

¹ Çölemerik emirliği, Hakkari'de yaşayan halkı iki kola ayırmıştı. Bunlardan biri Aşağı Kol adı ile şu birimleri içerliyordu: Txuma, Jilo ve Diz aşiretleriyle birlikte bir bölüm Müslüman. Diğeri de Yukarı Kol'du ve şu birimleri içerliyordu: Yukarı Tiyyari, Aşağı Tiyyari ve Baz aşiretleriyle birlikte bir bölüm Müslüman. Hristiyan Doğu Asurlar'ın liderliğini Malikler ve Müslümanlar'ın liderliğini ağalar yapıyordu. (Çev.)

Bir gün Mar Zayya köyünde, babam Malik Benyamin, Dostalan ağası Tahir ve Oramar ağası Sutto'nun ve 2000'nin üzerinde bir erkek topluluğunun gözü önünde, bir iğneyi, beyaz bir ağacın ucunda, 100 m uzaklıktan mavzerimle vurdum. Herkes yaptığımı şaşırıp kaldı.

Her yılın yazında, her zaman uğradığım yerlerden biri de Gawar'ın Dize kazasıydı. Burada kaymakam ve Türk askerleri birlikte bulunuyordu. Kaymakam Haydar Bey ve askeri binbaşı beni yanlarına davet ettiler. Burada nişan atışı yapıyorlardı. Amaçları beni de bu atışlara katmaktı. 400 m uzaklığa bir nişan yerleştirdiler. Beni de davet ettiler. Herkesten önce, yerleştirilen nişanı vurdum. Haydar Bey çok sevindi ve beni övdü.

14 yaşında yine bir gün Gawar'ın Dize kazasına gittim. Orada Abdülkerim paşa tarafından çağrıldım. Paşa Konstantinopol'den Van vilayetine halkın durumunu yakından izlemek ve denetlemek için gelmişti. O, Enver Paşa hükümeti kurulduktan sonra buralara uğramıştı. Buranın yemyeşil ve güzel olan bir yaylasında yemek yedik ve içtik. Benimle birlikte, gelenler arasında Kildani patriği temsilcisi peder Yosep Bahro, Dize kazasının tüm önde gelenleri bulunuyordu.

Abdülkerim paşa, benimle İngilizce konuşmaya başladı. Konuşmamdan çok neşelenmişti, çünkü Hakkari dağlarında İngilizce konuşan birine rastlaması onu şaşırtmıştı. Konuşmamız sona erdikten sonra bana şu soruyu yöneltti:

- Buraya atla mı geldiniz?

- Hayır, dedim, buraya bir grupla birlikte gezmeye geldik.

Hemen iki askerinden kendisine ait olan iki atı getirmelerini buyurdu. Birini bana ve diğerini de peder Yosep'e verdi. Buradan ayrılıp Dize gittik. Yer yakın olması nedeniyle de bizimle birlikte gelen jandarmalarla atları geri gönderdik.

Bu olayı anlatmaktaki amaç Türkler'le aramızda olan, karşılıklı saygıyı göstermek içindir.

Ben, tüfek gereksinimini, çok iyi yapmayı öğrenmişim. Kurşunlar için mermi yapardım. Bunları yapmak için kalıp kullanırdım. Mermileri içine çok güzel dökerdim. Fabrikada üretilenlerden çok daha iyi yapardım bunları. Genel uğraşlarımdan biri de buydu: silah sökme, temizleme, tamir ettirme gibi. Birde koşu yapardım, çünkü aşiret yaşamında önemli bir yeri vardı. Aşiretler arasında her zaman için karşılıklı tartışmalar ve uyuşmazlıklar olurdu. Bunlar kısa bir zaman içerisinde gideriliyor ve barışa yer verilip ortam karşılıklı saygıya yeniden yerini bırakıyordu.

Dağlı Asurlar'ın Musardil² adında bir yortu günleri vardı. Bu yortu gününde ben Jilo, Baz ve Rakan piskoposu Mar Zayya Sargis, Qudşanis'e (patriğin kaldığı yer) gittik. Sözümleri ettiğim yortuda geleneksel olarak herkes birbirini su ile ıslatır. Erkek, kadın, büyük-küçük ayırımı yapılmaksızın herkesin katıldığı bir yortu günü.

Yortu gününün sabahı, saat 9'da, Mar Sargis'i patrikhanenin kapısından ıslak çıktığını gördüm. Beni görür görmez, bağırarak *"Bana, bunu yapanlara aynısını yap!"* dedi. Ona *"Bunu kim yaptı?"* diye sordum. *"Mar Yaw-Alaha yaptı!"* Mar Yaw-Alaha Aşağı Berwari'ye bağlı Çora piskoposuydu. Ona *"Hemen patrikhaneye git, onu çağır ve birlikte aşağıya inin. Beraber Mar Şalliğa Kilisesi'nin bahçesine gidin. Bende oraya geliyorum. Oradan bir çay"*

² Aslında ad Nusardil'dir, anlamı da Tanrı'nın Yeniyılı olmakta. Buna Pentakost, yani bizim Rēššayš yortusu, Haziran ayının ikinci haftasında kutlanır. Çev.

akıyor, bende orada ona aynı şeyi yaparım merak etme...” dedim. Mar Sargis olacaklar için biraz olsun gülümsedi ve koşarak geri gitti.

Aradan kısa bir süre geçtikten sonra, ikisinin beraber geldiğini gördüm. Bahçeye doğru geldiler. Çayın kenarına birlikte oturdular. Yanlarına bende gelip oturdum. Bir iki dakika sonra Mar Yaw-Alaha’yı çayın içine ittim. Az kalsın boğuluyordu. Mar Zayya gülmeye başladı. Oradan uzaklaşmak zorunda kaldım, yoksa beni de suya atacaklardı. Hemen hemen her yandan halk toplanıp beni de ıslatmak için geldiler. Hatta aralarında Doğu Asur Kilisesi patriği Mar Benyamin Şamcun / Şam’un bile beni ıslatmak için gelmişti. Ama başaramadılar. İşte bizim orada eğlenmeler, şenlikler, şölenler ve yortular böyle sevinç içinde yapılır ve kutlanırdı.

Büyük Babam Malik Warda

Büyük babam Malik Warda, ülkemizin bu parçasında büyük bir üne sahipti. Zeki ve akıllı biriydi. Birçok yararlı işe imzasını attı. Tüm halkımız için onurlu ve namuslu olan çalışmalarından yanaydı.

Beni çok severdi. Her zaman yanında oturtur, bana yaptıkları başarıları, savaşları ve hizmetleri anlatırdı. Hakkari Asurları’na yaptıkları etkinliklerini tek tek dizerdi. Bana öğütler verir ve çok şey öğrenmemi istiyordu. Bugüne kadar bunları unutmuş değilim. Her an, yaptıkları gözlerimin önünde serilidir. Onun yedi oğlu, malı ve mülkü vardı. Zarni köyünün kenarında bir dağı vardı. Önünden Besebre deresi geçiyordu. Bu dağın dibinde çok büyük bir mağaramız vardı. Adı da Xarba idi. Çok genişti, içine 100 bin kişiyi barındıracak kadar büyüktü. Büyük babamın 3 bin baş koyunu ve daha başka baş hayvanları vardı. Kapısı her zaman için yoksullara açıktı. 1912 yılında vefat etti. Jilo halkı onu görkemli büyük bir törenle uğurlamıştı. Tüm Asur ve Kürt aşiretleri bu törene birlikte katılmışlardı.

Sarayımızın etrafında çiçek dikmeyi çok severdim. Halk dağlara çıktığında, sarayımızın etrafındaki çiçekleri çok güzel görebiliyordu. Bu çiçeklere özenle bakardım.

Jilo’daki halkımız arasında varolan uyuşmasızlıklara, görüşme yoluyla, sevimlice konuşarak, danışarak çözümler sunardım. Bu yüzden Jilo halkı bana her zaman saygı duyardı. Barıştan ve yoksullardan hep yana tavır alırdım. Her türden haksızlığa ve zorbalığa karşı duruyordum.

Birgün Qudşaniş’e giderken, Gigar köyü yakınlarında 3 m uzunluğunda bir yılan, kartal gibi yer aldı. Atımın karşısında dimdik durdu. Korkudan kendimi attan aşağı attım ve koşmaya başladım. Yoldan geçen köylülerimiz benim attan düştüğümü sandılar. Hemen yardımına koştular. Onlara karşıma dikilen yılanın önünden kaçtığımı söyledim. Ülkemizde yılan boldu. Bu yörede Romi adında bir dağ, Zuzane köyüne bağlıdır. Burası yılanlarla doludur. Her yirmi adımda iki ya da üç yılanla karşılaşılabilir. Buralarda bu yılanlar çok tehlikeli olmamasına rağmen halk çok dikkatli dolaşırdı.

1913 yılında birgün Gawar’ın Dize köyünden yanımda 20 silahlı ile birlikte geliyordum. Köye girdiğimde, köyün lideri Ğuso tarafından karşılandık ve ağırlandık. Evine girip bahçesinde oturduk. Yarım saat kadar sonra bağrıışmalar duyduk. Silahlı adamlarımla birlikte hemen dışarıya çıktık. Bağrıışma yerinde birkaç askerle tartışan köylülerle karşılaştık. Askerler köylülerden zorla, küfür ve tehditlerle davar ve tavuk almak istiyorlardı. Askerler bizi

gördüğünde, köylülerden kimler olduğumuzu sordular. Köylülerin yanıtı: Malik Benyamin'in oğlu Malik Qambar ve yandaşları, dediler.

Tümü birden, bulunduğumuz yere doğru, gelip atlarından indiler. Bizi selamladılar. Hemen onlara *"Kimsiniz? Neyin nesi oluyorsunuz?"* diye sordum. Bana *"Şeyh Neri'nin adamlarıyız"* diye yanıtladılar. Gelip yanımıza oturdular. Bende hemen onlara *"Aranızda şarkı söyleyebilecek biri varsa bize şarkı söylesin"* dedim. İçlerinden biri şarkı söylemeye başladı. Çok güzel söylüyordu. Beraberce yedik, yemekten sonra bizi bırakıp gittiler. Şeyh Neri'nin adamları köyü terkinden sonra köy halkı bulunduğumuz eve geldi. Burada bize dualar okudular ve *"Buraya gelmezseydiniz hem tavuklarımız ve hemde davarlarımız elimizden alınacaktı. Üstelik bize zulüm bile yapacaklardı."*

Bu köy herhangi bir aşirete ve silahlı güce sahip değildi. Bizler aşirettik ve reaya için etkinliklerimiz çoktu. Bu reayalar, Kürtlere karşı kendini savunamıyordu. Bu yüzden de sık sık rahatsız ediliyorlardı. Bazen, bizden çekinip halkımıza karşı her istediklerini de yapamıyorlardı.

Haç Yortusu Kurbanı

Bu yortu günü, Jilo'da çok görkemli bir şölenle kutlanıyor. İlk günü Mar Zayya köyünde, son üç günü de Zarni de kutlanırdı. Tüm aşiretler bu dört günde şölene katılır, birlikte yer içerlerdi. Halay çekilir, silah atışları yapılırdı. Birlikte herkes eğlenir ve coşardı. Sanırsam, dünyanın hiç bir yerinde böyle bir şölene rastlanmıyordu. Bunun dışında, daha başka yortularımızda vardı, ama bunun coşkusu başkaydı.

Ülkemizin bu toprak parçası üzerinde, yani Zuzane'de çok güzel (Marge) yaylalarımız vardı. Özellikle de Durağ'daki Şabce dağı, 6000 m kadar bir yüksekliğe sahipti. Burada çok sayıda kulübe ve baraka yaptırmıştık. Bu kulübelerin biraz ötesinde 30 m kalınlığında bir kar bulunuyordu. Bu yaylamız yemyeşil bir çayırılığa sahipti. Diğer bir yaylamız da, bundan biraz daha aşağı kalan bölümde yer alıyordu. Oraya □anne adını vermişlerdi. Yukarıda kalan meramızdan daha büyüktü.

Dağ kemerinin hemen yanı başında Mar Gewergis adında çok görkemli bir kilisemiz vardı. Ben birçok defa akşamları oraya gider ışıklarını yakar ve tutsülerdim.

Bu Durağ'ın **Şabce** dağında yabanıl birçok hayvan yaşırdı. Ayı, ceylan ve dağ keçileri boldu. Bol suyu vardı. Yer altından fışkıran kaynakları boldu. Davar beslemek için çok zengin bir merası vardı. Çeşit çeşit yenilebilen sebzeler buralarda bulunurdu. Bunlardan bir tür tam dağın başında, karın bulunduğu yere yakın olurdu. Sarı renkte çiçek açar ve biz ona Anir derdik. Çiçek suyu kokusuna sahipti. Dünyanın bütün dağlarında bundan daha güzel kokusu olan bir çiçeğin olacağını sanmıyorum.

Jilo'da Nahra adında bir köyümüz vardı. Köyü savunmak için buraya bir savunma kalesi inşa edilmişti. Şaka mahiyetinde ona Mar Galje derlerdi. Bu köyün önde gelen liderinin adı Zayya idi. Çok zeki ve akıllı biriydi. Burada çok güzel şarap üretilirdi. Köyün üzüm bağları çoktu. Onu ben Xabur nehri (Suriye'de) kenarında kalan Têl-Goran'a benzetiyordum. Mar Zayya köyünde meyve bulunmuyordu. Bu gereksinimini Nahri ve Zarni köylerinden karşılıyordu. Köy halkı çok konukseverdi.

Evlenmem

Šušan Xanēm / Šušen Hanım, Namrut d Be□-Mar Šamcun / Šam'un'un kızı oluyordu. Asurlar arasında önde gelen bir konumları vardı. Jilo'da önde gelenlerimiz, benim bu hanımla evlenmemi uygun bulmuşlardı. Onlar Be□-Mar Šamcun ve Be□-Malik Warda aileleri arasında kurulacak olan bu yakınlığa yakışır bir yakınlık görmüşlerdi. Bu yüzden de bu konu önce aile içinde tartışılmış ve sonra karşılıklı yazışmalar yapılmış. Elçiler aracılığıyla kızın ailesi ile iletişim kurulmuş. Ben kızı daha önce görmüştüm.

Bu sıra yaşıım 17 idi. Bir grup Jilolu ile birlikte, dayım İšoc Dacto / İšo Da'to (Na□aniyel) ile birlikte Qudšanis'e gittik. Patrik Mar Šamcun Benyamin bizi evinde ağırladı. Buradan sık sık Mar Šamcun'un amcası Namrud Beyin evine gidip geliyorduk. Ben ve Šušan bu ara böyle görüşmüş olduk. Birbirimizin durumunu, bu sıra, sorma olanağını bulduk. Halbuki Asurlar'da, erkek ve kız nişanlandıktan sonra birbirleriyle iletişim kurmazdı, fakat biz bu eski geleneğe uymadık (bu geleneğe uymamak sanırsam yanlıştı). Bir kaç gün sonra eve geri geldim ve aileme olanları anlattım ve çok mutlu olduğumu ilettim. Haber hemen Jilo aşireti tarafından olumlu karşılandı. Ve Jilolular sevinçlerini hemen şölene çevirdiler. Düğün hazırlıkları başladı. Resmiyete giren işlemleri yakından izleyen gençlerimiz benim için bir şarkı bestelediler. Bunu birlikte sokaklarda söyleyip coşarlardı.

Tüm Asur ve Kürt aşiretleri gelişmelerden haberdar olmuşlar ve babam Malik Benyamin'e gönderdikleri haberlerinde düğüne davet edilirlse seve seve geleceklerini iletmişler. Büyük babam Malik Warda hala yaşıyordu. Bu yüzden de şu öğütü babama ilettili: *Bazı Asur ve Kürt aşiretleri arasında sürtüşme var. Düğüne gelseler aralarında tartışma ve kavga olabilir. Bu yüzden düğünden sonraki damat ve gelin kutlamasına gelsinler, daha uygun olur.* Öğüt yerinde görüldü ve onaylandı.

Ağustos ayında, babam Malik Benyamin, kardeşi Filippos'u, dayım İšoc Dacto'yu elçi olarak Namrud Beye gönderdi. Ona düğün takvimini ve yol güzergahını iletecekler. Bu ortak karar şöyleydi: 12 Ekim 1909'da Jilo'dan çıkılacak, Diz aşireti üzerinden geçilecek, 13 Ekim günü Qudšanis'e varılacak.... Bu ve diğer gereksinimler iletildikten sonra, elçiler evlerine geri geleceklerdi.

Elçiler Mar Šamcun Benyamin ailesi tarafından çok iyi ağırlandıkları ve büyük bir anlayış içinde sevgi ve saygı ile karşılandıkları anlatıldı. Daha sonra hazırlıklara yavaş yavaş başlandı. Bu sıra Qudšanis'e gideceklerin listesi dizildi.

10 Ekimde babam Malik Benyamin, Jilo piskoposu Mar Zayya Sargis, 400 silahlı Jilolu genç, kızkardeşim Sara ve on genç kızla birlikte yola çıktılar. Qudšanis'e vardıklarında büyük bir şölenle karşılandılar.

Çölemerik'den devlet memurları gelmiş. Onlarda bu muhteşem ve eşsiz düğünü izlemek için bulunmuşlar. Qudšanis'te üç gün düğün yapıldı. Diz aşireti üzerinden Jilo'ya döndüler. Yol üzerinde kalan Čama köyünde Malik Hermöz tarafından şenlik düzenlendi. Herkese yemek sundu.

18 Ekim günü Zarni köyünün kenarında kalan Ša□ta dağının yakınlarına ulaştık. Burada babamın sarayı önünde 300 kadar silahlı bekliyordu. Hep birlikte silahlarımızla onları Ša□ta deresinde karşılamaya çıktık. Onlara yaklaştığımızda gerçek bir savaşmış görüntüsünü andıran atışlarla bizi karşıladılar. Büyük bir şenliğin eşliğinde birlikte Zarni'ye ulaştık. Jilolu

Asurlar'ın tümü burada toplanmıştı. Halay çekiyor ve havaya ateş ediyorlardı. Tüm konuklar gördükleri sevgi ve saygıdan ötürü, hep sözediyorlardı.

Düğünden sonra Qudşanis'e döndüklerinde, silahlı gençler Nabuqadnezar'ın Kudüs'ü kuşatması gibi Qudşanis kuşatılmıştı.

Ertesi gün sabah Mar Caziza / 'Aziza Kilisesi'ni ziyarete gittik. Yüzlerce adam damlarda ve kapı önlerinde ve yol kenarı boyunca toplanmışlardı. Kiliseden çıktığımızda her yandan silah atışları yapıldı. Geleneksel olarak atılan ceviz, meyve, kışarmutu, helvacı kabağı gibi ürünler, üzerimize atılmaya başlandı. Şamcun, Zayya ve Yuxanna Be□-Ğuşi, bizleri bu atılan ağır ürünlerden korumaya çalışmazsa kafalarımız kırılacaktı. Sonunda eve ulaştık. Düğün şenliğimiz tam onbeş gün sürdü. Yemek, içme ve halay çekmekle sürdü. Düğün alayı öyle kalabalıktı ki Zarni de yatacak yer bulmak zorlaşmıştı.

Evimizin hemen arkasında bir değirmenimiz vardı. Bedava herkese un yapardı. Düğün süres boyunca aralıksız durmadan çalıştı. Düğüne katılanların tümü yapılan eğlence ve düzene şaşa kalmıştı. Hiç bir olay olmaksızın şenlik sona erdi ve halk evine dağıldı.

Mayıs ayında, eşimin ailesi tarafından davet edildik. Şuşan Xanēm'in erkek kardeşi Şallıta çok kibar ve yakışıklıydı. Bizi almaya o geldi. Birlikte Namrud Begin evine Qudşanis'e gittik. Burada yeniden şenlik yapıldı. Herkes ziyaretimize geldi. Birlikte hediyeler getirdiler. Çölemerik'in ağaları da gelip hediyeler sundular. Burada ikibuçuk ay kaldıktan sonra Jilo'ya geri gittik. Ayrılmadan önce Çölemerikli □assa efendi bizi evine davet etti. Ben ve Namrud Begin oğlu Şallıta, Mar İsay Şamcun'un babası Dawud, Namrud Begin kardeşinin oğlu Dēnxa Çölemerik'e birlikte gittik. Bizleri Bar-Çēlla'da bir yaylada öğle yemeğine götürdüler. Çok güzel ve lezzetli yemekler hazırlanmıştı. Onları saydığımda kırk çeşit buldum. Birlikte çok eğlendik, sonra Qudşanis'e yeniden geri geldik. Bar-Çēlla yaylası çok güzel bir yerde bulunuyordu. Durağ dağının karşısında yer alan Şabca ovasına benziyordu.

Bilara ben ve Baze Be□-Qelayta kızakla Qudşanis'ten Gawar Dize'sine gittik. Dize'nin yakınında bir kükürt dağı vardı. Bu dağı 20 dakikada zorla aşabildik. Kükürt kokusundan az kala boğulacaktık.

Zab'ın yakınından geçerken, suyun kıyısına silahlarımızla ateş etmeye başladık. Su yüzüne birçok balık çıktı. Tümünü topladık. Daha sonra dört keklik avladık. Akşama doğru bir köye ulaştık. Köyün liderine konuk olduk. Avladığımız balık ve keklikler kızartıldı ve onları birlikte yedik. Ama sabaha kadar pirelerden uyuyamadık. Sabah erkenden yola çıktık. Gawar'ın Dize köyüne vardık. Orada, ben Kildani patriği temsilcisi peder Yosep Bahro'ya gittim. Yakın dostumuzdu. Birkaç gün içinde dostlarımı ziyaret ettikten sonra, ben Jilo'ya, Baze de Mar-Bišo köyüne indi.

Cayna Rabta / Cayno Rab□o

Büyük Çeşme

Zarni köyünün doğusunda bulunan bu çeşmenin adı Büyük Çeşme'ydı. Yazın akıttığı sularının önünden geçilmezdi. Çeşmenin suyu Mar Zayya Yortusu gününde yani 1 Haziran'da³ akar, Ekime kadar durmadan devam ederdi.

Bu su, yüksekte bulunan bir taş deliğinden fişkırdı. Acayip bir şeydi. Aktığı süreden sonra, su az miktarda akmaya devam ediyordu. Ama 1 Haziran günü taştaki delik açılıyor ve su tüm hızıyla akıyordu. Arazi sulama konusunda da pek bir yararı yoktu. Ekin tarlalarımız bu çeşmenin yukarı tarafında kalıyorlardı.

Zarni köyü yakınında X(□)ilana adında bir başka dağ yer alıyordu. Bu dağın yoluyla yaylalara ulaşma birbuçuk saat kadar bir süre alıyordu. Yol çok engebeli, dar, uçurumlu ve tehlikeliydi. Bazı yerleri ayak basacak kadar taşlar barındırıyordu. Yaylalara ulaşacak bir başka yolda Durağ kapısıydı. Ama yol çok uzuyordu. Üçbuçuk saat kadar zaman alıyordu. Buradan kervanlar geçirdi.

Rax(□)el Malik Warda, benim büyük annem, bu yolu yaptırmanın sözünü vermiş. Bu yolda birçok insan yaşamını yitirmiş. Zarni'de Mirza Şmuyel adında bir usta varmış. Taşları patlatarak taşçılık yaparmış. Büyük annem bu ustayı yanına çağırtmış, ona istediği miktarda para vermiş ve ondan bu yolun genişletilmesini istemiş. Usta Mirza Şmuyel hemen işe koyulmuş ve onu çok güzel bir yola dönüştürmüş. Yapıldıktan sonra herkes korkusuzca üzerinden geçermiş. Yoldan geçen herkes, yapana dualar "Allah Malik Warda'nın ölülerine rahmetler eylesin" diziordu.

Jilo Aşireti

Bizim Jilo aşiretimizi şu adlar oluşturmaktadır: Dostagan, Beljenaye, Oramar, Riqa, Baz, Txuma, Diz, X(□)erutnaya ve Gur ile birlikte Jilo'da ondokuz köyümüz var. Bu yöremizde sayısız ürün veren ve vermeyen ağacımız bulunmakta. Her köyde bir ila üç arasında kilisemiz ve okullarımız vardı. Her insanımız işiyle ilgileniyordu ve bu konuda epey yol kat ediyorlardı. Bir iki yağmur yağıştan sonra kar yağardı.

Jilo aşireti geçmişte yağmalanmaya ve yıkıma pek uğramadı. Her zaman için varlığını koruyabilmiş sayılır. Bunu da ona bağlı olan yiğit liderlerin gücü ve zekasıyla olmuş. Her dönem diğer aşiretler için arabuluculuk yapabilmıştır.

1914'de bir şanssızlık eseri yağma ve yıkıma uğradı. Bu sıra 800 kadar Jilolu genç aşiretin dışında Avrupa'da ve diğer ülkelerde bulunuyordu. Aşiretleri ile birlikte bulunmuş olsalar durum çok ayrı olacaktı.

Çok eski dönemlerden bu yana müthiş bir tarihi var. Özellikle de Asur İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Jilolular iki önemli Jilo kralından sözeder dururlar. Bunlar Zoraq ve oğlu Balaq'tır.⁴

Bugün Çölemerik diye bildiğimiz alan bu krallara ait bir yaylaydı. Burada sürülerini, atlarını ve diğer hayvanlarını Çelle ve Parşin'de otlatırlardı. Çölemerik sözcüğünün karşılığı *Jilo Merası* olmakta.

³ Doğu Asur Kilisesi takvimine göre, [Çev.]

⁴ Bu iki kral Jilo'da Aziz Mar Zayya döneminde (İS 309-430) egemenlik sürdürdüler. [Çev.]

Bir inanca göre de Jilo Mar Zayya tarafından kutsanmıştır. Kutsal haçıyla, Tanrı'dan Jilo aşiretini korumasını istetmişti. Hiç bir dönemde de, herhangi bir gereksinme ile karşı karşıya gelmemesini dilemiş. Bu yüzdende bütün Asurlar ve yerel Müslümanlar Van, Musul, Urmiye ve Salamas'dan ziyaretine gelir, kurbanlar sunarlardı. Şu an Mar Zayya adına Bağdat kentinde bir kilise inşa edilmiş. Bu aziz adına herkes üç gün oruç tutar ve altarı önünde diz çökerek dua eder. Dünyanın neresinde olursa Jilolular, bu azizi unutmazlar.

Tilki avına çıktığımızda, sabaha kadar uykumuz gelmezdi. Tüm gece soğuğa aldırmandan beklerdik. Bu bizim en iyi sprorumuzdu.

Çok önemli bulduğum ve gelecek kuşak için aktarılması gereken bir olayı kısaca veriyorum: Halkımız neden ve ne için dünyanın dört tarafına dağıldı ve kayboldu? Bunun anlaşılması ve bilinmesi gerek.

Yıl 1915'tir. Be□-Mar Şamcun ailesinden Namrud Beg, Hakkari'de eşsiz ve çok akıllı bir adamdı. Musul ve Van kentinde kalan tüm Asurlar ve Kürtler tarafından çok sevilen ve sayılan biriydi. Türk sultanı tarafından birçok nişan almış ve Türk hükümeti de çok sevip, saygı duyarmış. Yerel düzeyde çok başarılı ve iş bilen türdendi. Türkler, Kürtler ve Asurlar öğütlerine saygı duyarak uyardı. Jilolular bu zeki önderin yokluğunda dünya kapılarını tek tek çalmaya başlamışlar.

1915 yılı Asurlar için bir hayal kırıklığı olur. Savaş başladı. Ülke baştan başa ateşle yanıyordu.

Namrud Beg, vargücüyle Asurları her tehlikeden korumayı kafasına koymuş. Hiç kimseye zarar gelmezsin diye, gece gündüz demeden didinip çalışıyordu. Kapısı her zaman konuk karşılamaya açıktı. Her konuk istediği gibi yer içer ve sonra ayrılırdı. Konuksuz bir gün bile geçirmemiş. Her gün en az elli konuğu karşılamış. Halkını çok sever ve sayardı. Ayırım yapmaksızın herkese dost davranırdı. Dünyada olup bitenlerden haberi vardı. Kafası hep bununla meşguldü. Bu felaketten halkını nasıl kurtaracaktı? Yol ve yöntem neydi? Halkı da tüm umudunu ona bağlamıştı. Kurtuluşunu yalnız onda görüyordu.

Her yandan kara bulut bu halkın başı üzerinde toplandı. Başlarına gelmedik dert kalmadı. Tam bu sıra Namrud Beg yatakta, hastalığı ile boğuşuyor ve bir an önce iyileşmek istiyor. Yataktan hemen kalkmak istiyor ama istediği bir türlü yerine gelmiyor ve kalkamıyor.

Fırsat bu fırsat. Ard niyetli düşman, işine koyuldu. Diz köyünde kötülükte ün yapmış birçok soyguncu ve kaçakçıdan vahşi bir çete oluşturuldu. Bu çete, Qudşanis'e, doğrudan Namrud Beg'in evine gitti. Namrud Beg onları dostça karşılamış. Gelişlerine çok sevinmiş. Onlara öğütler vererek ağırlamış. Ayrılacakları gün Namrud Begden, her iki oğlu Şallıta ve Yuab [(Yuaw) birlikte gitmemiş, babasının yanında kalmış], yegenleri (kardeşinin oğulları) Dēnxa ve Daryawuş'u, birlikte (Patrik) Mar Şamcun Benyamin'in yanına, gitmeleri için, izin verme ricasında bulunmuşlar. Patrikle kritik olan bu dönem için, nelerin yapılması gerektiğini konuşacaklarını ve bunu bir karara bağlayacaklarını söylemişler. Namrud Beg önerilene çok sevinmiş ve onları göndermeye onay vermiş. Nedenini de Asurlara yararlı bir şeyler olacak diye düşündü. Ölümüne gidecekleri ise hiç aklına gelmemiş.

Ama Namrud Beg, bu eli kanlı çetenin planladığı tuzaktan haberi yoktu. Namrud Beg'in yanından ayrılıp Mar Şamcun Benyamin'in yanına yola koyuldular. Buraya uğramadan bir saat kadar sonra Namrud Beg'in evine geri döndüler. Burada Namrud Beg, oğlu Yuab, baldızı Hēnnaro, yegeni (kızkardeşinin oğlu) Yonatan'ı hunharca öldürüp dağa çıktılar. Orada da

Šalliṭa, Dēnxa ve Daryawuṣ'u aynı yöntemle yokettiler. Eli kanlı canilerin yarattığı bu olay Asurları güç bir duruma soktu.

Olayı kimlerin nasıl ve ne amaçla yaptığını halkımız çok erken öğrendi. Kendine "biz aşiret" adını takan bu acımasız grup, aslında eli kanlı cani bir katil sürüsüydü. Bu yüzden halkımız arasında dünyanın her yanına göç ve dağılma başgösterdi. Her yerde insanlarımız aşağılandı ve dışlandı. Bu çete, kısa bir süre içinde de Mar Šamcun ailesinin sonunu da getirdi. Yerinden ve yurdundan olan halkımız, yaşam yerlerini terke koyuldu. Milyarlarca değerinde olan servetlerini bırakıp dünyanın çeşitli yollarına düştü. Olay halkımızı dibinden vurmuştu. Dağılan halkımız başaşağı gidiyordu.

Bu katliamın yapıldığı sıra, ne Mar Šamcun ailesi ve nede Malikler'den hiç kimse bölgede bulunmuyordu. Bulunsalar, böyle bir olaya kesin yol vermezlerdi. Bu sıra, yörede bu çeteden başka kimse bulunmuyordu. Tanrımdan dileğim bu çetenin cezasız kalmamasıdır.

Malik Cabdišoc / 'Abdišo

Birinci Malik Warda'nın babası, çok zeki ve yetenekli bir adamdı. Çölemerik Mir'i tarafından sayılır ve sevilirdi. Nedeni sürekli barışseverliği idi.

Birgün Mir'in adamlarıyla birlikte İran sınırına yakın kalan (Darnaye) Derneliler'in ve diğer aşiretlerin sürülerini yağmaladılar. Başlıca neden de bu aşiretlerin Mir'e ve Maliklere bağlı kervanları yollarda soymalarıydı. Malik Cabdišoc çok iyi bir nişancıydı.

1914 yılına kadar avladığı yabani koçlarının boynuzları Be-Malik sarayının duvarlarını süslüyordu. Çoğu yıllarca aradan sonra çürümüşü. Bu dağılı halkın sürekli pazar alış-verişi Van'da olurdu. Burada her diledikleri bulunuyordu. Oramar aşireti Jilo'ya bağlı olduğu için, liderlerini Abro'daki muhtarlar seçerdi.

Malik Warda

Babamın büyük babası, I. Malik Warda, ünlü ve çok tanınmış biriydi. Tüm Asur ve Kürt aşiretleri tarafından sevilir ve sayılırdı. Aşağı Bazke'nin lideriydi. Genelde uyuşmasızlıklarla meşgul olurdu. Aşiretler arasında sürekli didişmeler, kavgalar ve anlaşmazlıklar olurdu. Barış sağlamak için çok çalışırdı. 1200 koyunu vardı. Kapısı her konuğa açıktı. Yer, içer ve dileklerini burada dökerdi. Çok sayıda savaşan adamı vardı. Gereksinim dönemlerinde bu adamlarıyla zorluklara karşı direnir ve düzen sağlatırdı.

Birgün Jilolular, Van'dan, pazar alış-verişinden aldıkları çorap, kumaş vb gibi gereksinimlerinden sonra, Başkale yakınlarında, Çölemerik Mir'ine bağlı adamlar tarafından soyuluyorlar. Tam bu sıra, Jilo'da salgın bir hastalık ha bire can alıyordu. Ölen çoktu.

Soyulanlar Malik Warda'ya durumlarını anlatırlar. I. Malik Warda, sözkonusu olan Mir'e elçiler göndererek şu mesajı yollar: "Adamlarınız, köylülerimizi yolda soyduklarının bilgisini edindim. Şu an salgın hastalık nedeniyle birçok insanımız döküldü. Üzüntümüzü gidermek için tütün ve nargileye geresinimiz var."

Elçiler, Mir'e mesajı verdikten sonra, istenilenleri alıp geleceklerini sanmışlar ama Mir hiç bir şey vermemiş. Elçiler geri gelir. I. Malik Warda'ya olanları iletirler. Malik Warda hemen Jilo'daki adamlarını toplar. Çölemerik yakınlarında kalan Mir'in sürülerini yağmalar. Mir'e bağlı ondört adamın kulağını keser ve Jilo'ya geri gelir. Aradan birkaç ay geçtikten sonra mallar sahiplerini bulur ve kulakları kesilenlere de hediyeler veriler ve barış sağlanır.

Malik Warda yaşamdayken çocuğu olmamış. Ölümünden sonra yerine Malik amcaoğlu Sulayman (Süleyman) geçmiş. Malik Slayman çok yararlı işler yapmış. Jilolular onu çok severmiş.

Malik Warda öldüğünde eşi X(□)oşabu hamile imiş. Dünyaya bir erkek çocuk getirmiş. Ona babasının adını Warda vermiş. Bu Warda daha sonra Malik Benyamin'in babası olmuş ve benimde büyük babamdı. Bu Warda küçüklüğünden beri zeki imiş. Malik Sulayman öldükten sonra Malik o olmuş. Yani II. Malik Warda.

Burada Malik Sulayman'ın yaptığı olumlu çalışmalarına yer vermek istiyorum. Yaptıkları hem Jilo ve hemde Jilo'ya komşu aşiretler tarafından çok övgü dizilirmiş. Bilgisi yanında çok da barışsevermiş. Amcası olan I. Malik Warda'nın yerine geçmişti. Bu sıra Cizre'de Bedirhan bey egemendi. Bu dönemde (1842-43, çev.), Türk devleti Bedirhan beyden, yasalara uyup devlete karşı direnmeden vazgeçmesini dilemiş. Bedirhan sunulanı elinin tersiyle geri çevirmiş ve direniş için sağda-solda destek aramış.

Bazeke'nin kuzeyinde ve güneyinde kalan aşiretlere yanında devlete karşı direnmelerini istemiş. Bir bölümü isteme kulak vermemiş. Bedirhan tüm güçleriyle Jilo üzerine yürümüş. Jilo'ya yakın düşen sınırın önünde Malik Sulayman'ın güçleriyle yüz yüze gelmiş. Qardo dağında toplanan Malik Sulayman güçlerinin büyüklüğünü görünce tavrını değiştirmiş ve şöyle demiş: *"Buraya seninle barış yapmaya geldim. Senin çok zeki bir adam olduğunu biliyorum. Biz buradan Cizre'ye geri dönüyoruz."* Söylenenlere karşılık Malik Sulayman oniki katıra ekmek ve peynir yükleyerek, onu yolcu ettirmiş.

Birkaç ay sonra, Türk devleti, Bedirhan'ın Asur aşiretlerine yaptığı soykırım, yağma ve talan nedeniyle cezalandırma kararını vermiş. Bölgeye gelen Türk güçleri, Bedirhan'ı yakalar ve onu ailesiyle birlikte Konstantinopol'e götürür. Bundan sonra Türk askeri bu dağları denetimi altına almaya başlamış. Malik Sulayman Bedirhan olayından sonra Jilo'da büyük saygınlık görmüş ve halkını büyük bir imhadan kurtarmış.

Malik Sulayman'ın ölümünden sonra, II. Malik Warda 18 yaşında Malik olmuş. Büyük bir azimle görevlerine atılmış. Değerli hizmetler sunmuş. Özellikle yoksullara ve kimsesizlere yardımlarıyla eğilmiş. Çok zengin ve kapısı her konuğa açıktı. O da atalarının bu geleneğine bağlı kalmış. Bu yüzden de tüm Asur ve Kürt ağaları tarafından sevilmiş ve sayılmış. Jilo halkı onun sözlerine büyük önem verirdi. Her zaman verdiği öğütlerini dinlerlerdi.

Diz'deki Çamma toplantısında, kuzeyli ve güneyli Bazeke aşiretleri tarafından Türk devletiyle görüşmeler yapmak için genel yetkili seçildi. Bu görüşmede, devletten, Hakkari'deki halkın geçmişteki gibi özerkliğini, malik ve ağalarını korumasını dilemiş. Onun bu dileği kabul edilmiş. Yakışıklı ve korkusuz bir gençti. Halkımız hala ondan sözeder. Onun sunduğu hizmetleri burada tek tek dizmek olanak dışı.

Ben burada, büyük olan bu insanlarımızı tanıtmak ve anımsamak için ele aldım. Bundan sonra Malik Warda'nın oğlu olan Malik Benyamin'le yazıma devam etmek istiyorum. Bu ailenin halkımız tarafından daha iyi tanınması için yazma amacını üstlendim. Geçmişten bu yana,

bölgemizde herkesin sevgi ve saygısını kazanmış bu aile, Hakkari'nin en ünlüsü olarak tanınmış.

Malik Benyamin, ilköğrenimini Jilo'daki okulda yaptı. Daha sonra Musul Koleji'nde öğrenimine devam etti. Burada (Yeni Doğu) Asurca, Türkçe ve Fransızca'yı öğrendi. Mezun olduktan sonra Jilo'ya geri döndü. Eğitim ve öğretimin önemini, kendi eğitiminden sonra daha iyi anlamaya başlamış. Bu yüzden de hemen üç okulun temelini attırmış. Bunlar Zarni, Calşon / 'Alson ve Madi'de yapıldılar. Çocuklara çağdaş ve klasik Süryanice eğitimi verilmiş, yavaş yavaş anadillerini öğrenmeye başlamışlar. Bu yöntemle de dağlılar arasında eğitim yer edinmiş.

1900'ların başında halkımız seve seve çocuklarını bu okullara göndermiş. Bu öğrenciler arasında Malik Qambar'da yer almış. Başarılı ve çalışkan bir öğrenciydi. Özellikle de savaş konusunda liderlik yetisi önplana hep çıkıyordu. O bir lider olmaya hazırlanıyordu. Jilo generaliydi. Onun bu yetisi nedeniyle hem Jilo hemde Van ve Hakkari kentlerindeki aşiretler tarafından sevilmiş ve sayılmış.

1900 yılında Kildani Katolik Kilisesi'ne geçti. Roma'ya gitti. Papa tarafından kabul edildi, ona armağanlar sunuldu. Bundan sonra Hakkari'de okullar çoğalmaya başladı.

Malik Benyamin yasadan yanaydı, bu konu için de bir tek yöntemi vardı: Doğru yönetme. İkiyüzlülüktan hiç hoşlanmazdı. Kon aşiretinin yağmalatılmasından hep yana oldu. Baz ve Oramar aşiretlerinin de elinde bulunan katırları elde tutmak ve bu yöntemle Oramar aşiretini denetimi altında tutmak istiyordu.

Tüm Hakkari halkı onu över ve sayardı. 1913'de vefat ettiğinde tüm Asur, Kürt büyükleri gelip acımızı ve yasımızı paylaşmışlar.

Gürcistan'a Göç

Ocak 1918'de Gürcistan'a gitmek için İran'da kalan Culfa'ya gittik. Rus devrimi nedeniyle, Rusya tüm askeri güçlerini geri çekmiş. Yollarda büyük zorluklarla karşılaştık. Her yer savaş alanıydı, araba bulmak çok zordu. Her yanda yağma ve ölü vardı. Her yer harebeye dönmüştü. Culfa'dan Aleksandropol'a vardık. Burada dört gün kaldık. Son günde bir trene rastladık. Vagonlarında koltuk yoktu. Yinede içeri girip yerleştik. 170 kişi birlikte gidiyorduk. Kazasız, belasız Tiflis'e ulaştığımızda çok sevindik. Ama daha sonraki zorluklar bizi sadece bekliyordu. Örneğin konut bulma, gıda büyük bir sorundu. Gıda temini yalnız kartla yapılıyordu. Her aile bunu üyelerine göre alıyordu.

İlk günden, burada bulunan 3000 Asur sığınmacı beni resmi temsilcileri olarak seçtiler. Her konuda, Gürcistan resmi makamlarıyla ilişkileri ben kuruyordum. Devlet tarafından bize gıda kartları verildi. Bunlarla sadece ekmek, zeytin ve şeker alabiliyorduk. Bunun dışında sığınmacılara gerekli olan her şey sunuldu. İlk günlerde hep günlük sorunlarla boğuştuk. Kışın kar ve soğuğuna aldırmadan çalışmalarımız devam etti. Aynı günlerde ben ve Dr. Faridun Be□-Awraham, Gürcistan makamlarına gidip, savaş için, silaha olan gereksinimimizi ilettik. Bu isteğimiz seve seve karşılandı.

Bize cephan ve makinalı tüfekler verildi. Ertesi gün gönüllüler yazmaya başladık. Amacımız Urmiye ve Salamas'daki Asurlara destek olmaktı. Duyan her Asur genci adını yazdırmaya gelmiş. 500 kişiden oluşacak bir Asur ordusuna gereksinimimiz vardı. Bunları kısa bir sürede

eğitip Urmiye ve Salamas'a göndermek istiyorduk. Tam bu sıra, Türk-İran sınırına yakın düşen Kohne-şehir'de, Patrik XXI. Mar Şamcun Benyamin ve yanındaki 150 silahlı Asur güç, Simko Ağa tarafından haince öldürüldüklerinin acı haberini aldık. Aynı gün Culfa'dan gelen bir diğer olumsuz haberde, Andranik Paşa komutasındaki Ermeni ordusu, Urmiye ve Salamas'a giderken Xoy kentinden geri dönmüş. Burada tehlikeli bir hastalık askerleri yakalamıştı. Bunu da içtikleri tuzlu sudan kapmışlardı. 500'ün üzerinde asker yaşamını yitirmiş. Bu yüzden de ileriye bir adım atamaz olmuşlar.

Halkımız çaresiz ve umutsuz bir bekleyişin içine girmiş. Bu sıra İngiliz ordusu generali (L.C Dunsterville, çev.) tarafından Urmiye ve Salamas Asurları bekletiliyor. Onlara Be□-Nahrin / Mezopotamya'dan (Irak) kısa bir süre içinde İngiliz ordusunun yardıma geleceğini söylemiş. Uzun bir bekleyişe rağmen yardım gelmiyor. Bu yöntemle İngilizler istedikleri amaca ulaşmış oluyorlardı. Asurları kendi çıkarları için Be□-Nahrin'e yönlendirdiler. Onları çıkarları uğruna savaştıracaklardı.

Yardım gelmeyince Ağa Petros yanındaki 500 Asur silahlısıyla İran-İrak sınırına doğru İngilizlerle buluşmaya yürüdü. Türk ordusu durmadan bu Asurlara karşı saldırılar yapıyor. Asurlar'da cephane tükenmek üzeredir. Ağa Petros Urmiye ve Salamas'dan ayrılmak zorunda kalır. Yapacakları bir şeyleri kalmamıştı. Hiç bir yandan da onlara yardım gelmiyordu. Tek umutları İngilizlere ulaşmak kalmıştı. Halkımızı bu duruma İngilizler sürüklüyordu. Ona aslı olmayan vaatler verdiler.

Sonunda bu büyük Asur konvoyu erkeğiyle-kadınıyla, büyüğü ve küçüğüyle, kimi arabalarla, kimi atlarla, kimi de yürüyerek bu ölüm-kalımın yoluna çıktı. Gece-gündüz demeden aç, susuz ve yolda Türk askerleriyle ve çetelerle savaşa savaşa yürüdüler. Bir ay sonra İran'ın Hamadan kentine ulaştılar. Yolda binlerce kişiyi savaş ve hastalık tüketti. Böyle bir trajedi hiç görülmemişti. Bunu halkımız görüp yaşadı. İngilizler mutlu yaşasın ve eğlensin diye. Asurlar bu acılı trajediyi kaleme dökmeye, her şeyi anlatmak zorundalar. Gerçeklerin tümünü, bütün çıplaklığıyla yazmalılar. İkiyüzlülüğe yer vermeden her şeyi anlatmalılar. Ve ilk günden son ana kadar nasıl aldatıldığımızı unutmadan yazsınlar.

Bu bilgileri aldıktan sonra ben ve Dr. Faridun Be□-Awraham, Erivan'dan gelen Asur subaylarıyla bir toplantı yaptık. Çeşitli konuları ele alıp birlikte tartıştık. Bunlar arasında hazırladığımız ordunun bu koşullarda herhangi bir yararının olmayacağını anladık. Her şey sona ermiş halkımız Be□-Nahrin'e göçmüştü.

Çalışmalarımızın yönünü değiştirdik ve buraya gelen sığınmacılarla daha çok ilgilenmeye ayırdık. Sığınmacıların sayısı her geçen gün artıyordu. Kara bulutlar halkımızın tepesinde çoğalıyordu. Tam bu sıra Türkiye Gürcistan ve Ermenistan'a savaş açtı. Gürcistan'da her şey pahalı olmaya başladı. Yaşam gid gide zorlaşıyordu. Halkımızın artık buralarda yaşama şansı zayıflıyordu. Rusya'nın güneyine yerleşmenin kararı verildi. İlk evrede şu kentlere gitme planı yapıldı: Armavir, Storpil, Iktranodar, Milkob, Novroskaya. Buralarda bolca gıda vardı, yaşayabiliydik. Ayrıca çalışacak işlerde vardı. Bunun için tüm sığınmacılarımıza haber ulaştırdık: *Rusya'nın güneyinde kalan kentlerine gidiyoruz*, diye.

Bu sıra Bolşeviklerle Çarlığa bağlı güçler arasında savaş tüm hızıyla sürüyordu. Elimizde başka bir seçeneğimiz de yoktu, bu sığınmacıları kurtarmamız gerekiyordu. Urmiye'den, Salamas'dan, Erivan'dan ve dağlı binlerce sığınmacımızı Tiflis'den ayırmak zorunda kaldık. Bazıları taşıtlarla ve bazıları da yaya olarak Kazvin yoluyla Hanguşa'ya yöneldik. Hanguşa'da yolumuz kesildi. Burada İran konsolosuna teşekkür borçluyuz. O olmazsa yol bizim için açılmayacaktı. İzin alıp devam ettik. İran konsolosunun annesi Kafkasya tarafından

gelmemiş olsa işimiz çok zorda olacaktı. Burdan yola koyulduk ve Kafkasya'ya o anne ile birlikte vardık.

Ben burada sekiz gün kaldım. Sığınmacılarımızı sözünü ettiğim kentlere gönderiyordum. Burada çektiğimiz bin bir türden zorluğu kaleme almayı beceremiyorum. Sığınmacılar yavaş yavaş bize ayrılan tren vagonlarına yerleşti. Çok sayıda insan birlikte bulunduk. Trenle gidiyorduk. Manralna-Voda'ya vardığımızda, halkımızda açlıktan nefes kalmamıştı. Yanlarında yiyecek olarak hiç bir gıdaları yoktu. Burada hemen aşağı indim. Bir evin önünde toplu duran birkaç adam gördüm. Onlara yolcularımızın durumunu anlattım. Para karşılığında onlardan ekmek ve peynir istedim. Çok sağolsunlar, dileğimi hemen köye saldılar. Köy halkı hemen ekmek ve peynir ve başka yiyecekler getirdiler. Aldığımız gibi onları insanlarımızı dağıttık. Karşılığını sunmama rağmen, benden bir kuruş dahi almadılar. Armavir'e gittik.

Armavir'de dayım peder İşoc'la birlikte Göçmenler Dairesi'ne gittik. Bize kişi başına 10 ruble verdiler. Bu hiç bir sorunumuza çare olmayacaktı. Bunun için de Iktranodar kentine gitmenin kararını verdim. 8 gün sonra oraya vardım. Burada General Nikinin'le görüştüm ve durumumuzu ilettim. Ona halkımızın Kuban kentine çok zor koşulların altında olduğunu ve yaşadığını anlattım. Ve şu anda da kötü koşullar altında yaşıyor ve her şeye gereksinimlerinin olduğunu söyledim. General Nikinin bana *"Hemen bugün gerekli olan çalışmalarınıza koyul, bir Sığınmacılar Derneği kur! Devletimiz size gerekli olan yardımı yapacaktır,"* dedi.

Sığınmacılarımızın yanına geri geldim. Hemen tüm aile liderlerini bir toplantı için çağırttım. Hepsi geldi. Generalin verdiği bilgilerin tümünü onlara aktardım. Hemen bir Sığınmacı Derneği kurulmasının gerekliliği vurgulandı. İki gün sonra yeniden toplantı yapıldı. Beni Güney Rusya Asur Sığınmacılar Derneği başkanlığına ve bütün Rusya için temsilci olarak seçtiler. Başkan yardımcılığına dayım Peder İşoc Na□aniyel ve diğer yardımcılarında şunlar oldu: Jilo'ya bağlı Calşon / 'Alson köyünden Şamaşa Qambar Be□-Şexo, Tal köyünden Cabd-işoc, Şamaşa-Dawud, yedi üye ve iki sekreter biri Urmiye'den Aslan ve Erivan'dan Yuxanna.

Ertesi gün dernek üyelerinin listesini General Nikinin'e götürdüm. Hemen Kuban kentinin başkanına sundu. Asur sığınmacılara her türden yardımın verilmesini ve her Asura resmi bir pasaport sağlatmalarının emrini verdi. İşlerimiz hemen yoluna girdi.

Gereksinimlerimizi karşılamak için yeni yedi üye daha seçtim. Bunlara halkın duyduğu gereksinimleri dağıtmakla görevlendirdim. Kuban Asurları tek tek pasaport aldı. Dolaşım ve iş arama olanığımız kolaylaştı. Karşılıksız her sığınmacımız taşıtlarla istediği yere gidebiliyordu. Her tür yardım derneğe yapılıyordu. Bazen Asurlar durdurulur ve tutuklanır, onları hemen serbest bırakıyordum. Bu sıra Rusya ile Gürcistan arasında herhangi bir ticaret yapılmıyordu. Tiflis'den Asurlar yanıma gelmeye başladı. Gürcistan'da varolan pahalılık ve yokluktan yakındıklarını anlattılar. Gürcistan hükümetinden izin alarak 600 çuval unu, Urmiyeli olan iki genç Babajan ve Nanso'yla Ermenistan'a gönderdim.

Bu yardım nedeniyle çok sayıda teşekkür mektubu aldım. Tümü sağlığım için dua ediyor uzun yaşamamı diliyordu. Aralarında başgösteren uyuşmasızlıklarda da, yanlarına gider arabulucuk yapar, onları barıştırırdım. Bu uzlaştırmalar nedeniyle birçok teşekkür mektubu yine aldım. Bu mektuplarda duaların yanı sıra bana uzun bir yaşamı diliyorlardı. Her sorunda çekinmeden yanlarına giderdim. Çeşitli yerlerden bize gelen insanlarımızı ağırlardım. Bu yöntem uzun bir geçmişe dayanan bir geleneğimizdi. Ağırlanan insanlarımızı yemek, barınma vb karşılanırdı. Hemen hemen hergün derneğimize insanımız uğrardı. Buradan

gereksinimlerini alır geri giderdi. Tüm halkımıza güven vermiştik, bu yüzden halkımız derneği yönetenleri onurlu ve dürüst insanlar algıladı.

Birgün İkranodar'ın en büyük kilisesi önünde geziniyorum. Aniden gazete satan bir satıcının bağırıışlarından "Asurlar Ba'quba'da!" diye duydum. Ondan bir gazte satın aldım. İlk sayfasında Patrik Mar Şamcun XXII Polos, Mar Yawsep Xananya ve Mar Zayya Sargis'in resimlerini gördüm. Diğer bir resim de çadırlarda kalan Asur aileleri gösteriyordu. Ağlamaya başladım. Çok etkilendim ve ölüme kadar asla unutamayacağım bir acıyı bana verdi. Buydu halkımın durumu!

Böyle dağılıp, parçalanmış olarak herkes başına buyruk davranıyordu. Çoğu öldürüldü, öldü, esir düştü ve kaçırıldı. Bu acılarla Be□-Nahrin'e (Irak'a) ulaştılar.

Hemen derneğe gittim. Tüm üyeleri toplantıya çağırttım. Herkes koşarak geldi. Durumu üyelere aktardım. Dernek adına, Patrik Mar Polos'a ve piskopos Mar Sargis'e birer mektup yazdık. Aynı biçimde Malik Ismacil / İsmail'e, Malik Xoşaba'ya, Ağa Petros'a da gönderdik. Onlara, başlarına gelenler için çok üzüldüğümüzü ve yanlarında olduğumuzu, hatta yanlarına gelmek için de hemen hazır olduğumuzu ilettik.

Kuban Asurları'na her görev için hemen hazır olmalarını söyledim. Ve atalarımızın anayurdu Be□-Nahrin'e çok kısa bir süre içinde gitmemizin önemine değindim.

Rusya'da, Bolşeviklerle olan içsavaş hala devam ediyordu. Hepimiz yine yeniden toplandık. Tüm yürekli gençlerimiz şanlı ataları gibi anayurda gitmeye hazırlandılar. Hazırlıklarımız yoluna girdiği bu anda birden General Nikinin Novrovskaya'ya gitti.

Bende bu sıra Asparalı General Pranmis'le görüştim. Bu general Güney Rusya'daki Fransız ordusunun başkomutanıydı. Ona halkımızın içinde bulunduğu durumu aktardım. Oda aktardıklarımı olduğu gibi Tiflis'de kalan Fransız Albay Chardigny'e ulaştıracağını söyledi. Ben ona *"Be□-Nahrin'e gideceğimizden haberinin olduğunu"* söyledim. Biz dedim *"Ona daha önceleri, hükümetinize, ulaştırın diye, Paris'e, yazılı aktardığımız her şeyi gönderdi. Bu yazım dilekleri, MC'nin oturumlarına katılacak olan Asur-Kildani delegeler tarafından görüşme masalarına yatırılacaklar."* Yapılanlara çok sevindi ve bana şunları söyledi *"Büyük bir geçmişe sahip bir ulussunuz. Tüm büyük devletler, devriminize yardımcı olması gerekiyor."* Ona *"Eğer olanaklı ise, bizi bir Fransız gemisiyle Lübnan'a götürün,"* dedim. Dileğimi hemen kabul etti. Anında Konstantinopol'de bulunan Fransız General Pelle'ye telegraf çekti. Ona, sığınmacı Asurları Suriye ve Lübnan'a götürmesi için, hemen bir gemi gönderilmesini istedi. Yanında oturan gemi kaptanı Com Dominique'ye *"Malik Qambar'la beraber gidin, ona savaş gemimizi gösterin."* Geminin adı Ernest Rahnen'di. Beraber savaş gemisine gittik. Birlikte içini gezdik. Kaptan Com Dominique beni geminin amiraliyle tanıştırdı. Ve amiral bana geminin içindeki aygıtları tek tek açıklamaya çalıştı. Bana gemiyi donatan silahları ve topları gösterdiğinde çok şaşırdım. Zaten ilk defa bir savaş gemisini görüyordum. Birlikte şampanya içtik.

Gerekli temas ve ilişkiler tamamlandıktan sonra, tüm halkımıza haber yolladım. Tüm anayurda gitmek için Novrovskaya'ya geldiler. Gelen insanlarımızı, tatilde olan bir fabrikanın binasına yerleştirdik. Fransız yetkilileri, karşılıksız bize pasaport ve vizeler hazırladılar. Ve Konstantinopol'den gelecek savaş gemisini bekledik. Rusya'da iç savaş tüm hızıyla sürüyordu. Bu ara Sparta adında gemi bizi almaya geldi. Bolşevikler Novrovskaya'ya saldırdılar. General Nikinin'le General Verangil güçlerine karşı koyarak kenti ele geçirmek istiyorlardı. Asurlar iskeleye doğru geliyordu.

Ben ve kaptan Dominique onları karşılamaya hazırlandık. Ama kentin içindeki şiddetli çarpışmaları duyuyorduk. Toplar ve makinalı tüfekler ha bire ateş ediyorlardı. Birçok Rus'un Bolşeviklerin eline esir düşmesi ihtimali gid gide çoğalıyordu. Bir anda General Pranmis ve sekreterini gördüm. Bana yaklaşıp şunu sordu *"Sizin adamlarınız neredeler?"* ona *"Şuradalar, geminin yanındalar ..."* bana öfkeli baktı. Herkesi yanında bohçasıyla birlikte bekliyor olduğunu görünce *"Ben bunları gemiye alamam!"* dedi ve devam etti *"Çünkü bunların herhangi bir yaşam tehlikesi yok. Bunların yerine, ölümle karşı karşıya kalan Rus ailelerini gemiye almam gerekiyor."* Sonra savaş gemisine doğru yürüdü.

Kaptan Dominique'ye dedim ki *"Bu insanları yerlerinden ettik, buraya çağırttık ... Peki nasıl yaşıyacak bunlar?"* İkimiz birlikte generalin yanına gittik. Ona çok yalvarıp ve yakardıktan sonra, bizi kabul etti. Ve bana *"Konstantinopol'e vardıktan sonra bu Asur-Kildani sığınmacılara bir şeyler yapmaya çalışacağız. Sen al aileni ve hemen gir gemiye."* Ona *"Eğer bizim adamlarımız birlikte gelmezse, bizde geleceğiz,"* dedim. Yeniden bana *"Emin ol, onları en kısa zamanda, size kavuşturacağız."* Eşim Şuşan'a *"Al çocukları ve gemiye bin"* dedim. Ağlayarak bana *"Halkımız birlikte olmadan binmiyeceğim."* Sonunda ben ve kaptan Dominique iki oğlum Yawsep ve Bahij, kızkardeşim Helene, eşim geminin merdivenine yanaştığımızda herkes ağlıyordu. *"Biz tek başımıza gitmiyeceğiz, onlarda bizimle gelmeli"* dediler. Ama olmadı. Gemiye girdik. Bize en iyi yerlerden birini verdiler. Eşim hep ağlıyordu. Bende çok sıkıldığım halde, bunu belli etmemeye çalışıyordum. İki kez gemiden inip çıktım. Generalle yine konuştum. Ama yanıtı aynıydı.

Sabah saat 10'du. Gemiye girdik. Akşam yediye kadar gemide kaldık. Kırım'a gitmek üzere General Nikinin ve General Verangil'in askerleri ve Rus aileleri gemilere bindi. Birden Novrovskaya'daki fabrikaların, acımasız savaş nedeniyle alevler içinde yandığını gördük. Her yer ölü cesetlerle doldu. Kent tam bir cehennemi andırıyordu.

Saat yedi buçukta gemimiz iskeleden ayrıldı. Ailemle birlikte üzüntülü olarak Konstantinopol'e yola çıktık. Halkımızı orada bırakıp ayrıldık. Gemi önce Kırım'a doğru yola açıldı. Teodosia kentine vardık. Burada dört saat bekledikten sonra yola çıkacaktık. Bu sıra ben gemiden indim. Caddelerde kendi kendime, sağa sola bakınarak, geziniyordum. Tanıdık kimse görmeden yine gemige geri döndüm. Gemi yeniden hareket etti. Karadeniz üzerinden çok güzel bir yolculuk yaptık. İkibuçuk gün sonra Konstantinopol'e vardık. Gemiden indikten sonra bir fayton tutup, Kildani Kilisesi'ne götürülmeyi istedik. Bizi doğrudan Kildani Kilisesi'ne götürdü. Kapının önünde bırakıldık, yanaştığımızda kapının zilini çaldık. Kapıyı bize peder Pol Bëro açtı. Bize *"Kimsiniz?"* diye sordu. Ben ona *"Ben Malik Qambar'ım"* diye yanıtladım. Çok sevindi. Monsenyör Paşros Cabid / 'Abid'i çağırdı. Hemen geldi. Bizi görünce çok sevindi. Bizi içeri aldılar. Birlikte oturup karşılıklı birçok sorunu konuştuk. Bize *"Sizi uzun bir süredir bekliyorduk çünkü Paris'te bulunan Asur-Kildani temsilcileri sizinle ilişkiye geçecekler."* Burada ağırlandık. Kalacağımız odalar bize gösterildi. Rahat bir uyku aldık.

Ertesi gün, erkenden Monsenyör Paşros Cabid yanıma geldi ve bana *"Bugün dinlenin, sizinle yarın Fransız komiserine gideceğiz. Sizi tanıştıracam."* Ertesi gün Konstantinopol'de bulunan en üst Fransız yetkili olan Polis Komiseri General Pelle'nin yerine gittik. Selamlaştıktan sonra, kendimi tanıttım ve hemen konuya geçtik. Bana şunları söyledi *"Tiflis'de bulunan başkomutanımız Chardigny'den mektup aldım. Bana hakkınızda gerekli olan bilgiyi ilettiler. Şu an sen ve ailen bizim konduğumuzsun. Hemen bugün size bir ev verilecek. Gerekenlerin tümünü biz karşılıyoruz."* Ona teşekkürlerimi bildirdikten sonra ayrıldık. Çıkarken bana *"Yine buraya uğrayın"* dedi. Ve aynı gün öğleden sonra ona uğradım. Burada

sivil olan bir kişiyle beni tanıştırdı. Bana verilecek olan evi, bu sivil kişi gösterecekti. Evin yerine gittik. Gösterdiği ev dört odalı ve çok güzeldi.

Konstantinopol'e varıştan beş gün sonra gösterilen bu eve taşındık. Her gereksinimimizi onlar karşılayacaktı. Kentte gezindiğimde her yanda müttefik askerlerini görüyordum. Konstantinopol'de Aya-Sofya, Top Kapı Sarayı ve diğer tarihi yerlerini gezip gördük. Konstantinopol'deki halkımız yavaş yavaş burada olduğumuzu öğrendiğinde bizi ziyarete gelmeye başladı. Türkler, Kildaniler, Süryaniler ve Kürtler başta olmak üzere, her kesimden insanlar bizi görmeye geliyordu. Karşılaşmamızdan çok memnun ayrılıyorlardı.

Amerika'da kalan bizim Asurlar'dan da birkaç kişi ziyaretime geldi. Bunlar arasında amcam Filippos ve teyzemoğlu Zayya Be□-Paranyo, bizim köyendiler. Bunlarla birlikte bizim aşiretten de bir sürü insan gelmişti.

Bu sıra, sayın Dawud Be□-Mar Şamcun'a, piskopos Mar Sargis'e ve Malik Xoşaba'ya birer mektup yazıp halkımızın bir yerde toplanmasını ilettim. Aynı gün Paris'teki Asur-Kildani temsilcilerinden bir mektup aldım. Onu, halkımız için sunulacak, bazı istemleri içeren bir mektupla birlikte aldım. Bu mektupta MC'ye sunulan istekler yer alıyordu. Her yanda, Asurlar için Bağımsızlık'tan söz ediliyordu. Her gün halktan ziyaretime gelenler oluyordu.

Konstantinopol'e geldikten yirmi gün sonra Fransız Yüksek Komiseri General Gouraud'dan mektup aldım. General Gouraud Fransız Doğu Güçleri genel komutanıydı. Beni Beyrut'a istiyordu. Konuyu Monsenyör Cabid'den başka kimseye anlatmadım. Bana *"Hemen hazırlan ve oraya git"* dedi. Sekiz gün sonra bu kez bir telegraf aldım, burada *"Derhal Beyrut'a geliniz"* diye yazılıydı. Gitmek için karar verdim. Artık halkımıza kurtuluşun yolu, görünmeye başladı kanısına varmıştım.

General Pelle'nin sekreteri geldi ve bana *"Savaş gemimiz Ernest Rehnen, yarın Beyrut'a gidecek, onunla gideceksiniz ..."* Kildani Kilisesi'nin başkanı (C)'Abdul-Karim Paşa yanıma geldi. Bana *"Duyduğuma göre General Gouraud tarafından Beyrut'a çağırılmışsın. Umarım, yoksullaştırılan halkımız için, iyi bir yolun başlangıcı olur. Halkımız şu anda çeşitli zorluklarla baş başadır. Onun çektiği acıları ve bu acıların yarattığı yaraları sarmak pek kolay değildir."*

İlk başta Mar Şamcun XXI Benyamin, beni dinlemedi. Eğer beni dinlemiş olsaydı, halkımız böyle dağılmayacaktı. Ve bu acılı duruma düşmeyecekti. Politikası yoktu. Aldatıldı ve bu yüzden yarar görmedik. Dünyanın dört bir yanına dağıldık.

Kendine her zaman dikkat edeceksin ve halkın yanında yer alacaksın. Bu konu için çok çalış ve beni sürekli haberdar edersen sevineceğim."

3 Temmuz günü General Pelle'nin sekreteri yanıma geldi. Birlikte gemiye gittik. Beni geminin kaptanı ile tanıştırdı. Bana gemide kalacağım özel odamı gösterdi. Yarım saat kadar bir aradan sonra, General Pelle'nin sekreteri gemiyi terk etmeden önce bana bir miktar para verdi. Bana *"Bunlar gereksinimlerini karşılamam içindir"* dedi ve bizden ayrıldı.

Beyrut'a Yolculuk

Gemimiz Çanakkale Boğazı'nı geçerek Rodos Adası'na ve Mersin'e uğradı. 7 Temmuz günü Beyrut'a vardı. İskeleye yanaştığımızda, uzaktan Kildani Kilisesi patriğinin temsilcisi Peder

Manşur Quryaqos'u, General Gouraud'nun Siyasi Dairesi Başkomutanı Qanunş'un beni karşılamaya geldiklerini gördüm.

İndikten sonra, birlikte arabayla Beyrut'ta Central Otel'e gittik. Bu sıra, Beyrut'un en iyi oteli buydu. Qanunş bana *"Yarın erkenden buraya geleceğim. Birlikte seni General Gouraud'ya götüreceğim ..."* Biraz daha konuştuktan sonra bizden ayrılıp gitti.

Kildani Patriği temsilcisi beni evine davet etti. Suriye Sokak'ta kalıyordu. Beyrut'a geldiğimi duyan Kildaniler ve Süryaniler, sevinçle ziyaretime geldiler.

Ertesi gün saat 11'de, özel bir araba beni ve Patrik temsilcisi Peder Quryaqos'u General Gouraud'ya götürdü. General beni gördüğünde çok sevindi. Bizi büyük bir saygıyla karşıladı.

Dördüncü günümde, ben ve Patrik temsilcisi resmi bir davetiyeyle öğle yemeğine çağrıldık. Başta General Gouraud olmak üzere tüm komutanlar bulundu. Beraber Sarsuq Sarayı'na gittik. Burada daha başka, onbeş yeni komutanla karşılaştık. Sarayın balkonunda hazırlanan yemek sofrasına geçtik. Beni general Gouraud'nun yanına yerleştirdiler. Yemek yemeğe başladık. General Gouraud, bardağıma, kendi eliyle, beyaz ve kırmızı şarap şişelerinden doldurdu. Ona *"Sayın General, bana doldurduğunuz şarabı içemem ..."* dedim. Bana *"Sende bizim gibi, birlikte içmelisin ..."* dedi.

Yemekten sonra, cebimden gümüş sigara kutumu çıkardım. Generalde, kendi cebinden hemen gümüş sigara kutusunu çıkardı. Kutumun sigaralarını masaya boşalttı. Kendi sigaralarından kutuma doldurdu. Bana *"Bundan sonra sende, benim gibi, bu sigaralardan kullan. Çünkü sende artık general olacaksın ..."* dedi. Ona *"Çok iyi!"* dedim.

Yemekten sonra, ben, general, bir albay ve Peder Manşur bir daireye geçtik. Hemen birlikte ele alınacak konulara geçildi. General bana *"San-Remo Konferansı, eski Mezopotamya topraklarınızın bir bölümünü, Fransa'nın denetimine bırakmış. Fransa, burada Jibuti (Somali, çev.) ve tüm küçük ulusları baskı ve zulümden kurtarmak ve onlara yeniden özgürlüklerini kazandırmanın görevini yapmalı. Bu konuda da iyi niyetlidir. Sizin Paris'teki temsilcileriniz bunu biliyor. Ve bizde bunu üstlenmiş bulunmaktayız. Buna göre Mezopotamya'nın Yukarı Gozarto'sunu size vereceğiz. Sizi Fransız denetimi altında özgür yapacağız. Tüm dünyaya dağılan Asur-Kildanileri buraya toplayıp yerleştireceğiz. Bunu Fransa'nın gücü ve desteğiyle kuracağız. Seni, bu iş için davet ettik ve bu misyonu üstlenmek için seçtik. Çok iyi biliyoruz ki, bu görevi ancak sen yapabilirsin. Senden başka bu görevi hiç kimsenin yapabileceğini sanmıyoruz. Tüm Asur-Kildaniler seni onaylıyor. İlk iş olarak da hemen Tiflis'e gidip gönüllü Asur-Kildaniler'den bir tabur asker kurunuz. Size verilecek Be□-Nahrin'deki topraklarda sınırı kontrol edecekler. Söz konusu tabur buraya vardıktan sonra, ailelerini de bulundukları yerlerinden yanlarına getireceğiz. Biz, bu konu için gerekli olan plan ve programı hazırlamış bulunmaktayız. Taburun içinde yer alacak her askere, ayda 6 Osmanlı altını lira ücret ödiyeceğiz. Doğal olarak rütbe sahibi olanlara da rütbelerine göre ücret verilecektir. Fransız askerlerine sunulan yemek ve içmenin aynısı tabura da sunulacak. Bunun dışında, askeri kural ve yasalara tam uyulması olacak."*

Yanıtım *"Tüm koşul ve yasalarınızı kabul ediyorum"* oldu ve şöyle devam ettim *"Halkımın beklentilerine ve (yüzyıllardır içinde, çev.) beslediği arzularını, aracılığınızla, onu tamamlıyorsunuz. Halkımın baskı ve zulümden kurtarılması için, ben şimdiden, kendi adıma, bu tabura gönüllü olarak katıldığımı ilan ediyorum. Bu yolla, yüzyıllardır, halkımın Be□-Nahrin'de özlediği, barış ve huzur içinde yaşamayı, başta komşuları olmak üzere, herkesle yaşayacaktır."*

General, bu konu ile ilgili, Fransız Cumhurbaşkanı'nın kararını taşıyan mektubu ve General Gouraud'ya da yazılan resmi yazıyı bana uzattı. Onları elime aldım. Ve okudum. Cumhurbaşkanı mektubunda şu önemli konuya yer veriyordu *"Fransa'nın koruması altında, Yukarı Gozarto'da, küçük ulus olan Asur-Kildaniler'e kurtuluş ve bağımsızlık verilecek."*

Hazırlıklara başlandı. Çok mutlu ve sevinçliydim. Beyrut'ta onbeş gün kaldıktan sonra, misyon sekreteri Doktor Viktor Yonan, Kafkasya Asur-Kildanileri için koordinatör olarak tayin edildi.

Gürcistan'dan getirilecek gönüllüler için pasaportlar hazırlandı. Geçerli olmaları için de imza ve onayımı taşıyacaktı.

Beyrut'ta basın, halkımızı sürekli ele alıyor ve ona çok güzel değinerek işliyordu. Konstantinopol'e gitmem için gerekli hazırlıklar yapılıyordu. General Gouraud yanıma bir subay tayin ettirdi.

Ziyaretime, Süryani Katolik Kilisesi Patriği, Mor Afrēm Raḡmani geldi. Aramızda geçen konuşmamızda bana şunları aktardı *"Halkımızın Yukarı Gozarto'da kuracağı yönetim için tüm Yakındoğu halkları çok mutludurlar. Barışsever halkımız onlarca yüzyıl hep barış çağrısı yaptı. Tanrı barıştan yana olan insanları sever."*

Bu sıra, New-York'dan Paris'e MC toplantılarına katılacak olan Asur delegesi, Doktor Yuwel Warda'dan bir mektup aldım. Bana şunları yazıyordu *"Tanrımdan, sana sağlıklı günler ve uzun bir yaşam vermesini diliyorum. Eski anayurdumuzun toprakları üzerinde kuracağınız yeni yönetim için sana çok minnettarız. Asurlara, parlayan bir yıldız gibi yol göstermektесin."*

Her şeyimiz hazırlandıktan sonra, bizi uğurlamaya gelen tüm tanıdıklara teşekkür ederek, ben, Doktor Yonan ve Kaptan Doroz gemiyle Konstantinopol'e doğru hareket ettik.

Gürcistan'a Dönüşüm

Konstantinopol'de bir süre eşimin yanında kaldım. Burada olduğuma dair Peder Isḡaq Arsanus'a haber bıraktım. Bana uğradı, ona her şeyi aktardım. Kendisine, benimle gelmesi için ricada bulundum. Çünkü çalışmalarımızın zorluklarla karşılaşacağını çok iyi biliyordum. Dileğimi seve seve kabul etti. Ve bana *'Seninle Gürcistan'a gelmek için hazırlanacağım, bana sadece gideceğin günü bildir'* dedi.

Bu ara, çeşitli insanlarla görüşüyordum. Bağdat ve Ba'quba'dan mektuplar almaya başladım. Bu mektuplar tanıdık yakın, dost ve halkımızın liderlerinden geliyordu. Bana düşündüklerini aktarmanın yanı sıra, bizim ne yaptığımız çok merak ediliyordu. Halkımızın içinde bulunduğu büyük sevinci, burada aktarmam olanak dışı.

Mar Zayya köyünden, Šamaša Yonan d Neksa-Sardar, bana geldi. Beni birçok konuda bilgilendirdi. Ayrılmadan iki gün önce yine uğradı. Karşılaşmamızda bana *"Senin için kaleme aldığım birkaç şiirimi okumak istiyorum"* dedi. Onu dinledim, güzel olan dizelerinden başta

halkı ve beni çok güzel bir sanatsal ustalıkla övüyordu. Bana *"Hizmetlerin nedeniyle, halkımız için tahta çıkarılmanız gerekiyor. Halkımızın artık buna hakkı vardır!"* dedi.

Dünyanın her köşesinden bana mektuplar yağıyordu. Bu yazışmalar bana güç ve cesaret veriyordu. Halkım benden bu işin peşini bırakmamam, sonuna kadar yürümem gerektiğini öğütüyorlardı. Bu kutsal yolda, amaca varana kadar yorulmadan ve usanmadan çaba harcamamı diliyorlardı.

Bir Fransız savaş gemisi, Batum'a gönderilmesi için hazırlandı. Adı Valdis Roso'ydu. Kaptan Doroz bana uğradı ve şöyle söylendi *"Çok şanslısın, bu savaş gemisiyle rahat bir yolculuk yapacaksın. İçinde tam kendi evin gibi dinlenebilirsin."*

Ertesi gün ben ve yanımda çalışacak bir genç delikanlı, Peder Isıaq Arsanus, Doktor Viktor Yonan, Jilolu Gabriyel Bar-Daro ve kaptan Doroz gemiye bindik. Yetkili Fransız komiserler de geldi. Bana gemide kalacağım odayı gösterdiler. Arkadaşlarımı da birlikte başka bir bölüme aldılar. Gemi bir çiçek bahçesi güzelliğini andırıyordu.

İki buçuk gün sonra Batum'a vardık. Saat sabahın onuydu. Öğleden sonra saat üçte bir arabayla Tiflis'e gittik. Tiflis'de yakın dostum olan Peder Laczar / La'zar Gorgis'in evine gittik. Çok güzel bir evi vardı. Hemen ona geliş nedenimizin konusunu açtım. Ona *"Buradan Batı Be-Nahrin'e gönüllü askerler toplamak için geldik ..."* dediğimde çok sevindi.

Aynı günde, akşam Asurlar'ın önde gelen tüm büyüklerini toplantıya davet etti. Bunlar arasında Doktor Faridun Be-Awraham, Bedel Allahverdi ve daha başkaları gelip katıldılar. Onlara amaçlarımızı anlattım, tümü çok sevindi. Toplantının ilerleyen saatlerinde daha başka gençlerde gelip katıldı. Toplantımıza katılanlar, bana *"Burada iki derneğimiz var, her ikisi şu an birleşti ve onu denetimimize veriyoruz. Bizden istediğiniz her emri yerine getirmeye hazırız."*

Ertesi gün, gönüllüleri toplamak için büyük bir ev kiraladım. Gereken her şey tamamlandıktan sonra, Konstantinopel üzerinden İskenderun'a ve oradan da Halep'e geçecektik. Üçüncü gün hemen gönüllülerin kaydına koyulduk. Her on günde bir grup asker yolluyordum. İskenderun'a vardıkları an, askeri üniforma giyiyorlardı. İşimi tam bitirmek için aralıksız çalışıyordum.

Burada bulunduğum bu sürede, Asur liderleri tarafından bir akşam yemeğine davet edildim. Burada saat altıdan sabahın geç saatlerine kadar yemeğin yanı sıra konuşmalar, ulusal müzik ve söylevler yapıldı. Güzelliğini kalemle tanımlamak çok zor. Bu geceyi Doktor Faridun Be-Awraham düzenlemişti.

Dënxa d Maran / Epifani / Vaftiz Yortusunun ilk günü kiliseye gittim. Bugün için burada olan gelenek, haçı sudan çıkartmak isteyenlere, açık arttırmaya girmesiydi. En fazla toplamı veren kişi, Maran Msi'a'ya Qariwa, yani İsa-Mesih'e Vaftiz Babası oluyor. Bu Vaftiz Babası yortunun üç gününün her akşamı birçok kişiyi yemeğe davet edecektir.

Haç için, yapılacak olan açık arttırmaya katılmanın kararını kendi kendime verdim. Ayinden sonra, sırası geldiğinde peder altardan, halka vaiz verdi. Vaizinde topluluğa şu soruyu yöneltti *"Kim Vaftiz Babası (Qariwa) olmak istiyor?"* dedikten sonra açık arttırmanın yolunu açtı. Herkes arttırmaya katılmaya başladı. En sonunda, açık arttırmada herkesin önüne ben geçtim ve arttırma bende kaldı. Bu sıra pederlar geldiler. Önce haçı suyun içinden çıkarttılar. Onu öne uzatıp açtığım her iki ellimin üzerine koydular. Taşıdığım bu haçı, kilisedeki topluluk,

ikibinin üzerinde bir kitle, tek tek sıraya geçip öptü. Hava çok soğuktu. Topluluk soğuktan titriyordu. Törenden sonra avluya çıktık. Burada Pol Gorgis'e *"Herkesi benim evime yemeğe davet et"*. Pol Gorgis, yakından tanıdığım Peder Laczar Gorgis'in kardeşi oluyordu. Kendisi Salamas'a bağlı Xosrowa köyündendi. Bana Gürcistan'da kalan tanıdık birçok Asur, Ermeni ve Rus'u davet etti. Kalabalık davetlilerimin masraflarını karşılamak için, ona 10 Osmanlı altın lirasını vermiştim.

Saat altı sıralarında davetliler akın akın gelmeye başladılar. Onlar için çok güzel ve temiz bir salon hazırlanmıştı. Peder Laczar tüm davetlilerle ilgileniyor ve onlara yerlerini gösteriyordu. Davetliler arasında Prenses Tamara'da bulunuyordu. Prenses çok güzel ve halk tarafından da sevilen bir kişiliğe sahipti.

Gönüllü askerlerimiz gruplar halinde İskenderun'a ulaşıyordu. Onlardan aldığım mektuplarda, bana çok mutlu olduklarını yazıyorlardı. Bu sıra daha fazla gönüllü göndermeye gerek buldum. Ermenistan'ın Erivan kentine gittim. Burada üç gün içinde 450 gönüllü Asur gelip hemen adını yazdırdı. Bu ara Koylasar, Dugon ve Arzin gibi Asur köylerine davet edildim. Bana büyük şölen ve şenlikler düzenlediler. Pasaport hazırlatma işlemlerim durmadan devam ediyordu. Erivan'da bakan Doktor Ohancıyan'la görüştüm. Ondan, Erivan'dan Tiflis'e gönüllüleri taşımak için vagonlara gereksinim duyduğumuzu ilettim. Bana bu konuda yardımcı olacağının sözünü verdi ve *"Bunları birkaç gün içinde çözeriz"* dedi.

Erivan'da Fransız askeri karargahında kalıyordum. Fransızlar'ın tümü Tiflis'e taşınmıştı. Burada sekiz Asur askerle birlikte kalıyordum. Söz konusu askerler bana hizmetin yanı sıra çeşitli çalışmalarımı da onlar yürütüyorlardı. Bana uğrayan insanların tümü hep *"Bizler asil olan Asurlar'ın torunlarıyız. Hepimiz yakın akraba ve kardeşiz. Be-Nahrin'de toplanacağız ve usandığımız yabancı boyunduruğundan artık kurtulmak istiyoruz"* diyorlardı.

İşlerimiz böyle yolunda yürüyorken, aniden Türkiye-Ermenistan savaşı patladı. Bu ara gönüllü askerlerimi acele göndermek istiyorum, ama vagon bulmak zordu. Her gün adamlarımı Ermeni yetkililere vagon istemeye gönderiyordum. Yanıtları 'bugün ya da yarın' oluyordu.

Aleksandropol Türkler'in eline geçti. Ermeniler *"Onu geri alacağız!"* diyorlardı. Diğer bir yanda Ruslar'da Ermeniler'e karşı savaş açtılar. İki savaş cephesi arasında kalan Ermenileri büyük bir umutsuzluk sarmıştı. Ruslar, Bolşeviklerle birleşip Ermenistan'a karşı savaş açmışlardı.

Bu sıra Ermenistan'da korkunç bir pahalılık başgösterdi. Birgün sabahın beşinde bana bir Ermeni asker geldi. Bana *"Sizi bakan Robin Paşa istiyor. Hemen ona gitmenizi rica etti."* Yanıma askerlerimden ikisini alıp hemen Robin Paşa'ya gittim. Robin Paşa bana *"Devlet olarak Erivan'ı boşaltmak zorundayız. Bu istemi yabancı misyonlara da ilettik. Artık güvenliklerini sağlayamayacak duruma düştük. Bu yüzden, sizinde Ermenistan'dan ayrılmanız gerekiyor. Gürcistan'a gidekseniz, dağ yollarını almalısınız. Çünkü tüm ulaşım yollarımız Türkler'in eline geçti."*

Hemen arkadaşlarıma geri döndüm ve durumu aktardım. Kısa bir süre içinde burayı terk edeceğimizin kararını aldık. Saat onbirde kentten ayrılıp dağlara çekildik. Bu sıra çok kar yağmıştı. Yanımızda erzak olarak da iki kilo ekmek ve biraz peynir vardı. Kendimizi Gürcistan sınırı üzerinde kalan Delican'a ulaştırmak istiyorduk. Yolda bir Ermeni çavuşla karşılaştık. Ondan ekmeği olup olmadığını sorduk. Yanında bulunan bir tek ekmeği ve balı

vardı. Bunları bize karşılıksız verdi. Bizimle köyü göstermek için geri geldi. *"Bu köyün insanları açlıktan öldüler"* dedi. Alabildiğine soğuk ve her yan kardı.

Yedinci yürüyüş günümüzde Delican'a vardık. Kentin girişinde bir Ermeni'ye rastladık. Ondan kentin durumunu sorduk. Bize *"Kent Türkler'in elinde"* dedi. Kentin dışına çekildik ve karın üzerinde oturup mola verdik. Bu ara birlikte, ne yapmamız gerektiği üzerine düşünmeye başladık. Benim arkadaşlara önerim *"Akşam saat sekizde kente girelim. Karanlık çökünce Türk askerleri belki bizi görmez ve Gürcistan sınırına ulaşabiliriz"* oldu. Sınır kaldığımız yere çok yakındı. Bundan başka gidecek yolumuzda yoktu. Her yer yüksek dağlarla çevrili olmasının yanı sıra çok kar vardı. Aşılması çok güçtü. Arkadaşlar önerimi uygun buldular ve saat sekizi bekledik.

Saat sekiz olduğunda, kente girdik. Sokakta karşılaştığımız bir adama *"Türk askerleri burada mı?"* bize yanıtı *"7 km ötedeler. Şu an kent Ermeniler'in elinde"* dedi. Hemen tren istasyonuna doğru koşmaya başladık. Burada Fransız askeri misyonundan tanıdığım görevli teğmen Veladir'i gördüm. Beni Tiflis'e götürmek için, Tiflis'deki Fransız askeri misyonu komutanı Kolonel Corbel tarafından Erivan'a gönderilmişti. Çünkü her geçen gün durumlar kötüleşiyordu. Yanında durduğumuz trenin vagonları, Gürcistan devleti tarafından, Asur askerlerine verilmiş vagonlardı.

Burada kolonel Deraro adında bir Ermeni'yle karşılaştık. Beni görünce hayret etti. Bana *"Bu dağları nasıl geçebildin?"* sordu. Ona *"Şu anda sana yanıt verecek gücüm yok! Açlıktan dökülüyoruz"* dedim. Hemen trenin içine girdik. Mutfağın olduğu vagona gittik. İçinde her şey vardı. Yemeğe ve içmeğe başladık. Onlara yavaş yavaş yolculuğumuzu anlatmaya başladım. Ermenistan'dan buraya gelmek için, hangi yolları aştığımızı ve buraya nasıl ulaştığımızın tümünü aktardıktan sonra, kolonel Deraro bana başbaşa konuşmamızı istedi. Asker arkadaşlarımı ve yanındakilerinin dışarı çıkmalarını rica ettim. Başbaşa kaldıktan sonra bana *"Tiflis'e ne zaman döneceksiniz?"* ona *"Hemen şimdi!"* dedim. *"Bari buradasın, bize bir iyiliğin dokunsun. Senden bir ricada bulunacağım. İnaniyorum ki bunu sen yerine getirebilirsin"* ona *"Söyle!"* dedim. *"Burada eşleriyle birlikte tam onaltı subayımız bulunmakta. Bunları sizin vagonunuza alabilir misiniz? Çünkü sizin vagonunuz Gürcistan sınırında aranmadan geçecek. Vagonunuz resmi bir vagonudur"* dedi.

Biraz düşündüm. Vagonu aramayacaklar ama yine de bir sorumluluk sorunuydu. Konuyu teğmene sordum, bana *"Nasıl istersen!?"* dedi. Tedirgin bir durumda olduklarını gördüm. İçeri alınmaları için 'bize gelebilirler' emrini verdim.

Bir saat sonra tren hareket etti. Gürcistan sınırına vardığımızda istasyon şefi vagonun penceresinden *"vagonunuzda Ermeni firarileri var mı?"* diye sordu. Ona *"Yok!"* dedim. Bana ikinci kez aynı soruyu sordu, yine aynı yanıtı verdim. Adam vagonumuzun kapısı önüne geçip oturdu. Vagondan hemen indim ve istasyondan kolonel Corbel'e telefon açtım. Ona başımıza geleni anlattım. Bana *"Hemen geliyorum!"* dedi. Gürcü subay, kapının önünde bir bekçi edasıyla tam yarım saat kadar oturdu. Hiç kimseye çıkış izni vermedi adam. Kolonel Corbel, Gürcistan Göçmenler Dairesi sekreteri ile birlikte göründü. Onları bizim vagona aldım. Zavallı kadın ve çocukları gören Göçmenler Dairesi sekreteri tümüne çıkış izni verdi. Tümü özgürlüğüne kavuştu. Böylece sorumluluktan kurtuldum. Beraberimdeki askerlerde ayrıldılar. Kolonelle birlikte öğlen yemeğine gittik.

Saat dörtte kaldığım eve geri geldiğimde, kaydını yaptırmak için birçok Asur gönüllünün toplandığını gördüm. Be□-Nahrin'e gitmek istiyorlardı. Baktım yanımda görevli olan Gabriyel geldi. *"Doktor Yonan karaciğerden çok fena hastalandı. Konstantinopol'e gitmek"*

zorunda kaldı. *Beyrut'a yetişirse çok şanslı sayılacak,*" söyledi. Durumuna çok üzüldüm. Bu sıra yeni bir gönüllü asker grubu yolladım.

Kont de Martil tarafından Tiflis'deki Fransız misyonuna çağırıldım. Kont de Martil Kırım'a General Varengil'in yanına gidecekti, orada Fransız Yabancılar Temsilcisi olarak göreve başlayacaktı. Birlikte misyon başkanına gittik. Orada benim için tavsiyelerde bulundu. Başkana *"Malik Qambar, burada bizim adımıza bulunmakta. Onu elçimiz olarak bilin. Her hangi bir gereksinimi olsa, bunu yerine getirin,"* dedi. Bu konu için, misyon başkanı her zaman için hazır olacağının sözünü verdi. Ordan ayrıldık.

Bir kaç gün sonra, bir sabah erkenden, saat beşte, yanıma Urmiyeli bir genç geldi. Bana *"Sekiz Asur tutuklanıp cezaevine götürüldü"* dedi. Anında Tiflis'deki polis merkezine gittim. Burada genel müdür Qidiya ile görüştim. Ona *"Adamlarımızı neden tutukladınız?"* diye sordum. Bana *"Bu adamlar burada başka bir ülkenin propogandasını yapıyorlar"* dedi ve devam etti *"Aynı zamanda da bize karşı eylemler yapıyorlar. Sizin için onları hemen serbest bırakıyorum."* Hemen kaleme aldığı bir mektubu elime ilişti ve cezaevine gittim. Orada Doktor Faridun Be□-Awraham, Yawsep Be□-Mar Yuxanna ve diğer bazı insanlarımızla karşılaştım. Çok sevindiler ve tutuklular için geldiğimin farkına vardılar. Cezaevinde, bir daha böyle bir eyleme katılmayacaklarına dair bir belgeye imzalarını atıp serbest bırakıldılar. Bu konu için sonradan yaptığım bir araştırmaya göre, bu adamları, bazıları polise verdiği yazılı bir ihbarla tutuklatmışlardı.

Konstantinopol'deki De Lont Dairesi tarafından, halkımıza yönelik bazı görüşmeler için davet edildim. Yine Batum üzerinden savaş gemisi ile Konstantinopol'e gittim. Hemen De Lont'a uğradım. Kaptan Leon'da ordaydı. Bana *"Bolşeviklerle vardığımız bir anlaşmaya göre, gemilerimizden biri 3 bin sığınmacı Rus'u Novroskaya götürecektir. Dönüşte birlikte Asur sığınmacıları alacak. Temsilcimizle birlikte sizde orada bulunmanız gerekiyor"* dedi.

Beş gün sonra savaş gemisi sığınmacıları bindirip hareket etti. Ardından bir diğer savaş gemisi olan Minus adındaki gemi ile 16 asker ve üç subay birlikte yola çıktık. Karadeniz'de sulara açıldıktan sonra, ben hastalandım. Sanırsam denizin etkisinden olacak ve çok fena bir duruma girmiştik. Gemimiz bir pire gibi denizde dalıp çıkıyordu. Novrovskaya'ya ulaştığımızda Konstantinopol'den gelen sığınmacılar gemiden iniyorlardı. Bu sıra Minus'un kaptanı yanıma yanaşıp şu bilgiyi ilettiler *"Üzücü bir haberim var! Bolşevikler Gürcistan'a saldırdı. Konstantinopol'den aldığım bir emre göre, hemen Batum'a dönmem gerekiyor."* Daha sonra kaptan Minus gemisini Batum'a doğru acele harekete geçirdi.

Batum'a vardığımızda, burada Tiflis'i terk etmiş yabancı misyonerlerle karşılaştık. Tiflis'de yoğun bir savaş sürüyordu. Öğleden sonra bir sıralarında, aldığımız bir haber, Bolşevikler Tiflis'i bırakıp geri çekilmiş, oldu. Hemen tüm yabancı elçiler ve misyonerler Tiflis'e yerlerine geri döndüler. Bizde birlikte gittik. Daireme ulaştığımda, 150 kadar gönüllü gencin kayıt yaptırmak için toplandığını buldum. Hemen onların pasaport işlemlerini yapmaya koyuldum.

Ertesi gün Gürcistan Dışişleri Bakanlığı'na gittim. Onlardan bizim için dört tren vagonu hazırlatmalarını rica ettim. Bu konu için bana, üç gün sonra sabah erkenden vagonların hazırlanacağını sözünü aldım. Bakanlıkta görüşmemiz sırasında, dışarıdan top atışlarının ve makinalı tüfek ateşinin sesleri gelmeye başladı. Bu sıra, kendini bilmez bir kaç insanın anti-propogandası ile planlarımız engellenmek istendi. Bu türden eğilimler acayip bir şey değildi bizim için. Birkaç budala, köleler gibi, bencil ve kıskanç insanlara, boyun eğip, bu türden

engelleri yaratmak istemişler. Bu engeller, uğrunda yürüdüğümüz kutsal hedefimize, bizi daha da yakınlaştırıyordu.

Saat üçte, yanıma bir asker gelip, albay Corbil'in yanına gitmemin bilgisini verdi. Yanına gittim. Albay Corbil bana "Gürcüler yenildi. Bu gece Tiflis'i terk etmek zorunda kalıyoruz. Adamlarından birini, bizim misyona gönder. Kalanların bizimle gelmesini ilet," dedi. Yanımda görevli olan Gabriyel'i misyona gönderdim. Saat yedide geri geldi. Bana "Fransız subayları istasyona geri gittiler" dedi. Yanımda bulunan bir sürü adamla birlikte istasyona gittik. Orada elliye yakın kişi gördük. Trene binip birlikte Batum'a gittik.

Batum'a ulaştığımızda, yanıma bir Asur genç gelip bana "Kotis'den geliyorum. Orada yetmiş kadar gönüllü genç seni bekliyor. Tümü Be-Nahrin'e gitmeyi istiyor," dedi. Ona "Oldu, ben onlara uğrarım" dedim. Sabah kalktığımda, kırk kadar gönüllü Asur gencin İskenderun'a gitmek istediğini gördüm. Onları hemen bir Fransız yolcu gemisine aldırđım. Gemi kalktıktan sonra, saat oniki sularında, faytona binip öğle yemeği için kaldığım Grand Hotel'e gidecektim. Hotel'e yakın kalan bir sokağın başında Teğmen Veladır'i gördüm. Bana doğru geldi ve faytonu terk etmemi istemiş çünkü Türkler'in Batum'a ayak bastığını bildirdi. Faytoncunun parasını ödeyip indim. Bana, bir kayığı göstererek "Bu bizim gemiye giden son kayığımızdır, hemen atlayıp kendini gemiye ulaştır," dedi. Kayığa hemen bindim. Henüz varmıştım Türk askerlerinin Grand Hotel'in önüne yetiştiklerini gördüm.

Gemiye ulaştım. Valdik Roso savaş gemisinden, Gürcistan'daki Fransız komutanı Nitman Luois, Paris'e telgraf çekerek "Ne yapılmalı?" sorusunu ilettil. Yani burada mı kalınacaktı yoksa Konstantinopol'e mi gidilecekti, öğrenmek istiyordu. Aldığı yanıt "Konstantinopol'e gidin!" oldu. Gemi hemen Batum'u terk edip Konstantinopol'e doğru yol aldı.

Kotis'deki gönüllü Asur gençler yerlerinde kaldılar. Çünkü tüm ulaşım olanaklarımız aksadı ve onlara sunulacak bir olanağımız yoktu.

Birlikte bulunduğum üç Fransız askeri yetkili, Kafkasya'daki etkinliklerim üzerine, Fransız hükümetine övücü bir rapor yazmışlardı.

Ortaya çıkan zorluklar nedeniyle, istediğimiz Asur-Kildani aileleri toplıyamadık. Bunun yerine, başta Yakındoğu olmak üzere, diğler birçok ülkeden bu türden aileleri toplamak pek güç değildi. Her yanda büyük topluluklarımız bulunuyordu ve ulaşım yolları da engelsizdi. Bu yüzden de gönüllü toplama konusunda, önerimi son seçeneklerden önerdim. Fransızlara verdiğim sözü yerine getirmek için de Lübnan ve Suriye'ye gittim.

Batı Mezopotamya'ya Yolculuk

Batı Mezopotamya'nın Gozarto'suna yerleştireceğimiz bin Asur-Kildani aileyi, Doğu'nun diğler ülkelerinden toplamak için girişimlere koyuldum.

Askeri gücümüz bir taburdu. Her türlü silaha sahipti. Söz konusu tabur Raqqa, Sabqa, Deyr-Zor, Midin, Abu-Kamal, siča ve tüm Gozarto'yu denetimi altına almış ve buralarda barış ve istikrarı sağlamıştı.

Bu sıra Irak'la ulaşım yoktu. Tanıdık bir Yezidi ile Kadasetli Patrik Mar Şamcun'a, Malik Xoşaba'ya, Malik Ismacil'e, Ağa Peşros'a, Malik Xamo'ya ve Jilo piskoposu Mar Sargis'e birer mektup yolladım. Bu mektuplarımda ele aldığım konu San-Remo'daki toplantı oldu.

Onlara, Fransız Mandası altında kalacak olan Batı Mezopotamya'da, halkımızın yerleştirilmesi için, Fransa devletinden garantiler verildiğini ilettim. Ve bölgenin yerleşimsiz ama çok verimli bir toprağı olduğunu yine ekledim. Bu yüzden de halkımızın hemen bu bereketli alana yerleştirilmesinin gerekliliğini vurguladım. Fransız devletinin bize bu konuda her tür yardımı sunacağını ayrıca ekledim. Onlara her şeyi aktardım. Yani tüm çabamız, halkımızın çeşitli yönlerle dağılmasını önlemek ve onu bir araya getirmektir.

Birkaç günlük aradan sonra, Yezidi elçim iki mektupla birlikte geri geldi. Mektuplardan biri Mar Sargis ve diğeri de Ağa Petros'dandı. Her ikisi de bana övgülü dizeler ve başarılar diliyor ve kutluyorlardı. Ağa Petros bana *"... en kısa bir zamanda, yanına bir grup askerle geleceğim, daha sonra aileleri getirmeye başlayacağız,"* dedi.

On gün sonra, bana aktarılanları anımsatmak için Yezidi elçimi yeniden Irak'a yolladım. Oniki gün sonra, Yezidi elçim geri gelip bana şu bilgiyi aktardı *"... Acı haberlerim var! İngilizler Ağa Petros'u sürgüne yolladılar. Onu Hindistan'ın Bombay kentine sürdüler."* Çok üzüldüm. Artık karabulutlar Asurlar'ın başı üzerinde dolaşmaya başladığını görmeye başlıyordum. Bunlar açık görünüyordu. Halkımız uzak yerlere dağıtılacaktı. Onu hiç kimse yeniden toplamazsın diye.

Yüzümü Mardin ve Turabdin'e çevirdim. Onlardan olumlu bir yanıt gelebilir mi acaba? ... Ne olabilir? diye bekleyişe geçtim. Önümüz tıkanmak isteniyordu, kim, ne için bunu yapıyordu? Zavallı halkıma neden çare bulunmuyordu? Bu konuda zavallı halkımızın günahları neydi? Hiç kimseye, herhangi bir zararı dokunmamış olan bu halka, neden bunca çile çektiliyordu?

Mardin ve Turabdin'deki liderlere bir elçiyle yazılar yolladım. Olumlu yanıt verip bari buraya yerleşmeye gelseler çok iyi olacaktı. Birlikte çalışıp, bu verimli toprakları işletip bol ürün elde edebiliriz. Buralar sahipsiz bırakılmamalıydı.

Birkaç gün sonra gönderdiğim elçi Turabdin'den çok mutlu geri geldi. Ordumuza katılmak üzere, kırk gönüllü elçimizle birlikte gelmiş. Israrla, hemen kayıtlarının yapılmasını istiyorlardı. Bu gruptan sonra diğer gruplarda gelmeye başladı. Her yeni geleni, orduya alıyoruz.

Urmiyeli Sargon adında, yetenekli bir çavuşumuz vardı. Askerlerimize eğitimi o verirdi. On günlük düzenli ve sıkı bir eğitimden sonra, askerlerimiz, askeri okuldan mezun olmuşlar gibi, eğitilmiş askerler olarak yetişirlerdi.

Ben askerlerimizle öğleye kadar meşgul olurdum. Öğleden sonra ava çıkardım. Boş zamanım yoktu, hatta pazar günleri bile çalışıyordum.

Yurtsuz ve barksız bırakılan ve sorunu çözümlenemeyen halkımızın, hep yanımıza gelmesini diliyorduk.

Birgün elçim, Musul'dan üçüncü dönüşünde, dostlarımdan bana yine mektuplar getirdi. Bu mektuplarda bana karşı anti-propoganda yapıldığı üzerine bilgi vardı. Burada *"Malik Qambar, Asur-Kildani halkını Fransızlara sattı ... Bunu bazı şeytanzadeler yayıyorlar ..."* Burada benim anlayamadığım bir şey vardı. Acaba bu kendini bilmez insanlar, Fransızlar'ın ac, çıplak ve zulme uğrayan insanlarımızı, neden böyle karşıladıklarını anlıyabiliyorlar mıydı? Yayınlananlardan çok rahatsız olmuştum. Kendimi hiç iyi görmüyor ve moralim çok bozulmuştu.

Gozarto'daki taburum bir yıldız gibi parlıyordu. Herkesin sevgi ve desteğini kazanmıştık. Çünkü bölgede barış ve huzuru biz sağlatmıştık. Aradan üç yıl geçti, hala olumsuz etkilenmeleri üzerimden atamamıştım.

Birgün yanımıza Peder Polos Be-Daro Musul'dan geldi. Bu karşılaşmamız sırasında yanıma askerlerimden Manşur geldi ve bana *"Dünya evine girmek istiyorum, peder buraya gelmişken, bizim nikahımızı kılsın."* Peder Polos hemen nikahlarını kıldı. Birkaç gün sonra, askerim Manşur bir başka kadınla evli olduğunu öğrendim. Yapılanın sorumlusu bendim, çünkü konuyu öğrenmeden, peder nikahlaması için izni ben vermiştim.

Peder Polos Be-Daro daha sonra Qamêşlo'ya geçti. Burada Kildani Kilisesi'nde din görevliğine başladı. Manşur'un karısı ve çocukları burda dinsel hizmetler verdiler. Buda önemli bir katkı oldu.

Birgün yirmidört Ermeni kızını bir avuç çetenin elinden kurtardık. Zavallılar tek başlarındaydı. Yakınları ya öldürülmüş ya da kayıptı. Çete, bu kızları zorla almıştı. Yakın ve akrabalarına ulaşırlar diye, konu için Halep'teki Ermeni derneğine bilgi gönderdik. Bunların dışında iki Ermeni erkek çocuk daha böyle kurtarmıştık. Bunlardan birinin adı Antranik ve diğerinin Qazar'dı. Bunları sonradan biz sahiplendik. Ermeni derneği, kız çocukları sevinerek teslim aldıktan sonra, bize Halep'te ziyafet verdi. Burada yüzün üzerinde kişi bulunmuştuk.

1921 yılında, birgün ben ve iki Fransız subayı, trene Beyrut'tan Halep'e doğru gidiyoruz. Yolda çok acıktığının farkına vardım. Bir ara istasyonda onbeş dakika bir mola verildi. Arkadaşlarıma *"İnelim birlikte bir lokma yiyip geri gelelim,"* dedim. Bana *"Hayır olmaz, treni kaçırabiliriz"* dediler. Ben beklemeden hemen indim. İstasyona yakın kalan bir yerde ayak üstü, bir tabak et ve birde bir tabak fasulye ısmarlayıp yedim. Birlikte bir şişe şarabıda içtim. Trene daha iki dakika vardı. Hemen bir ekmek alıp trene doğru koştum. Yerime oturdum. Arkadaşlarım bana bakarak şöyle sordular *"Peki yemişsen bu elindeki ekmek de ne oluyor?"* Güldüm, yemeleri için uzattım. Sevinerek yemeye başladılar. Benim bu kadar hızlı gidip geldiğime şaşılar. Birlikte gelmediklerine pişman olmuşlardı.

Birgün General Delemond Halep'ten yanımıza geldi. Askerlerin mutfağını ve yapılan yemekleri denetledi. Askerlere birkaç soru sordu ve memnun olup olmadıklarını sordu. Herkesten *"memnunuz"* yanıtını almış. Ertesi gün askerlerin eğitimini denetleyeceğini söylemiş. Gereken tüm hazırlıkları hemen yaptırdım. Sabah saat altıda tüm askerler eğitim alanında hazırlandı. Saat yedi de General Delemond alana geldi. Askerler gruplar halinde manevra yaptılar. Bir grup makinalı tüfekle, diğer bir grup tüfekle ve bir diğer grupta bombalarla çarpışma denemesi yaptı. General gördüğü görüntüden çok memnun kaldı. Kısa bir süre içerisinde askerlerin böyle başarılı atışlar öğreneceğine inanamamıştı. Bana *"Bu askerleri ordumuzun ön saflarına alsak, çok uygun olacak sanırım,"* dedi.

Denetimden sonra üç Fransız subayı ile birlikte 500 m uzaklıktaki bir hedefe nişan atışı yaptık. Herkesten önce hedefi ben vurdum. General bana *"Sende, eski Asur ordusunun duyumları var,"* dedi.

Fırat nehrinin kıyılarına sık sık gezmeye giderdim. Çok güzel bir görüntüsü vardı. Bazen suya el bombası atardım, bol bol balık avlardım. Su yüzüne çıkan balıkları askerler hemen toplardı. Kıyıda ateş yakıp avladığımız balıkları kızartır beraber yerdik.

Birgün Metropolit Awgin Yacqub Manna'dan elime mektup geldi. Beni överek, *"... etkinliklerin bana eski Asurları anımsatmaya neden olmuş,"* yazıyordu ve devamla *"...*

Kaldığınız yer, Batı Mezopotamya'dır. Balı ve yağı bol olan bereketli bir memlekettir. Sana olan umudumuz büyüktür. Umarım birgün orayı Eden'in Bahçesi'ne dönüştürürsün. Bu kutsal görevini yerine getirmen için de Tanrımdan sana uzun ömürler vermesini diliyorum," diye ekliyordu mektubunda.

Türkiye ve Irak'tan gelen her insanımızı, kısa ya da uzun bir süre için, sürekli ağırlıyorduk.

Hamidiye ordusu komutanlarından İbrahim Paşa'nın oğulları Mahmut Bey ve Halil Beye büyük yardımımız dokundu. 1914'den sonra Gozarto'ya sığınan bu iki kardeşi, yerel Arap aşiretler kısırdı. Onları öldürmek istediler. Kurtarılmaları için bizden yardım istedi, hemen yardımlarına gittik. Üçyüze yakın silahlı adamları vardı. Ama Arap aşiretleri önünde tutunmaları olanaklı değildi. Bunu anladıkları için bizden yardım istemişlerdi. Onları Arap aşiretlerinin elinden kurtarıp Fırat nehrinin kuzey yakasına, Deyr-Zor tarafına yerleştirdik. Burada uzun bir süre kaldılar. Onları yerleştirdikten sonra aşiret saldırıları durduruldu ve bazı aşiretlere de cezalar verildi. Bu iyiliksever davranışımız nedeniyle paşanın oğullarından her zaman şükranlar aldık.

Görevimden İstifa Etmem ve Geri Çekilmem

Bu benim en büyük hatamdı. Orduyu bırakmam ve istifa etmem hiç doğru değildi. Bu yanlışımı da yaşamımın sonuna kadar unutamayacağım. Beni kızdıran bir olay, orduyu terk etmeme yetti. Daha sonra hem bana hem de halkıma bu istifam pahalıya mal oldu.

Kanım şuydu: Çekildikten sonra yüzde yüz, yerimi birileri alır, ya da bulunurdu. Çünkü etkinliklerimi yürütebilecek insanlar vardı. Ama bu konuda unuttuğum önemli bir şey vardı: Budala insanımızın çokluğu! Bunlar sadece kendi çıkarını düşünür ve peşinden koşar! Daha biz işin başındayken, bunların karınlarını doyurmak için geldiklerini ve yanımızda çalıştıklarını çok iyi biliyorduk. Zamanla düzelecekler, geleceklerinin böyle olmadığını anlayacaklar, diye sandım. Ama yanıldım ve bu yanılgım için de idam ya da kurşuna dizilmeyi hak etmişim, sanıyorum. Böyle bir yargılanma ile belki huzura ulaşır olacaktım.

Tanrıma şükürler olsun! Çünkü onları her gün cezalandırıyor. Gerçeklerimizi ve bu konudaki haklarımızı en iyi bilen de ve gören de kendisidir.

Ben büyük bir aylık ücreti alıyordum. Beyrut'da karşılıksız bir evde kalıyordum. Aynı zamanda bir tabura da komutandım. Bu tabur için ilk ve son sözün sahibi bendim. Dilediğim her şeye yine sahiptim ve ... kendi kendime hep söyler dururdum *"Tanrım bu aptallığı neden yaptım!"* diye. Bir kızgınlık nedeniyle, neden istifaya kalkıştım? Gözlerim körelmişti! Ama başka çıkar yolumda kalmamıştı. Çünkü böyle insanlarla daha fazla yaşayamazdım, onlardan uzaklaşmam gerekiyordu. Bu yüzden istifamı bastım! Bunu Deyr-Zor'daki subaya ulaştırdım.

Akşama doğru Kaptan Cofrel, Albay de Bigo, de Granduk'un yanından bana geldi. Ve *"Albay, sunduğun istifa dilekçene çok sıkıldı. Bugün sana Legion de Nur nişanını takacak, bu bir övgü onuru. Rütben yükseltilecek. Yapacağının sözünü verdi. Senin için bir saygınlık onuru ...!"* dedi. Ona *"Ordudan gözyaşı dökerek ayrılıyorum. Sizden hiç bir zaman sıkılmadım ve tersine sizleri çok seviyorum. Ama buna karşın halkımın önde gelen lider ve büyüklerine çok çok kızgınım. Hiç biri yardıma yanaşmadı ve önümüze koyduğumuz bu misyona yardımcı olmadılar."* Gerçek bir dost gibi, kalmam için ricada bulundu, bana adeta

yalvardı. Bol bol öğütler verdi. Ama ben bencilce davrandım ve ona *"Verdiğim sözden geriye bir adım dahi atmıyacağım!"* Çok üzgün bir durumda benden ayrıldı.

Ertesi gün beni albay yanına çağırdı. Kaptanın söylediklerini yeniden tekrarladı. Bana çok efendice ve kibarane bir yöntemle *"Sana onurluk nişanı vereceğiz, rütbeni yükselteceğiz, dilediğin her şeyi yapmaya hazırız ... Sanırsam, Beyrut'daki konsey istifanı hiç kabul etmiyecektir ..."* Yanından yanıt vermeden ayrılıp ofisime çekildim.

Birkaç gün sonra, Patrik Vekili Peder Manşur'dan bana mektup geldi. Mektupta bana şunları bildiriyordu *"... Fransa'nın Doğu Güçleri komutanı, 'Bana bir yazı göndersin, istifasını geri alacağım. Söz veriyorum, ona övgü nişanı verip rütbesini yükselteceğim' diyor. Orduda ve kendi taburunda kalman için ricada bulunuyor. Gelecekte her şeyin düzeleceğini ve yavaş yavaş çok daha iyi olacağını. Ayrıca hanımında 'orduda kalsın! Büyüklerin verdiği buyruklara kulak versin! Aptallara kulak asmazsın! Çünkü onlar daha sonra pişmanlık duyacaklar ve utanç abidesi olacaklar!' diyor."*

Birgün albay beni yeniden yanına çağırdı. Gittim. Beni görünce, gülümsüyerek *"Beyrut'dan mektup aldım. Sunduğun istifayı kabul etmediler. Onu geri gönderdiler. Al!"* Elime verdi. Ayağa kalktım, yüksek bir sesle *"Onuruma kimse dokunamaz! İstedğim olmalı!"* ayrılıp dışarı çıktım.

Aynı gün, Fransa Savaş Bakanı'na bir mektup yazdım. Bu mektubumda istifa gerekçemin nedenlerini dizdim. Onu taahhütlü yolladım. Üç ay sonra ondan yanıt aldım ve istifam kabul edilmiş. Onu aldığım gün tüm asker ve subay arkadaşlarım çok üzgündüler.

Birgün hepsini sabah saat sekizde topladım. Onlara şu içerikte bir konuşma yaptım *"Ben, kısa bir süre, aranızdan ayrılıyorum. Sizden uzak kalsam bile, yüreğim hep sizinle olacak. Sizi asla unutmayacağım. Sizlerle yeniden buluşmak için çalışacağım. Amacınızda inançlı olun!"* Herkes üzgündü. Çoğu gözyaşını tutamıyordu. Birkaç gün kaldıktan sonra vedalaşıp ayrıldım. Bana Alman yapımı mauser bir tüfek, birde tabanca ve yanlarına da 400 mermi verdiler. Halep'e gitmek üzere, Ford marka bir araba ve şoförle beni gönderdiler. Halep'te dostlarımla karşılaştığımda hepsi benim için üzgündü. Orda beklemeden Beyrut'a geçtim. Burada da dost ve yakınlarla görüşmemizde tümünü bana karşı yine üzgün buldum. Herkesle burada ayrı ayrı görüşüyor, onlara geleceğimizin daha güzel olacağını, söz vererek, söyleyip duruyordum.

Tam bu sıra, unutmayı aktardığım önemli bir olay oldu. Halkımız için yararı çok büyük olabilirdi. 1922 yılında 1000 kadar Asur, Rusya'dan Konstantinopol üzerinden Beyrut'a getirildi. Bu sıra ben Deyr-Zor'dayım. Fransızlar beni konu için istediler. Beyrut'a gittim. Burada Fransız yetkililer bana *"Gelen sığınmacılar karantinada, onlarla iletişim için oraya gitmelisiniz. Şu an orada kalacaklar. Baalbek yakınlarında, işletmek için onlara arazi verilecek. Gerekli olacak araç ve gereçlerden saban ve tohum verilecektir. Bunun dışında bir yıl geçinebilecek kadar gıdayı da onlara sunacağız. Çocuklarından kırkını okula alacağız. Üniversiteyi bitirene kadar tüm masraflarını biz karşılayacağız."* Özellikle son deyinime çok sevindim. Hemen kalkıp sığınmacıların yanına gittim. Beni gördüklerinde çok mutlu oldular. Onlara hemen bana aktarılan bilgileri açıkladım. Özellikle çocukların eğitimine önem verilmesini istedim ve bunun için gerekenlerin hazırlandığını da ekledim.

Şamaşa Yonan de Țal (aslen Țal köyünden) kendi oğlu Zozo kızkardeşinin oğlu Yonadēm ve diğer bir çocuğuda hemen okula alınmaları için bana verdi. Onları okula götürdüm. Okula vardığımızda yetkililer bizi sevinçle karşıladı. Bize hemen kalınacak yerleri gösterildi ve çocuklar oraya yerleştirildiler. Daha sonra onlardan ayrıldım. Yarın yine buraya daha başka

çocukları getirecektim. Eve vardığımda, sığınmacı Asurlar'dan bir bölüm benimle görüşmeye geldiğini gördüm. Beraber uzun konuştuk. Bana yanıtlamam için çeşitli sorular yönelttiler. En son tümünden *"Yarın herkes çocuğunu okula götürmem için getirsin"* dedim ve devamla *"Bu sizin için en büyük yardımdır. Bunun eşine göklerde bile karşılanmaz,"* diye ekledim.

Ertesi gün sabah erkenden, saat altıyı bulduğunda, eşim beni uyandırdı. Bu sıra avlumuz insan dolmuştu. Eşim *"Seninle görüşmek için ziyaretçiler geldi,"* dedi. Hemen kalkıp avluya indim. Birçok kadın ve erkek çok ateşli bağırıp çağırıyordu. Bana *"Çocuklarımızı geri verin! Hiç birimiz Lübnan'da kalmak istemiyoruz, Musul'a gitmek istiyoruz,"* dediler. İsteklerini yerine getirmekten başka yapacak pek bir şeyim yoktu. Hemen okula gidip çocuklarını geri getirdim ve onlara teslim ettim. Okul yetkilileri bana *"Böyle bir şans, her zaman insanın eline düşmez. İnsanlarınıza sunduğumuz bu iyilik hiç bir şeye yaramadı,"* dediler.

Bu sığınmacılar Beyrut'dan önce Humus'a gittiler. Bir süre sonra da Musul'a doğru yol aldılar. Burada bir bölümü İngilizler'in Levi Askerleri'ne katıldı. Bir bölümü de orada kalmayarak yeniden Lübnan'a geri geldi. Çeşitli işlerde çalışmaya başladı. Erkeklerin bir bölümü ayakkabı boyacılığı, işçilik ve kadınlarda temizlik işlerinde çalıştı. Beni dinlemediler, bu yüzden de belirsiz bir geleceğe girdiler. Bu yanlış kimin?

Bugüne dek her tür yardımı ve dayanışmayı bugüne kadar esirgemiş değiliz. Önde gelen tanıdıklarımız ve politikacılarımız bize her tür yardımı esirgemediler. Özellikle Adana'dan ayrılmak zorunda kalan insanlarımıza bu yardımlarını hala sürdürüyorlar.

Birgün ailemle Fransa'ya gidip yerleşeyim düşüncesine kapıldım. Daha doğrusu göç yaşamından uzaklaşmayı istedim. Çocuklarım Yawsep'le Behije'yi orada eğitmeği kafama koydum. Fakat üzerinde durduğum önemli bir konu vardı, acaba orada da, burası gibi, başım bazı engellere takılacak mıydı? diye.

Fransa'ya Yerleşmem

Kararımı verip Fransa'ya gittik. Ailemle birlikte Marsilya'ya yerleştim. Otelde kaldığımız sırada ziyaretime bir sürü tanıdık geldi. Onlara *"Burada ne kadar Asur var?"* dedim. Bana *"Yaklaşık üçyüz kadar aile"* dediler. Benden ricaları burada kalıp onlara yardımcı olmam oldu. İstemlerini kabul ettim. Yedi günlük otel kalışımızdan sonra Lois Lion Sarayı'na yakın kalan ve kentin dışında kalan bir dış mahalleye yerleştik. Çok güzel bir yerd. Burda da ziyaretçi akınına uğradık. İş ve İşçi Bulma Kurumuna gittim. Burada halkımızın durumunu ve kendimi anlattım. Çok memnun oldular. Benden, kurumda devamlı bulundurma amacıyla, bir danışman istediler. Ücretini de kurum ödiyecekti. Böyle bir danışman bana, sorunlarımız için, bir vekil gibi olacaktı. Ona başvuru yapacak her insanımıza, olanaklarına göre işyerlerindeki işleri tanıttak ve iş bulacaktı.

Eve geri geldim. Yanıma Salamaslı Peder Laczar'ın kardeşi Pol Gorgis'i çağırttım. Yanıma geldi. Ona *"İş ve İşçi Bulma Kurumu Müdürü, benden bir danışman vekil tayin etmemi istedi ..."* diye anlattım. Çok sevindi ve bu işi yapmaya hazır olduğunu söyledi. Bende anında hemen bir mektubu kaleme aldım. Burada Pol'u vekilim olarak tayin ettiğimi yazdım. Mektubu Pol'a verip birlikte müdüre gitmesini öğütledim. Aynı gün onu işe aldılar ve ona ayrı bir oda tahsis ettiler. Kısa bir süre sonra burada bulunan Süryanilere (Asur, Kildani) işler vermeye başladılar. Hemen hemen herkes çalışmaya başladı ve çok memnundular. Ayrıca Fransız yetkililerde çok memnundu.

Gereksinim içinde olan bu insanlara bu görevi yapmaktan bende çok mutlu oldum. İnsanlarımız çalışıyor çoluğuna çocuğuna daha iyi bakabiliyor bir duruma girdi. Bir süre sonra Marsilya'ya halkımızdan yeni göçmenler gelmeye başladı. Özellikle Bağdat'dan çok gelmişti. Çoğu Kuzey Amerika'ya yakınlarına kavuşmak amacıyla buraya geçici gelmişlerdi. Bu sıra vize alma sorunları vardı. Kimi kısa kimi uzun bir süre bekliyordu. Kimine de vize verilmiyordu. Bunlara da işler bulduk. Bu insanlarımıza büyük yardımlar sunduk.

Bir ay sonra Paris'e gittim. Burada Göçmenler Dairesi Sekreteri sayın Picont de Damper'le görüştüm. Beni saygı ile karşıladı. Ondan çocuklarımın eğitim masraflarını karşılamalarını rica ettim. Bana *"Şu an sizinle görüşme olanağım yok, lütfen iki gün sonra gelseniz daha rahat konuşabiliriz,"* dedi. Ordan ayrılıp, bazı eski arkadaşlarımın ziyaretine gittim. İki gün sonra Picont de Damper'e geri geldim. Bana sevimli bir biçimde şunları söyledi *"Çocuklarınızın eğitim masrafları Göçmenler Dairesi tarafından karşılanacak, Marsilya'da liseye alınacaklar. Yarın sabah, bu konu için, Göçmenler Dairesi müdürü Braint'la da ayrıca görüşmeye gelip teşekkürlerini sunabilirsin."* dedi. Ertesi gün Braint'la görüştüm. Gerçekten de dürüst bir insanla karşılaştım. Uzun boylu, yakışıklı ve çok kibar bir insandı. Ona teşekkürlerimi sunup ayrıldım.

Ayrıldıktan sonra General Gouraud ve diğer tanıdığım dostlarıma uğradım. Sonra Marsilya'ya döndüm. Marsilya'dan da Roma'ya Papa'yı ziyaret etmeye gittim. Roma'da Kildani Patriği Vekili olan Peder Pol Dawud'a konuk oldum. Benim için resmi görüşmek için vakit ayırttı. Görüşme günü, Papa'nın yanına gittik, bizi sevinçle karşıladı. Onbeş dakika birlikte kaldık ve ona halkımızın durumunu ve dünyanın dört bir yanına nasıl dağıldıklarını anlattım. Bana bir baba edasıyla öğütler sundu. Yanıma aldığım altın haç ve diğer bazı dini resimleri kendi elleriyle kutsadı. Elini öpüp yanından ayrıldık.

Daha sonra Kardinal Taga, Caiot, Varanti ve Paroyort'la da görüştük. Tümü saygıyla karşılayıp kutsadılar. Asur-Kildani halkımıza dua ettiler. Roma'dan geldiğimizde Kildani Patrik Vekili birlikte dört çuval giyim getirmişti. Bu giyimleri Amerika'dan sığınmacı Asurlar yollamış. Onları Peder Pol Dawud'a verdim. Yanına dört kişi görevlendirip birlikte halkımıza dağıtılmalarını söyledim. Fransa'daki halkımız gerçekte çok yoksuldu. Her şeyini yitirmiş bir durumdaydı ve aldıkları günlük maaşlarıyla geçiniyorlardı. Patrik Vekili'ne de yaptığı yardımları için ayrıca teşekkür ettim. Fransızlar'dan da ayrıca çok memnunuz. Burada, yerleşmek için, bize bir askeri kampı tahsis etmişler. Yaşamak için içinde her şeyi vardı. Yani su, elektrik ve diğer gereksinimler bulunuyordu. Her taraftan halkımız Marsilya'ya geliyordu. Çoğunun pasaportlarında sorunları vardı. Bu yüzden çok zorluklarla karşılaşıyorlardı. Konuyu komiser Boshe Rahon'la konuştum. Bana *"Pasaportlarını bundan böyle sen hazırla ve imzala. Bu tarafımızdan geçerli sayılacak"* dedi.

Bunun üzerine Asur-Kildaniler adına resmi pasaportlar bastırmaya başladık. İşte bu pasaportlar, Fransız devleti tarafından, tüm elçiliklerde, resmi işlem görmeye başladı. Pasaport sahipleri çok sevinmişti. Gören herkes de hayret ediyordu.

Evim her zaman için, yurdumuzdaki gelenekler gibi her konuğa açıktı. Gelen konuklar, istedikleri kadar kalıyor, dilek ve istemlerine çözüm arıyor ve yardımcı oluyordum. Bu konu nedeniyle insanlarım beni sever ve sayardı. Birçok aileye yardımım dokunduğu için çok mutluydum.

Tam bu sıra, Ağa Petros Londra ziyareti dönüşünde, eşine ve ailesine uğramadan önce bize gelmiş. Görüşmemizde, halkımızın ulusal sorunu konusunda, birlikte çalışacağımıza ve hareket edeceğimize söz verdik. Ailesinin Marsilya'da kalması görüşmelerimizi doğal olarak

sıklaştırdı. Her yanda kalan halkımızdan mektuplar alıyorduk. Halkımızın Ulusal Sorunu'nu MC'ye (Cenevre'de) sunmamızı istiyorlardı. Bunu yerine getirmek için ortak bir karar aldık. MC'nin yapacağı ilk toplantısının öncesine kadar gerekli yazım, çizim ve belgeleri hazırlayıp, bunları dünya kamuoyuna sunacaktık. Hazırlık konusu için, ileri gelenlerimizle toplantı ve görüşmelerimizi devreye soktuk. Amacımız halkımızı yaşadığı zulüm ve baskıdan kurtarmak ve ona özgür olan bir yaşamı sağlamaktı.

MC 1924'de toplanacaktı. Ağa Petros yanıma Paris'ten geldi. Birlikte toplantılar düzenledik. Önümüze bir program koyduk. Kurduğumuz Asur-Kildani Delegasyonu'na başkan seçildim. MC toplantısına gittik. Burada isteklerimizi sunduk. Basın sık sık Asurlar'dan sözediyordu. Basından sürekli sorulan soru, hala Asurlar yaşıyor mu? Bunca zulümden sonra, yok olmadı mı? Tüm ilişki kurduğumuz organlar, bize yardım ve destek sözü veriyordu. Ve bize *"Tüm haklarınızı alacaksınız, topraklarınız size, geri verilecek! Çünkü sizler, bir halk olarak, dünya kamuoyu tarafından kabul gördünüz!"* Tüm dünya delegeleri bizimle görüşüyordu ve bizleri yüreklendiriyorlardı. İsteklerimizi sonuna kadar savunmamız için ısrar ederek, istiyorlardı. Tüm iletişim İngilizce ve (Yeni Doğu) Asurca yapılıyordu.

Cenevre gazetesi, dünya kamuoyuna haklarımızı tanıtan yazılar yazıyordu. İngiliz delegesi başkanı Lord Primer'in sekreteri bizi yanına davet etti. Ona 17 Eylül 1924 günü, bir mektupla beraber gittik. Bu mektubumuzda, Musul'un bir manda altında olmasını ve Asur-Kildaniler'in burada yönetimlerini kurmasını istedik.

Tüm dünya delegelerinden ve ünlü kişilerden mektuplar alıyorduk. Tümünü sunduğumuz hakların yerinde ve buna destek verdiklerini iletiyorlardı. Yaptığımız geniş çaplı ilişki ve diplomasi çalışmalarımızda, Musul'un, daha sonra halkımıza devredilmesi koşuluyla, İngilizler'in denetimi altına verilmesini istedik.

Türk delegasyonu, bize kendini çok yakın gösteriyordu ve yanında yer almamızı istiyordu. Bu konu için bize açıkça *"Size özerklik vereceğiz, sizin için her şeyi yapmaya hazırız, buna söz veriyoruz! Sizden sadece bir koşulumuz var: Bu İngilizler'den bağıınızı koparın!"* söyleyip duruyorlardı.

Cenevre'de kaldığımız süre içinde epey masraflarımız oldu. Ve bu konuda da hiç kimseden yardım alamadık. Herkes gibi bizde evimize geri döndük. Bir sonraki yıl Musul Sorunu karara bağlanacaktı.

Ara vermeden, etkinliklerimize hız vermeye devam ettik. Bir yıl sonra, 27 Ağustos 1925 günü, ben ve Ağa Petros Cenevre'deyiz. Yanımıza Türk delegelerinden biri gelip bize, *"Göçmenler Bakanı Rüştü Bey sizinle görüşmek istiyor. Eğer size zahmet olmayacaksa buyurun yanına sizleri ben götüreyim"* dedi. Bir saat kadar sonra adamın yanına gittik. Rüştü Bey'le diğer delege üyeleri bizi bekliyorlardı. Bizi görünce çok sevindiler. Hemen Rüştü Bey konuşmaya başladı ve bize *"Bakıyorum, sizler büyük bir telaşla, Musul'u İngilizler'in denetimine sokmak için geniş çaplı propaganda yapıyorsunuz. Halbuki biz, tüm Musul kentinin bize verilmesinden yanayız. Çünkü Musul'u savaş yapmadan bizden aldılar. Şu an halkın çoğunluğu, orada bizim egemen olmamızı istiyor. Eğer sizde bizimle ortak hareket ederseniz ve MC'ye sunduğunuz raporunuzu geri çekerseniz, sizi hemen Ankara'ya Mustafa Kemal Paşa'nın yanına göndermeye hazırız. Orada sizler için gerekeni düzenler ve egemenliğimiz altında size özerklik verilecek. Diğer birçok dünya halkından çok daha iyi bir yaşamı yaşayacaksınız"* dedi. Onlara yanıtımız *"Bu konu için sizlerle daha sonra konuşmak ve yanıt vermek isteriz"* oldu. Görüşmemiz karşılıklı bir tatlılıkla bitti. Bize sonuna kadar kibarca

davrandılar. Ayrılacağımız an yine bize ”Umarız bizi dinlersiniz, çünkü bu ulusunuza büyük bir hayrı getirecektir” dediler.

Hotel be Sefur’a döndük. Birlikte getirdiğimiz bilgi ve düşünleri gözden geçirdik ve tartıştık. Ve daha sonra şu sonuca vardık: İngiliz ordusunda görev yapan birçok Asur-Kildani askerimiz var. Bunun yanında, geçmişte yaşadığımız, birçok güç neden gözönüne alındı ve Türkiye’nin sunduklarına ‘Hayır’ dendi. Zaten baştan da buna ‘hayır’ denilmek zorundaydı. Bu konuda, halkımızın diğer liderleri de, eli kolu bağlıydı, özgürce, istediği kararı veremezdi. Sonuç olarak Türk delegelerine ‘hayır’ olan yanıtımızı ilettik.

Basın sürekli haklarımızdan söz ediyordu. Örneğin 7 Eylül 1925 günü *Journal, Daily Mail, Geneva*, 6 Eylül 1925’de *Journal de Geneva*, 19 Mayıs 1926’de *Journal le Tribune*, 20 Mayıs 1926’de *Tribune de Orient* ve diğer dünya basın-yayın organları bu konuyu işliyorlardı.

Musul Sorunu, Hollanda’daki Haag Uluslararası Daimi Adalet Mahkemesi’ne yerildi. Burada üç kişiden oluşturulacak bir komiteyi seçme kararı verildi. Komite Musul kentine gidecek ve burada konuyu yerinde inceleyecekti. Musul halkına iki soru sorulacaktı: *Musul’da İngiliz mi yoksa Türk yönetimi mi istiyorsunuz?*

Üç kişiden oluşturulan komite Musul’a gitti. Asur-Kildani köylerinde halkla görüştüler. Yönetim konusunda sordukları soru için aldıkları yanıt ”İngiliz yönetimini istiyoruz” oldu.

25 Eylül 1925 günü bir rapor hazırladık. Burada tüm isteklerimizi tek tek dizdik. Bu raporumuza aynı gün Haag Uluslararası Daimi Adalet Mahkemesi’ne sunduk. 29 Eylül 1925 günü sunduğumuz bu raporun ulaştığının yanıtını aldık.

Komite Musul’dan döndükten sonra, raporlarını Haag Uluslararası Daimi Adalet Mahkemesi’ne verdi. Mahkeme bu raporlara dayanarak Musul kentini İngilizler’in denetimine verdi.

Tüm Asurlar, gece-gündüz sabırsızlıkla anayurduna yerleşmeyi bekliyordu. Her Asur-Kildani’nin kanısı, bundan böyle komşularımızla dini fanatizimden uzak olacak bir ortamda yaşamımızı sürdüreceğiz, oldu. Ama daha sonraları kendi anayurt topraklarımız üzerinde nasıl yabancılaştırılacağımızı, yaşar olduk. Tüm verdiğimiz, emek ve çaba boşa çıktı. Hiç kimse, bize ‘ellerinize sağlık’ demedi.

1921-22’de, herkesçe bilinen önemli bir gerçek şuydu: İngilizler ve Iraklılar, Şeyh Barzani ile baş çıkmayınca, Asur ordusuna başvuruldu. Ülke kurtarıldı.

Marsilya’da iken, yanıma Prof. Dawud Gewergis Malik⁵ geldi. Malik, halkımız arasında çok bilinen ünlü bir kişilikti. Birçok yerin kitaplıklarını gezdi ve çeşitli araştırmalar yaptı. *Antik ve Çağdaş Asur Tarihi* adı ile bir yapıt yazmıştı. Sonraları vefat etti ve yapıtının başına nelerin geldiğini de bilmemekteyim. Ama yayınlanmadığını çok iyi biliyorum. Bana, *İlk Kraliçemiz Şamiram (Semiramis)*, adı ile küçük bir tarih yapıtını vermişti. Bunu kızım Şamiram için adamıştı, çünkü Asur kraliçesi ile eş adlıydı. Prof. Dawud bana çok değerli öğütlerde bulundu.

⁵ Prof. Gewergis Dawud Malik, Supurgan’da 1837’de dünyaya geldi. 27 Mayıs 1909’da Urmiye’den Gürcistan’a giderken araba yolda kaza geçirir ve yerinde ölür. Değinilen yapıtı, Yeni Doğu Süryanice kaleme alındı. Onun İngilizce çevirisi *History of The Syrian Nation*, 1910’da ABD’de oğlu dinadamı Nastur Gewergis Malik tarafından yayınlandı. Malik Qambar büyük bir olasılıkla Fransa’da oğlu Nastur’la görüşmüş olmalı. [Çev.]

Bir gün Paris’de bulunan Barwara’dan Dora piskoposu Mar Yaw-Alaha’dan mektup aldım. Bana, Kuzey Amerika’dan döndüğünü ve olanaklı ise görüşmek istediğini yazdı. Hemen atlayıp Paris’e yanına gittim. Onu otelde buldum. Birlikte birkaç gün kaldıktan sonra Marsilya’ya beraber döndük. Burada uzun bir süre kaldı. Halkımız onu sevgiyle karşıladı. Marsilya’dan gemiyle Beyrut’a gitti. Marsilya’da iken yakından yaptığım etkinlikleri izledi. Ulusal Sorunumuz için nelere katlandığımızı ve bu konuda canla başla verdiğimiz savaşı yakından gördü. Musul’a vardıktan sonra sürekli mektuplaştık.

Marsilya’da genelde toplantılar, ziyafetler olurdu. Birgün böyle bir ziyafete beni Katolikler Derneği davet etti. Bana *"Burada bulunan halkınız arasında, kendine ev inşaat etmek için arsa almak isteyenler varsa, onlara seve seve arsa veririz,"* dediler.

Bunu insanlarımıza aktardığımda, herkes durumundan memnun görünürcesine, kendini bir yana çekti. Geleceklerini düşünmeden günlük ekmeklerini kazanmakla yetindiklerini belirttiler. Her biri önünü ve geleceğini görmeden, uzak bir köşede kalmanın yaşamını tercih eden insanlar gibi, birbirlerinden uzaklaşmaya başladılar. Bu yüzden hiç bir şeyi sahiplenmeden kaldılar ve varlıklarını da yitirmeye koyuldular.

Birgün yanıma Urmiyeli bir hanımla oğlu geldiler. Çok tedirgin bir durumdaydılar. Ağlıyarak bana *"Dün gece polis evimizi bastı. Her yerimizi aradılar. Kapalı bir sandıkta bulunan İran ve Irak pasaportlarımızı buldular. Onlara el koydular ve Sığınmacılar Komiserliğine götürdüler,"* dedi.

Biraz düşündükten sonra, kendi kendime *"Bu zavallıların hiç kimsesi yok, bunlara ben yardım etmezsem kim edecek?"* dedim. Onlara *"Burada kalın, hemen geri geliyorum!"* dedim. Arabaya atladım Göçmenler Dairesi Genel Müdürü sayın Antoni’ye gittim. Ona *"Ne hakla, polislerinizi bu zavallı insanların evine yolladın? Evlerini aratma izni verdin! Ben burada olduğum sürece, böyle işlemleri yapmana hiç gerek yok!"* dedim. Antoni bana *"Merak etme ..."* dedi *"Al işte pasaportları ..."* deyip onları bana geri verdi. Eve geri geldim. Ana ve oğlu bir köşeye sıkışmış hala ağlıyorlardı. Pasaportlarını çıkarıp verdiğimde çok sevindiler ve teşekkür ettiler. Yaptıklarım nedeniyle ne kadar saygı gördüğümü bu ve buna benzer birçok olaydan görmek olanaklı.

Komisere *"Hangi hakla, tanıdıklarımın evine polis göndertip aratma izni veriyorsun?"* dediğimde bana hiçbir karşılık vermedi. Aslında, polis kendi ülkesinde yasa ve düzeni koruma konusunda tek sorumlu odur. Bana duyulan saygı nedeniyle, olumsuz bir tavır takınmadı. Bu tutum yalnız Asurlara gösteriliyordu. Halkıma, sözden çok, günlük yaşamında, ona fiili olarak bir çok işi yaptırmaya çalıştım. Yani havadan ve sudan konuları içeren yalanlardan uzak kaldım.

Bu sıra Mezopotamya’dan bolca mektup almaya başladım. Tümünde geri dönmem isteniliyordu. Gönlümden de zaten böyle bir istek geçiyordu.

Birgün General Gamlan tarafından çağırıldım. Yanına gittim. Çeşitli konuları karşılıklı konuştuk. Bana *"20. yüzyılda tüm halklar özgürlüklerine kavuşuyorlar. Halkınızın da bu haklarını alması gerekiyor. Tüm dünya size yardımcı olmalı. Çünkü ulusunuz, tüm dünya halklarının kültürüne kaynak ve ona analık etmiştir. Hiç kimse bunun tersini düşünemez! Sizin gibi, tarihi eski bir başka halka dünyada rastlanamaz,"* dedi. Saygı ve sevgi ile geçen buluşmamızdan sonra, bir şoförle birlikte beni evime gönderdi.

Yanımızda Lazarist Peder Gorgis de Yaqro bulunuyordu. Kendisi 1914'de Salamas'ın Xosrowa köyünde dini görev yapıyordu. Halkımıza birçok yardımları dokunmuştu. O da Marsilya'da kalıyordu. Eskisi gibi bir yerden başka bir yere halka yardım etmek için koşardı. Halk onu çok sever ve sayardı. Marsilya'da halkımızın yaşamı üzerine bir filim hazırlatmıştı. Gösterim için tüm Asurları davet etti. Gösterim sırasında, benim resim çıkmış. Seyirciler alkışlamış ve resmimi yeniden görmek için geri çevrilmesini istemişler. Onu tam üç kez yaptırtmışlar. Halk filimi çok beğenmişti.

Filimde yer alan diğer ünlüler arasında Papa temsilcisi Monsenyör Jacques Emile Sontag'da yer aldı. Halkımızdan binlerce insanı ölümden kurtarmıştı. Bunun yanı sıra birçok hizmeti olmuş ve halkımızı çok severdi. 1918'de Kildani Başpiskoposu Mar Tuma Udo ile birlikte, Urmiye'deki Fransız Misyon Evi'nde öldürüldüler. İkisi de halkımız uğruna şehit düştüler.

Yine Urmiye'de Amerikan misyonierleri bulunuyordu. Onlar da halkımıza büyük yardımlar sundular. Salamas ve çevre köylerinde unutulmayacak değerli hizmetleri sundular. Bunlardan Dr. McDowald, Dr. Shedd ve M. Müller ve arkadaşları karşılıksız birçok iyi işi yaptılar. Binlerce insana yiyecek, ilaç ve maddi yardım sundular.

Yine aynı biçimde Rus misyonierleri ve başpiskoposları büyük yardımlarda bulundular. Bir babanın evlatlarına yapabileceği iyilikleri sundular. Bu emeklerinin yanı sıra halkımızı her yerde desteklediler, beslediler ve çoğunu ölümden kurtardılar. Aynı anda, Urmiye'de Rus konsolosu Basili Nikitin'in büyük yardımları dokundu. Asurlara çok yararlı etkinlikler sundu. MC'de halkımıza verilen sözlere ve vaatlere genelde o tanık oldu.

Fransa'dan Dönüşüm

Fransa'dan Beyrut'a geri geldiğimde, beni Kildani Patriği Vekili Peder Yawsep / Yusuf Tefenkçi ve bazı dostlarım karşılamaya gelmişler. Gemiden indikten sonra beraber otele gittik. Dostlarım arasında yeniden bir araya gelmek beni çok sevindirmişti. Bir kaç gün içinde ev kiralayıp yerleştim.

Fransa'nın Lübnan ve Suriye Sorumlu Komiseri, beni istedi. Yanına gittim. Yanımıza Albay Budit'de geldi. Albayla tanışıklığım Tiflis'den vardı. Kendisi Fransa'nın Doğu İşleri Sorumlusu oluyordu. Beni gördüğüne çok sevinmişti. Ve bana *"Şimdi ne yapmayı düşünüyorsun?"* sorusunu sordu. Ona *"Bilmiyorum"* dedim. Devamla *"Seni buraya istememin nedeni, yeni bir tabur oluşturmak içindir. Çünkü Gozarto'da bulunan tabur çok dağınık ve her yanı işlemez bir durumdadır..."* Aldığım bu teklife çok sevindim. İnsanlarımızın önemli bir bölümü işsizdi. Kendi kendime *"Geldiğim çok iyi oldu. Bir çok insanı bu tabura yazdırsam maaş alacak aileleri için çok iyi olacak,"* dedim. Teklifi hemen kabul ettim. Yakından tanıdıklarımla ilişkiye geçtim. Ama her görüştüğüm tanıdık, bana uzak kalmayı gösterdi. Çok kızdım ve bir şey yapmama kararını verdim.

Durumu kolonel de Martil'e anlattım. Bana *"İnsanlarınız hiç iyi insanlar değiller. Hep kalitesiz işlerle uğraşmayı seviyorlar!"* dedi. Bu işten elimi çektim ve insanlarımızı bu tavırlarıyla baş başa bıraktım.

Bir süre bir gazete yayınlatma düşünüyordum. 24 Kasım 1928'de bunun için başvuru yaptım. Aynı gün izin aldım. Sorumluluğum altında (□)Xuyada Umtanaya (Ulusal Birlik) adlı gazteyi yayınlamaya başladım. Onu dünyanın dört bir yanına gönderdim. Her yandan

mektuplar yağmaya başladı. Bunlar bana büyük bir moral ve desteğin umudu oldu. Aboneliğin dışında birçok insan bu etkinliğe maddi kaynak sundu. Bu sıra bir şiir yapıtı ve Urmiye'deki Amerikan Misyon Okulu için dinsel içerikli (Yeni Doğu) Asurca bir başka yapıt daha basıldı. Böyle bir yayının organının yayınlanmasından halkımız çok mutluydu. Yayın organı ile güdülmek istenen amaç, halkımızı çeşitli konular üzerine aydınlatmanın yanında, birlik ve beraberliğini sağlamaktı.

Aldığımız Acı Haber: Ağa Petros Öldü!

Ağa Petros'un ölümünü alınca çok üzüldük. (□)Xuyada Umtanaya'da Beyrut ve Zañle'da kalan halkımıza yaptığımız bir çağrı ile anma törenine davet ettik. Tören Kildani Kilisesi'nde, Patrik Vekili Yawsep Tefenkçi'nin yönettiği ayine bir Fransız komutanın huzuru ve dostlarımızın eşliğinde büyük bir Asur topluluğu katılmıştı. Ayin töreninden sonra konuşmalar yapıldı sonra tüm halka yemek sunuldu.

1928 yılında bir grup Asur yanıma gelerek, bir arsa almak istediklerini söylediler. Bu arsada bir okul ve yanına küçük bir kilise inşa edeceklerdi. Arsa Diyo Otel'in yakınında kalıyordu. Bunun dışında çeşitli ülkelerden gelen yoksul Asurlara da küçük evler yapmayı da düşünüyorlardı. Düşüncelerine çok sevindim. Bu değerli proje için onlara *"Yarın öğleden sonra saat beşte size gereken yanıtı verebileceğim"* dedim. Ertesi gün yetkili Fransız komiserin yanına uğradım. Ona konuyu açtım. Bana *"Varlıklı insanların var mı?"* diye sordu. Ona *"Varlıklı yok ama bir miktar toplayacak kadar gücümüz var sanırım"* dedim. *"Peki"* dedi ve devam etti *"Toplayabildiğiniz kadarını toplayın üstünü biz tamamlarız!"* diye ekledi.

Aynı gün öğleden sonra, bu düşüncenin sahipleri evime geldiler. Onlara olanları aktardım. Otuz kadar kişi gelmişti. Hemen aralarından dört kişilik bir komite oluşturdular. Ve anında para toplamaya başladılar. Bende (□)Xuyada Umtanaya'da bağış yapan insanların ad ve toplamalarını yayınlıyordum. Büyük bir toplam elde edildi. 5 bin m² arsayı Asurlar'ın adına almaya kalkışacağımız sırada, her yandan dedikodular başladı. Yapılanı çekemeyen bazı kötü niyetliler, halkımız arasında, arkamızdan şu propogandayı yaydılar: *Malik Qambar, okul ve kilise yaptırma diye bir amacı yok! Hepimizi Kildaniliğe yönlendirmek istiyor.*

Bunları duyduğumda çok öfkelen dim. Yaşamım boyunca, hiç bir zaman din-mezhep konularına girmedim. Bu yüzden bu projeye girişimde bulunanları hemen yanıma çağırttım. Onlara *"Topladığınız paraları hemen sahiplerine gerin verin! Çünkü ben artık bu işte yokum!"* dedim. Toplanan para sahiplerine ulaştırıldı. Bu türden dargörüşlü, hain, yalancı, kişiliksiz ve başkasını çekmesini bilmeyen insanlara, daha başka ne düşünebilirdim? Bu insanlarla nasıl çalışılır? Beşbin metre karelik bir arsayı almış olsaydık, acaba bu kimin için olacaktı? Asurlar'dan başka kime olacaktı? Halkımızdan başkasına olmayacaktı değil mi? Ey Asurlar size yazıklar olsun! Yine 1931'de, bu hain ve kendini bilmez insanlarımız yüzünden, halkımızın başına neler geldi? Bunu bir araştırırsanız daha iyi görürsünüz.

Bu ara ben, Rusya'da yaşayan Asurları, Lübnan ve Suriye'ye gettirmek için, Beyrut'daki Fransız Komiserliği ile iletişim kurdum. Konu için olumlu yanıt aldım. Moskova'daki Fransız elçisi her insanımıza vize verme kararını verdi. Başta Moskova olmak üzere diğer birçok kentte kalan tanıdık ve dostlara, bu konu için mektuplar yazdım. Aynı biçimde ulaşamadıklarıma da Beyrut'daki yakınları kanalıyla onlarda bilgilendirildiler. Halkımız, Batı Beñ-Nahrin'e gelmek için, tüm Rusya kentlerinden Moskova'ya akın etmeye başladı. Fransız

elçiliğinden engelsiz vizelerini alıyorlardı ve işlemler çok iyi gidiyordu. Gelecek beşbin kadar insanımızı karşılamak için hazırlıklara koyulduk. Vizeyi alanlar yola çıkmaya hazırlanmışlardı.

Tam bu an, acımasız, kör, lanetli bir hain *Ihuda S(□)xaryoşa* (Yahudi İskaryot)‘u, Beyrut‘dan Moskova‘daki yakınlarına mektup yazarak, onlara *”Komünist Partisi Genel Merkezine hemen şunları iletin: Malik Qambar, bu insanları Fransızlara asker yapmak için getiriyor. Bunlar daha sonra Komünistlere karşı kullanılacaklar...”* Daha başka bir yazışmada da *”... buraya geldiğiniz an hepiniz ipi boyluyacaksınız ...”* vb gibi.

Bu bilgileri alan Moskova‘daki yetkililer, hemen söylenenlere inanır ve önlemler aldılar. Bu işlemler için girişimde bulunanlar yakalandı. Tüm pasaportlara el konuldu. Bu işe önderlik eden on kişi hemen Sibirya‘ya sürüldü. Ve bugüne kadar da onlara ne oldu? Pek bilinmiyor. Onlardan haber alamadık. Diğer sığınmacıları da çeşitli yerlere sürdüler. Eğer bu beşbinlik kitle buraya gelseydi, bugün sayısı çok rahat yirmibine ulaşacaktı. Bu kötü müydü? Ey hainler, bunun neresi yanıştı? Zavallı halkıma, tek başıma, bundan öte, ben ne yapabilirdim?

Haziran 1933‘de, Lübnan‘da genelde Irak Asurları‘nın durumundan söz ediliyordu. Bu sıra, bizden olmayan bir hain yanıma geldi. Elinde, Beyrut‘daki Asurlar tarafından hazırlanmış gibi bir içerikle bir belge uzattı. Benden, tüm Asurlar‘ın bunu imzalamasını ve MC‘ye gönderilmesini istemiş. Yazıda Irak hükümetinin Asurlara baskılar yaptığını içeriyordu. Onu okuduktan sonra, halkımıza hazırlanmış bir tuzak olduğunu anladım. Asurlar Irak‘dan kovulmak isteniyordu, ki bu da halkımızın sonu demekti. Adama *”Kişi olarak, ben kendim buna imza atamıyacağım ... fakat yarın, öğleden sonra, saat dörtte, Asurları, bu konuyu tartışmak üzere, evime davet ederim ...”* dedim.

Ertesi gün önde gelen Asurları evime davet ettim. Aslında, tümüne, daha önceden ulaştırdığım bilgi *”Hazırlanan bu yazıya hiç birinizin imza atmaması!”* oldu. Bu yazı Kaptan Kop tarafından düzenlenmişti ve halkımızın toptan imhasını getirecekti. Yani bizi hiç ilgilendirmeyen bir olaya sürüklendirilmek isteniyorduk. Saat dörtte yanımıza kaptan Kop‘da geldi. Yazı İngilizce kaleme alınmış. Onu, ben (Yeni Doğu) Asurca‘ya çevirttim. Çeviriyi önde gelen Asurlara okudum. Bitirdikten sonra, Asurlar tek ağızla *”Biz bu yazıya imza atmıyacağız! Irak‘daki Asurlar, kendi işlerini kendileri yürütsünler”* dediler. Kaptan Kop, tavrı görünce öfkeleni. Hemen yanımızdan ayrılmak zorunda kaldı. Bizde işlerimize geri döndük.

Ertesi gün konu üzerine çok düşündüm. Sonunda, Doğu Asur Kilisesi Patriği XXIII. Mar Şamcun Eşa‘ya (Şam‘un Eşa‘ya) mektup yazma kararını verdim. Mektubumda patriğe *”Burada ve her yanda casuslar cirit atıyorlar. Halkımıza tuzaklar hazırlıyorlar. Umudum, bu konuda, halkımızın yeniden felaketlere sürüklenmemesidir. Babalık gücünüzü sonuna kadar kullanınız. Çünkü bu dünyada hiç dostumuz yok! Halkımızın barış içinde rahat bir yaşama gereksinimi var.”* Kaleme aldığım bu yazının bir kopyasını yanımda bıraktım. Gönderdiğim bu mektub için patrikten herhangi bir yanıt almadım.

Asurlar‘ın Suriye‘ye Girişi

Asurlar Dicle nehrini geçip Gozarto‘ya sığınmak istediler. Fransız yetkililer bu istemlerini geri çevirip onları yeniden Irak‘a gönderdiler. Bu dönüş sırasında, Asurlar Irak ordusunun saldırısına uğruyorlar ve aralarında şiddetli çatışmalar başlamıştı.

Ertesi gün sabah erken kaleye gittiğimde komutan Dont Francis bana uğradı ve "Merhaba!" dedikten sonra yine "Olanları duydun mu?" sordu. Ona "Hayır!" dedim. "Dicle nehri kıyısındaki Peş-Xabur'da Asurlarla Iraklılar savaşıyorlar!" dedi. Buz gibi kesildim. Ona "Bunları nereden duydunuz?" dedim. Bana "Gozarto'dan bu konuda telgraf aldım" dedi.

Birden Patriğe yolladığım mektubu anımsadım. Ondan önlemler almasını dilemiştim. Şu an Fransız hükümetine teşekkür etmemiz gerekiyor. Çünkü bizi Gozarto'da korudu. Fransızlar'ın daha önce önerdiği, "Gozarto'da size otonom bölge kuralım!" projesini bu insanlarımız kabul etmedi. Xabur'un kıyılarında yaşamayı reddettiler. Şu ansa nereye gideceklerini bilmemektedir. Fransızlar kalanlarımıza Xabur'da toprak vererek koruma altına aldı.

Ben her zaman için verilecek öğütlere kulak veririm. Fakat insanların çoğu bunu yapmaz. İnsanlarımız hiç bir zaman dediklerimi dinlemedi. Ne yapabilirdim? Her an varlıklı olanlar bu halka Malik, lider, vekil vb. olmuşlar. Bir sürü politikacı da temsilciliğe soyundu. Bunların üzerine yazı ve şiirler yazılmalı. Burada kimseyi dinlemedikleri işlenmeli ve zavallı Asurlar'ın yokolmasına neden oldular.

1932'de Lübnan'da halk sayımı yapıldı. Bu sayım için 24 saatlik sokağa çıkma yasağı kondu. Hiç kimse evinden dışarı çıkarılmadı. Hükümetten bu konuda yardımcı olmam için çağırıldım. Yanıma iki görevli sayım memuru verilerek, sayım için, Asur semtlerini gezdik. Uğradığımız her Asur evine "Lübnan yurttaşları olmanız için kendinizi yazdırın. Kimlik alın!" dedim. Bir bölümü dediklerimi yaptı. Diğer bir bölümde "Biz burada geçiciyiz, başka yerlere gideceğiz, burada kalmak istemiyoruz" demiş. Ne ettiysem ne yaptıysam, bu insanlarımızın tavrını bir türlü değiştiremedim. Sonuçta, yurttaşlık için 'evet' diyen bölüm kimlikler aldı. Diğerleri ise alamadı. Sonradan çok pişman oldular. Ama artık çok geçti. Kimlik almak için çok para döktüler, küçük bir bölümü binbir zorlukla alabildi ama diğer bir büyük bölüm buna ulaşamadı. Burada şu soruyu soruyorum, hata kimde?

Ey Asur halkı! Ey Asur politikacıları! Tüm yaşamınız boyunca, size iyilik dileğeni kişiyi hiç dinlemediniz! Bunu sonuna kadar, böyle sürdüreceğinizi gözlerimle görmekteyim! Bu olumsuz tavrınızın günahları, unutmayın, gelecekte de hep boynunuzda asılı kalacaktır!

Jilo'ya bağlı olan Zarni köylüleri gibi, yeryüzünün her yanına dağılmış, hiç bir halk yok, sanıyorum. Böyle bir köyü dünyanın hiç bir yerinde bulamazsınız. Bunların bir bölümünün nerelere kadar ulaştıklarına ve dağıldıklarına değinmek isterim. Onların bu dağılımlığına hiç mutlu olmadım. Bu dağılmadan sonra, ne derece varlıklı insanlar oldukları ise gözümün önünde bir hiçtir. Her kardeşin bir yanda yaşaması ve yaşatılması kadar acı bir şey yok! İnsan daima acı çekti, çekiyor ama bunları düşünmeden ve anmadanda edemiyor sanırım. İşte Zarniler'den birkaçını size sunuyorum:

Malik Andrawos ve ailesi ve birkaç aile Irak'ta. Gewergis Nisan, Qoja Nisan, Gabriyel, Kato Mirza'nın kayınbiraderi, Nixo d Xaxnis, Yuel d Be□-Yonan ve birkaç aile Tahran'da. Birçok aile Rusya'da. Gewergis Filippas d Malik-Warda, Zayya Malik-Warda, Adam Zayya d Be□-Malik Warda, Şamaşa Zexarya, Is□aq Mirza, Awraha Gorgis Oşacna, Oşacna Be□-Oşacna ve birkaç aile Brezilya'da. Şamaşa Dawud d Malik-Qasēm ve birçok sayıda aile Arjantin'de. Jēdo Gogo, Yonan İşoc, Zayya Be□-Farango, Jan Na□aniyel ve birçok aile Küba'da. Şamaşa Nemat Gelyana, Benyamin d Zoboto ve kardeşi İşoc ve birçok aile Meksika'da. Nwiyya Catto / 'Atto oğlu Adward, Benyamen Malik-Mirza, Dawud Nisan, Daniyel d Qaşa-İşoc, Wasali Malik-Warda, Luwi Şamcun Be□-Qatına Amerika'da. Garabet Nixa-Brixa, Jorj Brixa, □anna Is□aq, Dawud Joro ve birkaç aile Fransa'da. Ben ve benimle birlikte yetmiş kadar aile Lübnan'dayız. Daha başka yerlerde de vardır, onların yerlerini şu an

anımsayamıyorum. Bu son değindiklerimin ad, yer ve kaç aile oldukları üzerine pek o kadar bilgim yok. Umudum ileride, tüm yabancı ülkelerde yaşayan halkımın üzerine bir genel sayımın yapılması.

Peder Yawsep Be□-Qelayta'nın Okulu

Qaşa Yawsep Be□-Qelayta, halkımız için değeri büyük olan yararlı etkinlikler yaptı. Bu yüzden halk olarak, ona çok minnettarız. Bu güzel insanımız Musul'da bir Asur okulu / *Madrašta Aturayta* kurdu. Döneminin Mar Aprem / Mor Afrēm'i çocuklarımıza değerli bir eğitim olanağı sağlattı. Buradan mezun olan tüm öğrenciler, bugün çok iyi bir yaşama sahipler. Ve ailelerine büyük yararlar sağlıyorlar.

Madrašta Aturayta 1928'de kuruluşundan bu yana etkinliklerini izliyor ve halkımızın çocuklarına sunulan eğitimi yakından görüyorduk. Hiç bir yerde sahiplenecek dostlarımız yoktu. (□)Xuyada Umtanaya'da, halkımıza bu değerli etkinlikleri yapan bu *Madrašta*'yı tanıtip aktardık.

Diğer bir *Madrašta*'mızda Bağdat'da bulunuyordu. Bunu Rabi Kuroş kurmuştu. Burada (Yeni Doğu) Asurca dilini çok iyi öğretiyorlardı. Ve bizler sık sık dilimizin konusunu tartışır duruyorduk. Ve aman dil kayboluyor, ilgilenen yok! Bir şeyler yapalım! Hala deriz. Aslında, hiç birimiz, bir şey yapmadığı gibi, bu okullara yardım elini de uzatmıyordu.

Yine Tahran'da bir diğer iki *Madrašta*'mız bulunmaktaydı. Bunları Maṭran Yawsep Šexo ve Qaššiša Yuxanna Ešacya yaptırmış. Bunların yanı sıra Tahran'da *Madrašta d Šušan*⁶ adı ile bir eğitim yerimiz daha bulunmakta. Diğer bir *Madrašta*'mız da Abadan⁷ kentinde kuruldu. Urmiye'de de Maṭran Aprem Zayya Daštu⁸ tarafından başka bir *Madrašta* kuruldu. Bu okullarda din eğitiminin yanı sıra Asur edebiyatı da öğretilir. Burada çocuklarımız atalarını tanıma olanağına kavuştu.

Ama bugün, halkımız büyük bir umutsuzluk içinde yüzüyor. Yok olmakla baş başadır. Hemen hemen her ferdi midesini doyurmak ve eğlenmekle meşgul. Tek karşılaşma yerleri de ölüm törenleridir. Burada geçmişlerini, okullarını ve tarihlerini anmayı konuşmalarına alıyorlar. Hele bir söylev verilse, bu söylevde ulusa olan sevdâ, yurtseverlik vb. geleneği yerini bulur. Dağıldıktan sonra herkes göklerdeki gezegenlerde gezinmesine devam eder. Bu gezegenlerde halka liderlik ve temsilcilik yapıyorlardı.

Birgün Fransız Komiserliğine arazi satın almak için uğradım. Daha sonra Za□le'ye yaz tatiline ailemle çekildim. Birkaç günlük bir aradan sonra Komiserliğe istendim. Bana "Başvurunuz kabul edildi. Bqaqa'da İncir adında bir boş yerimiz var. Oraya yandaşlarınızla gidip ona bakınız. Sizi buraya yerleştirelim. Tarım için gerekli araç-gereç ve tohumuda biz sağlarız. Ev inşası için gerekli olacak malzemeyi, size biz sunacağız" dendi. Bu bilgilerle beraber Za□le'ye gittim. Söylenenleri halkımıza aktardıktan sonra, beş kişiyle birlikte arabayla İncir köyüne gittik. Söylenen yerin arazisini yakından görme olanağını bulduktan sonra dedikodular yine başladı. "Efendim burası harabedir, fare dolu. Burada hiç kimse yaşayamaz ve ... " Za□le'ye geri döndük. Dedikodu dozu arttırıldı. Baktım buraya kimsenin

⁶Bu okul 1980'de başa gelen İslamcı rejim tarafından kapatıldı. [Çev.]

⁷Bu okul 1980'de başa gelen İslamcı rejim tarafından kapatıldı. [Çev.]

⁸Bugün Urmiye'de hala iki okulumuz ayaktadır. Biri erkekler için diğeri de kızlar için. Ortaokula kadar eğitim veriyorlar. [Çev.]

yerleşmeye niyeti yok. Bunların istediği ise, yer ve gök arasında hazır saray! Beyrut'a döndüm. Fransız Komiserliği başkanına *"Adamlarımız gösterdiğiniz yeri beğenmediler"* dedim. Bana *"Sizinkiler sanırsam deli olmalı. Böyle bir fırsat kimin eline geçse, terslemez sanırım. Artık isteklerinizi dinlemek, bundan böyle zorlaşacak..."*

Halkıma çok yararlı ve hayırlı işler yaptım. Birçok evladımızı çeşitli kurum ve kuruluşlara bağlı okullara karşılıksız kaydettirdim. Bunu şu din adamına ve şu rahibe yalvararak yaptırđım. Gerekçe olarak da hep yurdumuz ve hükümetimiz yok, bu çocukları bu yüzden yanınıza alın! Bazen ağlayarak ve bazen de yalvararak yaptırđım.

1932'de Fransız subayı Pierre Rondot ve komutan Dont, (Beyrut'da iken) her ikisi halkımızı çok sever ve sayarlardı. Sonuncusu şimdi Paris'de general oldu. Asurlarla sık sık gelip sohbet ederdi. Onlara öğütler sunardı. Bilgili bir adamdı. Lübnan'ın tüm önde gelenleriyle yakından ilgilenirdi. Onların söylediklerine kulak veriyordu. Çok iyi bir dostu.

1933'de Suriye'ye gelmek zorunda kalan Irak'dan halkımız, geri çevrildiğinde Peş-Xabur'da Irak ordusuyla savaşa girdi. Çarpışmaların ansızın ve beklenmedik diye olduğunu herkes biliyordu. Aslında bu önceden planlanmış bir tuzaktı. Gerçekten de bu yanlış bir hareket idi. Bu gün ve bu saatte, bu olay ortaya gelmezse, hiçbir zaman halkımızın başına böyle bir şey gelmiyecekti.

Asurlar, yeniden Suriye'ye döndüklerinde, Fransızlar onların silahlarını aldı. Ve onlara *"Buradan bir yere ayrılmayın, Beyrut'da kalın"* dendi. Ama bu olay neden bu kadar büyüdü? Kim ve neden bunu yaptı? Bu konu üzerine bilgim yok. Bu sıra ben Beyrut'da kendi evimde oturuyordum. Gazeteler bu konuyu propaganda malzemesi yapmış işliyordardı. Aslında bu olay küçük bir anlaşmazlık sonucu ortaya geldi. Irak basını olayı çok abartarak veriyordu. Bildiğimiz kadarıyla, halkımızın önde gelen liderlerinin haberi olmadan bu olay başladı. Beklenmedik bir olaydı. Asurlar bu türden olay çıkartmaya niyetli olsa o zaman bunu Levi askerlerinin eliyle yaptırđırdı. Çünkü bu Levilerin eliyle birçok kargaşa ve olay ortadan kaldırıldı. Engelsiz bunu da yapabilirlerdi. Asur-Kildaniler hiç bir zaman Irak'a ihanette bulunmadılar. Hainlik yapmadılar. Aynı Asurlar ülkenin barış ve istikrarını sağladılar. Kaçakçılıkla uğraşan çeteleri ve Barzani ayaklanmasını bastırdılar. Irak'a büyük hizmetleri dokundu. Bunun karşılığını da hiç bir zaman alamadılar.

Suriye'de yaşayan biz Asurlar, Fransızlara daima teşekkür etmeliyiz. Bize sahip çıktılar. Bizi koruyup sevgi gösterdiler. Hepimizi Gozarto'nun Xabur nehri kıyısında bir araya getirdiler. Bu yapılmazsa şu an bizde dünyanın bir köşesinde dağınık olacaktık. Fransızlar burda olmazsa, bizim için nasıl bir gelecek olacaktı? Nasıl olacaktı, şu an kestirmek zor! Fakat onların sayesinde, bugün bizler bu topraklar üzerinde, kendi barınaklarımızda mutlu insanlar olarak, dost ve komşularımızla barış içinde yaşıyoruz.

Beyrut'dan Kudüs'e

Beyrut'dan ayrılıp bir süre Kudüs'e gittim. Burada bir süre kaldım. Çok umutsuzca, kendimden bıkarcasına bir duruma girmiştim. Yeryüzünde artık beni bir şey mutlu etmiyordu.

Kudüs'de Süryani Metropolit Mar Gabriyel'le dost oldum. Bu sıra İlyas Perley buraya uğradı. Onunla tanışma fırsatını elde ettim. Birçok kişiyle dostluk kurdum. Buradaki (Batı) Süryaniler bana moral verdiler.

Birgün Habeşistan / Etiyopya konsolosu Metropolit Mar Gabriyel'in yanına geldi. Onunla tanıştım. Beni yanına davet etti. Birgün ziyaretine gittim. Onunla her konuda konuştum. Ona "Ordunuz nasıl? İyi bir eğitime sahip mi?" sordum. Bana "Ordumuz pek o kadar iyi değildir. Şu an ona Belçika ve İsveç'den eğitmen askeri subaylar getirdik. Ordumuzu eğitiyorlar. Eğitimi de Fransızca veriyorlar." Böyle asker ve ordudan konuşurken bana "Habeşistan'a gitmek ister misin? Bizim orduya gelsen büyük bir saygınlık göreceksin ve senin için çok iyi olacak sanırım, çok sevineceksin" dedi. Bende ona "Bir düşüneyim, size sonra haber bırakırım" dedim.

Bir hafta sonra yeniden yanına uğradım. Konsolosa "Habeşistan'a ordunuza katılmak için gitmek istiyorum," dedim ve devamla "Ama böyle kendiliğimden gitmek istemiyorum. Bana bu konu için Savaş Bakanlığından davetiye gelse giderim" dedim. Bana dönerek "Bugün hemen bu konu için mektup yazacağım. Yanıtını alır almaz sana bilgi bırakacağım" dedi.

Birkaç gün sonra Urmiyeli Rabi Urşan'ı gördüm. Burada ailesiyle birlikte yaşıyordu. Kudüs'de dinsel hizmetler sunuyordu. Kendi evi vardı. Bana çok saygın davrandı. Birlikte gezmeye çıkardık. Beni, Maran İşoc-Mşi'a / Efendimiz İsa-Masih'in geçtiği tüm yerlere götürdü. Tüm kutsal yerleri gezme olanağını elde ettim. Sağolsun, birgün bile beni yalnız bırakmadı. Bana sık sık uğradı.

Birgün Kudüs Müftülüğü'nden bir adam yanıma geldi. Bana "Müftü Emin Hüseyin, sizi evine davet ediyor." Birlikte müftünün evine gittik. Beni gördüğünde çok sevindi. Beni saygıyla karşıladı. Bana "Burası senin kendi evin. Hiç çekinmeden buraya istediğin an gel," dedi.

Burada yine birgün Kolonel Read'le karşılaştım. Kolonel Read, 1914'den önce Qudşanis'de misyonerlik yapmıştı. Ayrıca İngiltere'den Piskopos Brown ve başdiyakon Stewert'ı gördüm. Görüştüğümüze çok sevinip saygılarını gösterdiler.

Kudüs'de Süryani Piskoposu İşoc⁹ vardı. Çok iyi bir dostumdu. Şu an Kuzey Amerika'da başpiskopostur. Peder Şawmo Be-azzo, Dawud ve İşoc Xori, gerçekten bu insanlar, benim kısa süre kaldığım Kudüs'de, bana çok moral verdiler. Unutulmayacak kadar, hep anımda kalacak güzel günlerimiz oldu birlikte.

Kudüs'de iken, İngilizce ve Fransızca bir yapıt yayınlattım. Bu yapıtta halkımızın son dönemdeki durumları ile birlikte, MC'de geçen gelişmeleri içeriyordu. Kısa bir süre içinde satımı tükendi.

Birgün yüz kişiye yakın olan bir grup, birlikte Efendimiz İsa-Masih'in vaftiz olduğu Ürdün Nehri'ndeki yerine piknik yapmaya gittik. Birlikte çok güzel bir gün geçirdik.

Paskalya günü, sabah saat altıda, Cumra d Qiyamta / Diriliş Kilisesi'ne gittik. Ertesi güne kadar orada kaldık. Burada Süryaniler'in büyük bir kilisesi bulunuyor. Ayinden sonra, gece yarısına kadar, Efendimiz İsa-Masih'in gömütü çevresinde şenlik yapıldı. Şenliğe çok büyük bir kalabalık katılmıştı. Ayakta durmak için bile yer yoktu.

Kutsal yerleri gezdikten sonra, Habeşistan devleti Savaş Bakanı Ras Moloğata'dan bir mektup aldım. Beni acele olarak ordularına katılmamı istiyordu. Konuyu kimseye açmaksızın gitmeye hazırlanıyordum. Kendime İngilizce-Habeşçe bir sözlük temin ettim. Habeşçeyi yavaş yavaş kendi kendime sökmeye başlıyordum.

⁹ ABD'de Süryani Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu Mor A-anasiyos Yeşoc Samuel. [ed.]

Habeşistan'a Yolculuk

Yola çıkmak üzere, dayım olan Peder Dišo ile vedalaştım. Bir arabayla Kahire'ye gittim. Ertesi gün Kahire'ye vardım. Orada Kildani Patrik Vekili Monsenyör Pol Biro'yu gördüm. Çok sevindi ama ona nereye gideceğimi söylemedim. Kahire'de çok sayıda Kildani ve Süryani bulunuyordu. Bulunduğum sırada hep ziyaretime geliyorlardı.

Bir arabayla, birgün acilen, Port-Said Limanı'na doğru yol alıp ayrıldım. Cibuto'ya gidecek olan bir gemi buldum. Gemi Masgeri Maritim Ortaklığına aitti. Cuma günü gemiye bindik. Birinci mevkiye geçtiğimde, bir adam bana yanaşarak *"Siz Malik Qambar'misiniz?"* diye sordu. Ona yanıt olarak *"Evet, benim"* dedim. *"Adım Stair'dır. Bende Cibuti'ye gidiyorum,"* dedi. Bana sigara sundu ve gemimiz hareket etti. Süveyş Kanalı'ndan ayrılıp Kızıl Deniz'e açıldık. Adı Kızıl, ama kendisi yemyeşildi. Burada, hiçbir yerde karşılaşmadığım bir görüntüyle karşılaştım. Deniz sularında sürü halinde büyük balıklar gemi ile beraber yol alıyordu. Bazen havada taklalar atarcasına atlamalar yapıyorlardı. Diğer bir tür balıklarda bulunuyordu. Onlarda suyun yüzüne çıkıp taklalar atıyorlardı. İki-üç dakika kadar bir uçuş gösterisi yapıyorlardı. Sabahtan akşama kadar bu hareketlerini sürekli tekrarlıyorlardı. Çok güzel bir yolculuktu.

Yolda Steel adında bir İngiliz arkadaşla birlikte hep viski içtik. Bizi görenlerde, 'ne mutlu bunlara!' dercesine bakıyorlardı. Bizi dertsiz insanlar sanıyorlardı. Aslında her ikimizde dertlerimizle kavrulup yanıyorduk.

Somali'nin Cibuto'su bir Fransız sömürgesiydi. Sabah yedi de bir Yunanlı'ya ait otele gittim. Banyo aldım ve biraz dinlenmek için çekildim. Saat on sıralarında Cibuto yönetmenliğinden otele, beni soran bir adam gelmiş. Çağırdım yanına gittim. Ona kendimi tanıttım. Bana *"Yönetmen beyim sizi görmek istiyor!"* Hemen bir faytona atladım, egemen kişinin yanına gittim. Cibuto'nun yöneticisi kolonelle görüştim. Bana *"Komiserlikten buraya vardığına dair bilgi aldım. Sizi iyi tanıyorum. Çünkü baldızım Deyr-Zor'da sizinle birlikte kaldı,"* dedi. Bu kolonelin adı Goldenski'ydi. Bana *"Neden Habeşistan'a gitmek istiyorsun?"* diye sordu. Ona *"Ticaret yapmak istiyorum"* diye yanıtladım. *"O zaman burada kal! Seni bir ay sonra Beyrut'a gönderelim. Tüm masraflarını da biz karşılarız. İstedğin kadar da sana verebiliriz,"* dedi. Ona *"Hayır!"* yanıtladım ve devamla *"Habeşistan'ı görmek istiyorum. Oraya gitmek niyetindeyim,"* dedim. *"Peki oldu. O zaman, sen bu akşam Subaylar Gazinosunda yemeğe davetlisin. Saat altıda orada karşılaşalım,"* dedi. Biraz daha karşılıklı konuştuktan sonra ayrıldım.

Otelime geri döndüm. Burada bir Yunanlı ile karşılaştım. Bana yanaştı ve *"Nerelisiniz?"* sordu. Ona *"Lübnanlı Asur'um"* yanıtladım. *"Burada kalan bir Lübnanlıyı tanıyorum ..."* Birlikte bu Lübnanlı'nın yanına gittik. Kapıyı vurduğumuzda, bir genç bize kapıyı açtı. Onu hemen tanıdım. Şalib, birde Şabab vardı, kızkardeşiyle birlikteydi, burada yaşıyorlardı. Beni görünce çok sevindiler.

Akşam üzeri Subaylar Gazinosu'na gittim. Burada Cibuto'nun egemeni ve yanında birçok subayı bulunuyordu. Beraber akşam yemeğini yedik. Karşılıklı konuştuk. Ayrılacağım sırada bana *"Burdan ne zaman ayrılıyorsunuz?"* diye sordular. Onlara *"Bir-iki gün sonra ayrılıyorum"* dedim.

Ertesi gün Şalib Bey yanıma geldi. Beni öğle yemeğine evine davet etti. Yanına gittim. Çok güzel yemekler hazırladı. Yedikten sonra o da bana *"Burdan ne zaman ayrılacaksın? Seninle Habeşistan'ın Dardaba kasabasına kadar gelmek istiyorum. Fransız Somali'sinin sınırı sayılıyor"* dedi.

Cibuto'da kaldığım üçüncü günümde, araba istasyonuna gittim. Yanımda Şalib'de vardı. Bir süre sonra bir Fransız yüzbaşı istasyona yanıma geldi. Selamlaştıktan sonra elime bir zarf verdi ve *"Bunu egemen beyimiz yolladı"* deyip ayrıldı.

Zarfı açtım. İçinde Cibuto'dan Addis-Abeba'ya bir yolculuk bileti çıktı. Arabaya binip yola çıktık. Akşam Dardaba'ya vardık. Geceyi orada geçirmek zorunda kaldık. Çünkü geceleri arabalar yola çıkmıyordu.

Sabah Şalib beyle vedalaştık ve Addis-Abeba yoluna koyulduk. Yolculuğum boyunca hep yabani hayvanları seyrederek geçirdim. Çok tatlı bir yolculuktu. Addis-Abeba'ya daha birkaç istasyonumuz kalmıştı. Üzerinden geçtiğimiz bir istasyon tabelasının üzerinde şunları gördüm *Malka d Jilo*. Yani Jilo Maliki, yanımdaki bir kaç yolcuya, bunun ne anlama geldiğini sordum. Ne olduğunu kimse bilmedi.

Addis-Abeba'ya varır varmaz Savaş Bakanı Ras Moloğata'nın dairesine gittim. Beni görünce çok sevindi. Beni sekreteriyle Makonin Ras Damso'nun yanına gönderdi. Oturup birlikte konuştuk. Bana *"Mollaga'da kalan ordumuzun komutanlığına atanmışsın. Görevinize hemen başlasanız çok iyi olacak,"* dedi. Mollaga, Addis-Abeba'dan atla ondört günlük uzaklıkta bir yerdi.

İlk günlerimi kenti gezmekle geçirdim. Sonra bir ev kiraladım ve yanıma üç hizmetçi aldım. Bana sık sık ziyaretçiler uğramaya başladı. Örneğin bunlar arasında Muhib Paşa ve Belçikalı subaylar ve daha başkaları. Burada sekiz Lübnanlı aile ve Xalil Şalib yaşıyordu. Tonus Karam ve kardeşi Mēlīm Şaqla ve Jan Şalib'in bana çok iyilikleri dokundu. Onlarla iyi dostluklar kurdum. Kente uğradığımda hep yan yana gelirdik.

Fransis Maşwurq, imparatorun erkek kardeşinin kendi kızıydı. Makonin'le evliydi. Makonin asil bir aileden geliyordu. Çok başarılı bir askerdi. Savaşta oğluyla birlikte öldürüldü.

Ben bu adamın yerine atandım. Atandığım zamanda, tüm dünya basını gazeteler ve radyolar benden söz etmeye başladı. Bana *"Haydi kendini göster! Eski Asur komutanları gibi başarılı olduğunu kanıtla!"* gibi söylemlere yer vermişlerdi.

Addis-Abeba'da tam bir ay kaldım. Daha sonra yanıma otuz kadar asker alarak Arjo de Wolga'ya gittim. Oraya vardığımda, orduya bağlı tüm askerler ve binlerce kişi beni görmeye geldiler. Burada Makonin'in evine yerleştim. Onun ailesi Addis-Abeba'da yaşıyordu. Evde birçok hizmetçim vardı. Bana her tür yemeği onlar yapardı. Birde iki atım, iki katırım ve de iki çadırım bulunuyordu. Çadırların birinde yatardım. Diğerinde de çalışma toplantılarımızı yapıyordum.

Burada baldan çok güzel şarap yapılıyordu. Sürekli dağ ve çölde bulunduğumuz için bu şaraptan içerdim.

Arjo de Wolga'da bir tacir vardı. Kumaş, çorap ve sabun gibi gerekli eşyaları satardı. Her iki günde bir bana birkaç tane samun ekmek yapardı. Burada samun yapılmıyordu, daha doğrusu bu ekmek tipi tanınmıyordu. Yalnız bir tür, o da siyah ekmek yapılıyordu. Hem bu buğdaydan da yapılmıyordu.

Benim çalışma saatlerim 06-12 ve 14-16 arasındı. Bu saatlerde askerlerime eğitim veriyordum. Saat dörtten sonra da ava çıkardım. Genelde ceylan ve tavşan avlardım. Burada sürüler halinde bulunuyorlardı.

Birgün köye yakın kalan bir dağa çıktım. Burda beş ceylan avladım. Dağın tepesine çıkacağım bir anda, uzaktan gelen iki erkek ve bir kız gördüm. Kızı döverek getiriyorlardı. Kız oniki yaşlarında gözüküyordu. Görünmemek için hemen bir kenara çekildim. Onlar henüz beni görmüş değiller. Kaldığım yere doğru git gide yaklaştıklarını görüyordum. Ve kız bir yerden kaçırdıkları belli oluyordu. Yanaştıklarında hemen önlerine çıktım. *"Durun!"* dedim ve devamla *"Bana bu kız satarmısınız? Satarsanız alırım! Size yetmiş Habeş doları, yani yedi altına sizden satın alayım."* Bu fiyata satamıyacaklarını söylediler. Daha sonra onlarla üç dolara anlaştım. Onlara *"Şu an yanımda param yok, köye birlikte inelim, size paranızı orada vereyim"* dedim. Kabul ettiler.

Yanımdaki on askerle, kız, ben ve iki hırsız birlikte köye indik. Köye varır varmaz, iki hırsız kısıvrak yakalayıp kelepçeye vurdum. Elbiselerini soydurdum. Her birine yirmi kırbaç vurdurdum. Daha sonra her ikisini bir ahıra tıktırdım. Kaçırılan kızın ailesi, üç günlük uzaklıkta kalan bir köyde kalıyordu. Hemen muhtarı çağırttım. Kıza yemek verildi. Yedikten sonra bir katıra bindirilip, muhtarla, yanına aldığı iki kişi ile birlikte ailesine götürülmesini emrettim.

Altı gün sonra, muhtarla beraberindekiler bir resmi mektupla bana geri geldiler. Mektup yerel yöneticilerden bana yazılmıştı. Burada, kız ailesine teslim ettiklerinin yanı sıra bana teşekkürlerini iletiler.

Savaşın Başlaması

Hala savaş başlamamıştı. Birgün iki İtalyan peder, at üzerinde bir günlük yol olan Laqmate kentinden yanıma geldiler. Bana bir yük sebze getirdiler. Ve bu zahmetleri için çok teşekkür ettim. Onlara *"Burada bu sebzelerden hiç görmedim, bunu nereden getirdiniz?"* diye sordum. *"Biz bunları kendi misyonumuzun bağında yetiştiriyoruz"* yanıtladılar. Bu pederleri, savaş patladığında askerlerin eşliğinde önce Addis-Abeba'ya ve daha sonra Cibuto'ya yollamıştım.

Haftada bir gün dağ, dere ve düzlükte askeri manevra yapıyorduk. Halk gelip bizi seyrediyordu. Yaptıklarımıza çok seviniyorlardı. Bundan önce böyle bir şeyle karşılaşmamışlardı. Bu onlara büyük bir şenlik oluyordu. Halk sevgisinden bana koyun, kuzu, tavuk ve şarap getiriyordu. Bununla beni çok mutlu kılıyorlardı.

Birgün bu köylerden birine gittim. Halkın tümünü çok tedirgin buldum. Tedirginlikleri yüzlerinden okunuyordu. Onlara *"Neyiniz var? Ne oldu?"* diye sordum. Bana elleriyle işaret ederek *"Bakınız her yanımda gorillalarla kuşatılmış. Geçen köyümüzü bastılar. Birçok koyun ve kuzuyu ve beşikten iki bebeği aldılar. Onları şu karşıdaki ağaçlar arasında önümüzde yediler."*

Gorillaların yanına gittim. Ama ne göreyim, sayıları çok ve kendilerini ormanlıkta saklamada çok ustalar. Hemen mavzerime sarıldım. Durmadan onlara ateş açtım. Onlardan yedi taneyi yere serdim. Karanlık bastığı için daha çok ateş etmek istemedim. Ama köylülere *"Yarın gelip hepsini yokedeceğim"* diye söz verdim. Ölen gorillaları hizmetçilerim kuyruklarından uzaklara çektiler. Sinekleri vurmak için hizmetçilerim kuyruklarını kesip yanlarına aldılar.

Köyün dışında 200 m kadar bir uzaklıkta çadırlarımızı kurduk. Gecemizi burada geçirdik. Sabah erkenden uyandıığımızda, yanıma birkaç asker alarak, gorillaların bulunduğu yere gittik. Burada hiç birine rastlamadık. Tümü kaçıp gitmişti. Köy halkı olaya çok sevinip şenlik yapmaya başladı. Öylesine mutlu olmuşlardı ki, bunu yazıya dökmek çok zor. Köylülere *"Biz Arjo'ya dönüyoruz. Eğer gorillalar yeniden gelse bize haber verin. Hemen yanınıza geleceğiz,"* dedim.

Kaldığımız köy Gorangur, atla iki günlük uzaklıktaydı, 2000 asker, ayrı gruplar halinde burada kalıyordu. Onları denetimim altındaki diğer askerlerimle bir araya getirip eğitim vermem gerekiyordu. Yanıma otuz asker alıp yola düştüm. Köye girdiğimde tüm köylüler ve askerler yürüyerek, kimi de atlarla, beni karşılamaya geldiler. O gün büyük bir şenlik yapıldı. Dört yanım köylülerle kuşatılmıştı. Ve bana *"Köyümüze ilk defa geliyorsunuz, burada yanımızda üç gün konuk kalmanızı istiyoruz"* dediler. Hemen isteklerine 'evet' deyip orada kaldım. Onuruma yüzlerce küçük ve büyük başhayvan kesildi. Büyük törenler düzenlediler. Bütün köy çok mutluydu.

Üçüncü gün, öğleden sonra saat ikide askerlerimle köyden ayrıldım. Saat dörtbuçukta köyden biraz uzak kalan bir dağın başına yerleştik. Dinlenmeleri için askerlerime emir verdim. Daha uzanmamıştık. Birden bire gökyüzü bulutlarla kaplanmıştı. Aniden yağmur bastırdı. Her yeri karanlık bastı. Atlar ve askerler sağa sola kaçışmaya başladılar. Daha sonra doluya tutulduk. Dolunun tanesi yumurta kadar büyüktü. Önümüzü hiç göremiyorduk. Nerede, neye bastığımızı bilmeden ayaklarımızı atıyorduk. Her yanımız çamur, dize kadar batıyorduk. Bir yanda yağmur ve çamur, bir diğer yanda fırtına bastırılmış. Aniden gelen bir felaketti. Ne yana yol aldığımızın farkında değildik. Bir dağın eteğinde kendimizi bulduk. Durumumuz gid gide kötüleşiyordu. Her yanımız bir bataklık olmuştu. Yanımda Makonin Ras Damsu'nun oğlu Qabda var. Yirmi yaşlarındaydı ve durmadan ağlıyordu. Onu sakinleştirmeye çalışıyordum. Bana *"Bu fırtınadan kurtulamıyacağız, sanırsam ben burada öleceğim. Babam seni çok seviyor. Korkarım bu olaydan sonra sana çok kızar,"* dedi. Doğruyu söylüyordu. Artık yürüyecek gücümüz kalmamıştı. Ayaklarımızı çok zor önümüze atabiliyorduk. Önümüzü hiç göremiyorduk. Ellerimizle yere dokunup ayaklarımız için sağlam yer arıyorduk. Birden önümüzde duran bir yığın ağaçla karşılaştık. Ellerimizi önümüze uzatarak yavaş yavaş ağaç yığınının etrafını dolaşmaya başladık. Birden önümüzde bir kapı gördük. Çölde çalışan işçilere ait bir evle karşılaştık. Hemen kapıyı çaldım. Hemen kapı açıldı. Bizleri gördüklerinde çok şaşırdı ev sahipleri. Çünkü benimle birlikte olan Makonin Ras Damsu'nun oğlu Qabda'yı hemen tanımışlardı. Bizi içeri aldılar. Hemen ateş yaktılar. Bir kuzu kesip bizim için pişirdiler. Şarap getirdiler. Yedik ve içtik. Biraz kendimize gelmeye başladık. Ayakkabılarımızı ve elbiselerimizi temizlediler. Bize büyük saygınlık gösterdiler.

Az sonra askerlerimizin sesini duyduk. Bizi arıyorlardı. Evdekiler kapıyı açıp onlara *"Aradıklarınız burada yanımızda"* söylediler. Tümü ayrı ayrı yollardan gitmişlerdi. Gece yarısı birden sonra kışlamıza yetiştik. İkiyüzün üzerinde asker ağzına yemek almadan bizi bekliyordu. Ölümün eşliğinden dönmüştük.

Bu ülkede ormanlar maymunla doluydu. İnanılmayacak kadar boldu. Sürekli avlarına çıkardım. Onları avladıktan sonra da pişmanlık duyardım. Nedendi bilmiyorum? Belki de insancıl duyumumdan ileri geliyordu. Burada çiğ et ve acı yemekleri yemeği öğrendim. Yerel insanlar benim bu alışkanlığıma çok sevinmişlerdi.

Birgün hükümetten bana şu bilgi geldi: *Gorangor kentinin 30 km uzağında, dağda bir çete saklanıyor. Onları hemen yakalamalısınız!*

Ben bu tür maceralara bayılıyordum. Yanıma aldığım 2000 askerle oraya hareket ettim. Hava karardıktan sonra dağ eteklerine çıkmaya başladık. Çok sessiz bir biçimde 1000 m yüksekliğe tırmandık. Dağın doruğunda bir mağaraya vardık. Giriş kapısında asılmış ölü bir köpekle karşılaştık. Her yandan mağaranın giriş kapısını kurşun yağmuruna tuttuk. Herhangi bir karşılık ya da hareketle karşılaşmadık. Hemen askerlere bol odun getirme emrini verdim. Onları mağaranın giriş kapısına yığdırttım. Daha sonra ateşe verdik. Onbeş dakika sonra, içerden silahsız titreyen yedi kişi çıktı. Hemen aralarından birini içerdeki silahlarını getirtmeyi istedim. Silahları getirip geldi. Tümünün eline kelepçe vurdurttum. Onları Addis-Abeba'ya gönderdim.

Denetimim altında, çok iyi eğitim görmüş bir taburum vardı. Ülke çapında en iyi nişancılar yanımda bulunuyordu. Taburum aldığı çağdaş eğitimi nedeniyle, üstün ve başarılı taktikler sergiliyordu.

İtalyanlar Somali'ye asker çıkardıklarında, Savaş Bakanı Ras Mologata'dan, denetimimdeki askerlerle Addis-Abeba'ya hareket etmem istendi. Kasım ayı sonundan itibaren Addis-Abeba'ya hareket etmeye başladık. Beş saat içerisinde gerekli tüm hazırlıklarımızı yaptık. Gece saat onda, başkente doğru, Arjo'yu arkamızda bırakarak, on dört günlük yolumuza çıktık. Savaş nedeniyle geceleri yürüyor ve gündüz saklanıyorduk. Sonunda Addis-Abeba'nın yakınlarına ulaştığımızda durduk. Öğleden sonra saat dörtte, yanımıza, İmparatorun oğlu, Prens Aspo Vosin geldi. Bana *"Bugün kente girmenize gerek yok. Yerine yarın saat dokuzda askerlerle birlikte, krallık sarayının önünden, resmi bir geçit töreniyle geçiniz,"* dedi.

Ertesi gün, tüm hazırlıklarımızı yapmak için, sabah erkenden uyandık. Önce, birliklerimizin başına askeri bandomuzu koyduk. Arkasından bayrak taşıyan grubu. Hemen arkasında atın üzerinde ben ve her iki yanımda ellerinde otomatik tüfekli iki asker. Diğer askerlerimizde, altışar altışar sırayla, silahlarıyla birlikte, arkamızdan hareket etmelerini söyledim.

Askerlerim bir Avrupa ordusu gibi donanmıştı. Başlarındaki şapkalarla Fransız askerlerini andırıyorlardı. Kente girdiğimizde tüm caddeler ve sokaklar tıklım tıklım insanla doluydu. Her yandan alkışlarla ve tezahüratlarla karşılandık. Arda'da, Lübnanlılar'ın kaldığı semtte, halk yüksek bir binaya çıkarak ordan bizi mendil sallayarak selamlıyorlardı. Çok mutlu ve sevinçliydim. Onlar için bir Lübnanlı'nın bu saygınlıkla karşılanmasını somut görüyorlardı. Bu onlar için bir onurdu.

Sarayın önüne geldiğimizde, balkonda İmparator Haile Selasiye, bakanlar, milletvekilleri yerlerinde oturuyorlardı. Yüksek bir sesle, taburun her bölümünü, selamlamaya hazır bir duruma getirdim. İmparatoru resmi bir geçit töreniyle selamladık. Tören bittikten sonra attan indim. İmparatorun kaldığı yere giderek, önüne geçip kılıcımla kendilerini selamladım. Beni selamladıktan sonra yavaş yavaş arkaya çekildim. Bir arabaya binip evime gittim.

Ertesi gün, erkenden Savaş Bakanı'nın oğlu yanıma evime geldi. Bana *"İmparator ve babamla öğle yemeğine davetlisiniz"* dedi. Vakit geldiğinde oraya gittim. Yemeğimizi yedikten sonra ben ve Savaş Bakanı askeri durumu gözden geçirdik. Ordunun gereksinimlerini karşılıklı tartıştık. Bunun dışında askerlerin nasıl ve nerelere yerleştirileceğini yine konuştuk. Denetimim altındaki askerlerin sekiz gün Addis-Abeba çevresinde kalacaklarına dair uzlaşmaya vardık.

Savaş başlamıştı. İtalyan uçakları Addis-Abeba'nın gökyüzünde sürekli denetleme uçuşları yapıyordu. Bu yüzden dördüncü günümüzün akşamı, tüm askerleri Addis-Abeba'nın dışında

kalan dağın yakınındaki alana çektim. Geceleri askeri olarak hareketleniyor, gündüzleri ise saklanıyorduk.

Suquta'ya yanaştık. Makkela kenti Mareşal Bodulio tarafından alınmıştı. Bizler geceleri vurkaç saldırılarına geçmiştik. Elimizde yeterince ağır silahımız yoktu. Buna rağmen gece saldırılarımız İtalyanları zor bir duruma sokmuştu. Denetimim altındaki askerlerin yeteneği ve deneyimi iyiydi. Bu yüzden gece saldırılarında başarılıydılar. Gün ağarmasıyla birlikte saldırılarımız aralıksız, İtalyanlara karşı sürüyordu. Bölgenin ormanlık ve dağlık olması bize büyük bir avantaj sağlıyordu. Çok az makinalı tüfek ve topumuz vardı. Zor bir durumdaydık. Hiç bir yandan bize cephaneye ulaşmıyordu. Askerlerimiz tam bir çaresizlik içinde savaşıyordu.

İtalyanlar gece saldırılarımızdan çok korkuyorlardı. Habeşlilerin kolay kolay yenilmeyeceğini ve teslim olmayacağını çok iyi biliyorlardı. Bu yüzden ağır silahlar kullanmaya ve uçaklardan da sis bombaları atmaya başladılar. Bu yöntemle askerlerimizin ilerleyişini durdurmak istiyorlardı.

Savaş Bakanımız ve oğlu birlikte öldürüldüler. Askerler dağılmaya başladı. Altı asker daha bu olaylarda öldürüldü. Ordumuz çok kötü bir duruma girmişti. Umutsuzluk ve cephanesizlik her yanımızı sarmıştı. Yapabildiğimiz tek şey yalnız gece saldırılarıydı. Bunu da aralıksız yapıyorduk.

Bu sıra sigaralarım tükendi. Sigarasız edemiyordum ona alışkındım. Habeşliler sigara kullanmıyordu. Tam onbir gün sigarasız kaldım. Birgün yanımdaki hizmetçiler yakın köylere gidip bana bol miktarda tütün getirdiler. Fakat onu saracak sigara kağıtım yoktu. Tütünü eski gazete kağıtlarına sarmak zorunda kaldım. Uzun ve kalın sigaralar yapıp kullanıyordum. Bu tür olaylar hep anılarımda kaldılar.

Sonunda askerlerimiz Addis-Abeba'ya geri döndü. Bu sıra İmparatorla eşi birlikte Londra'ya silah almaya gitmişti. Çünkü hiç cephanemiz kalmamıştı.

Onüç gün sonra, bizde başkenti terketmek zorunda kaldık. Habeşistan'ın batı taraflarına çekilmek zorunda kaldık. Adı-Salim köyüne vardığımızda ormanlıktan ve dağ doruklarının ardından saldırmaya başladık. Özellikle geceleri çeşitli çarpışmalara katılarak savaşımaya devam ediyorduk. Hava saldırıları önünden korunmak için dağlık ve ormanlık yollardan yine yolumuza devam ediyorduk. Açlık ve şiddetli yağmur ha bire bastırıyordu. Tepeden tırnağa ıslanmış ve çamur olmuştuk. Gece ve gündüz bu durumdayık. Verdiğimiz ölü sayısı gid gide tırmanıyordu. Ümidumuz tükenmek üzereydi.

İleri gelen birçok Habeş, teslim olup, İtalyanlar'ın safına katılıyor ve bize karşı savaşıyorlardı. Addis-Abeba'dan tamamen çekiliyorduk. Ona 120 km kadar uzakta kalan Ambu köyüne vardık. Köyde sıcak su akıtan bir çeşme vardı. Hemen yanı başında bir otel vardı. Burada kendimizi temizlemeye koyulduk. Bu köyde tam üç gün kaldık. Burada yine rahat bırakılmadık. Sıkıştırıldık. Daha sonra sarıldık. Ama teslim olma niyetimiz yok, hiç bir şey düşünmeden, aslanlar gibi vuruşuyoruz. Sık ormanın içine girdik. Her yanımız, saldırgan şahinler gibi, yılanlar sardı. Ama Allah'tan, hem düşmandan ve hemde yılanlardan çok ucuz kurtulduk. Çileli bir durumda dağlardan, bu durumumuzla geri çekiliyoruz. Bu yöntemle Vovula ilindeki Bunaha köyüne ulaştık.

Bu sıra Laqmapta egemeni, Hafta Marik'in yanından bir kişi yanımıza yardım istemeye geldi. Onlara sunacak hiç bir yardım olanağımız yoktu. Yolumuza devam etmek zorunda kaldık. Yola koyulduk. Bize her tür yemek verildi. Yeterince bize yeni asker katıldı. Şansımıza

durumlar git gide kötüye gidiyordu. İtalyanlar iç bölgelerde ha bire ilerliyorlardı. Çünkü ellerinde her türlü silahları vardı. Bu konumdan Habeşliler yoksundu. Cephanelikleri tükenme noktasındaydı.

Bunaha ile Laqmapta arasında savaş çok şiddetli başladı. Şaşkındık ve bu işin sonuna vardığımızı sanıyorduk. Çünkü seçeneğimiz kalmamıştı. Son kalan bir yolumuz vardı. O da, Habeşistan'ın batı tarafına, Sudan sınırına ulaşmak ve burada kendimizi İngiliz güçlerine teslim etmek kalıyordu. Oraya varmaya daha uzun bir yolumuz vardı. Önümüzde bu yolda zorlu birçok tehlike ve ulaşmayı olanaksız görüyorduk. Kolaylık olsun diye, hiç bir yandan yardım alma umudumuz da yoktu. Her şey bizim kendi çabamıza ve bununla elde edeceğimiz başarıya bağlıydı.

Sonuçta, Sudan sınırına doğru ilerlemeye karar verdik. Küçük bir kente ulaştık. Çok ağır koşullar altındaydık. Tüm gıdamız tükenmişti. Açlık, susuzluk ... Burada bir süre dinlenmeye çekildik. Ama uzun sürmedi. İtalyanlar burayı da işgal etti. Ayrılmak zorunda kaldık. Kentin dışında Qarsa adında bir dağa sığındık. Burada iki gün gizlendik. Çevrede yaşayan köylüler bize yiyecek gıdaları sağladılar. Üçüncü gün burdan ayrıldık. Barqalla'ya geçtik. Buradan da Sudan'daki Gambala'ya vardık. Gambala'da İngiliz güçlerine bağlı kaptan Maurice, üç subay ve bir kaç asker tarafından karşılandık. Bize hemen yardımlarını sundular. Kaptan Maurice beni evine aldı. Yemekten sonra birlikte limana gittik. Beni Hartum'a götürecek gemiye götürdü. İçinde gezindik. Bana kalacağım kabinimi gösterdi. "Gemi üç gün sonra hareket edecek" dedi ve devamla "Şu an gecelerini bu gemide geçireceksin ama gündüzlerini bizimle," diye ekledi.

16 Haziran 1936 günü, İngiliz konsolosundan, Hartum'dan Kudüs'deki egemene, bir tel çekmesini istedim. Bu telgrafı Zañle'de kalan Rabi Urşan ve eşime, benim yaşadığımı ve Habeşistan'ı terkedip Mısır üzerinden dönmekte olduğuma dair, bildirilmesini dilemiştim.

Hartum'a gitmek üzere Gambala'dan ayrıldım. Nil nehri üzerinde çok güzel görüntülerle karşılaştım. Nehrin her iki yanı timsahla doluydu. Bazılarının uzunluğu 3-4 m kadardı. Bunların yanı sıra nehrin dibinde çok sevimli su beygirleri bulunuyordu. Bunlar sabahtan akşama kadar geminin önünde koşuyorlardı. Çok güzel bir yolculuktu. Gemimiz gündüzleri yürüyor ama geceleri bir kıyıya çekilip karaya demirini atıyordu. Ertesi gün yeniden yoluna çıkıyordu. Nehrin kıyılarına birikmiş olan çamurlara batmasından çok korkuluyordu.

Yol boyunca nehrin her iki yanında yer almış küçük köyler bulunuyordu. Ara sıra gemimiz bu köylerde duruyordu. Yolcular gemiden inip gezmeye ve alış-verişe iniyorlardı. Sahilde yaşayan köylülerin tümü, kadını ve erkeğiyle çıplaktı. Evleri de süpürge otuna benzeyen otlardan yapılmıştı. Köylüler beyaz olan yabancılara yaklaşımdan korkuyorlardı. Evlerinin içinde iki ya da üç çanak ve çömleğin dışında bir şeyleri yoktu. Bunları da süt ve yoğurt için kullanıyorlardı. Evlerin önünde, bir ya da iki serili hayvan derisi bulunduruyorlardı. Bunları nehirde yüzen çocukların güneşlenmesi için seriyorlardı. Bu çocukların sık uğraşlarından biri de suya girip yüzmekti. Günde en az yirmi kez suya girip çıkarlarmış. Burada yaşayan insanların pek önemli bir uğraşı yok. Tek uğraşları malları ve sığırlarıydı.

Öğleden sonra saat üçte Hartum'a vardık. Sudan egemeni bizi karşılayıp otele aldırıldı. Onunla birlikte yemek yedim. O günkü basında şöyle bir başlık atılmıştı: *Habeşistan Ordusu Başkomutanı Hartum'a güvenle ulaştı.*

Bu sıra, Hartum'da yaşayan Suriyeli ve Lübnanlı birçok kişi sevinçle beni ziyarete geldi. Yurttaşlarından biri, bu biçimde ünlenmesi ve önemle tanıtılması onlara gurur vermişti. Her

gün bir eve davet ediliyordum. Sağ olsunlar, beni yalnız bırakmadılar, tek tek hepsine teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu sıra, fiziki olarak çok zayıflamıştım. Dinlenmeye gereksinimim vardı. Bunu istememe rağmen bir türlü olmuyordu.

Hartum'da tam onüç gün kaldım. Kahire'ye gitmek için istasyona uğradım. Burda beni Sudan devletinin temsilcisi Cominc ve yüz kadar adam uğurlamak için geldi. Vedalaştıktan sonra arabayla Kahire yoluna çıktık. Yeniden kendime döndüğüme çok mutluydum.

Kahire'ye ulaştığımızda, istasyonda eski bir dostum olan Ermeni Leon'u gördüm. Hemen arabaya çıktı. Ağlıyarak beni kucakladı. Bana *"Gazteler öldüğünü yazmıştı. Seni yeniden gördüğüme çok sevindim,"* dedi. Leon'la birlikte otele gittik.

Burada kalan yakın dost ve arkadaşlara, geldiğime dair bilgi bırakmak için benden ayrıldı. Üçüncü günümde Kahire basını burada olduğumu yayınladı. Sabahtan akşamın geç saatlerine kadar, ziyaretçi akını durmak nedir bilmiyordu. Suriyeli, Lübnanlı dostlarım, tanınmış devlet adamları, bunlardan örneğin Paris Namir Paşa, Vansin Matosyan, Merit Beg Şali ve daha başkaları.

Bu sıra Batı Habeşistan kentinin egemeni Jokiro Ras Gatda-Abab Kahire'ye ulaştı. Londra'dan imparatorun yanından geliyordu. Ras Siom'un İtalyan güçlerine teslim olduğunu duyunca, o da gidip teslim oldu. İkisi birlikte Port-Said Limanı'ndan, Mussolini'nin davetlileri olarak Roma'ya gittiler. Beni de resmen Roma'ya davet etmişlerdi ama bu daveti reddettim. Bu konu için yanıma Yabancı Koloniler Bakanlığı temsilcisi sayın Mashasha ve Kahire'de İtalyan Elçi Yardımcısı sayın Malani birlikte gelmişlerdi.

İspanya ordusuna bağlı olan komutan bir arkadaşım vardı. Madrid'e geri dönüşünden sonra, asker arkadaşlarına benden söz etmiş olmalı ki, birgün General Franco'nun Savaş Konseyi'nden mektup aldım. Ordu komutanı olmam için rica ediliyordu mektupta. Bu sıra İspanya'da içsavaş vardı. Tekliflerine çok sevinmiştim.

Bu konu için Beyrut'da kalan eşime bir mektup yolladım. Ona sunulan bu teklifi anlattım. Karşı çıktı ve yalvararak bu göreve 'hayır' dememi istedi. Bu yüzden eşimi dinleyip teklife olumsuz yanıt verdim. Sonradan bu yanıt verdiğime pişmanlık duydum. Başı boş yaşamaktansa bir tür hizmet vermeyi diliyordum.

Kat ettiğim bunca uzun yoldan sonra Beyrut'a evime ulaştım. Burada beni şaşırtan ilk şey, halkımızın çok bencilleşmesiydi. Kendilerini korkunç beğeniyorlardı. Benim için çok yabancı ve gizemli gibi geldi bu durumları.

Çok sayıda evladımızı okullara kaydettirdim. Hatta ruhban okullarına bile. Amacım eğitilmeleriydi. Bu yöntemle yaşamlarını kazansınlar diledim. Onlar için gerekli her şeye katlandım ve her yana koştum. Bu yaptıklarımı anlatmaktan çok çekindim. Başkaları gibi, *göklerde size saraylar yaptıracağım*, demedim. Sadece yaşamın dayattığı gerçekleri yaptım. Elimden gelenleri yaptım, ama ne fayda ...

Batı Mezopotamya'nın Gozarto Bölgesine Gelişim

1956 yılında Gozarto'ya yakın ve eski dostlarımı görmeye gittim. Burada birçok dostu ve eski asker arkadaşımı görme olanağını buldum. Çok sevindiler. Eski anılarımızı birbirimize anlattık, birlikte güldük ve eğlendik. Kendi kendime *"Gozarto'yu aldım, onu barışa kavuşturdum. Halkımızı buraya yerleştirdim. Onlara rahat koşullar sağlattım. Ama burada kendime bir ev dahi yaptırmadım,"* dedim.

Tüm bu yaptıklarına karşı hiç bir şey kazanmadım. Halkımdan her hangi bir karşılık görmedim. Bazıları bunu iyi anlıyor ve biliyorlar. Ama buna karşın çoğunluğu vurdum duymazdı ve geçmişini çok çabuk unuttu. Bundan haberi bile olsun istemiyordu.

Buna karşın yerli insanlarsa, bu konulara daha çok saygındı. Bunu davranışlarında hep gösteriyorlardı. Beni sahipleniyor, yaptıklarına ve verdiğim emeğe değer veriyorlardı. Beni sadece bu teselli ediyordu.

Lübnan'da Parlamento Seçimleri

Lübnanlı tanıdık birçok dost, benden Lübnan'daki parlamento seçimlerine katılmamı istedi. Tümü, gerçekten, parlamentoda halkımızı temsil edecek birini istiyordu. Kendimde böyle bir görevi almaya çok istekliydim. Çünkü bu görevle bir çok hayırlı işi yapacağımı sanıyordum.

Tüm tanıdıklara, dostlara ve Asur kitlelerine bu konuyu ilettim. Tüm halkımız bu eğilimime çok sevindi. Büyük bir propoganda kampanyasını başlattılar. İlk başlarda etkinliklerimiz iyi gidiyordu. Herkes buna sevinmişti. Doğu Kilisesi Patrik Vekili Peder Mando-Işoc, tüm Asur aşiretleri ve diğer kiliselerimiz, bu seçimleri kazanmam için ellerinden gelen herşeyi esirgmeden sunuyorlardı.

Seçimlere az kala, adaylar iki liste biçiminde birleşik olarak, seçimlere katıldılar. Bir yanda devletin kendi adayları listesi, diğer yanda muhalefet adayları listesi.

Birlikte uyuşan 5-6 aday ortak seçime girmeye anlaşıyordu. Bunların dışında eski cumhurbaşkanı Alfred Naqqaş ve ben bağımsızlar olarak listelerin dışında kaldık. Bu yüzden ikimiz ortak İçişleri Bakanlığına başvurarak adaylıktan çekildiğimizi bildirdik. Çünkü bu biçimiyle seçime katılışaydık ikimizde kaybedecektik. Bizi destekleyenler bu tavrımızdan dolayı çok rahatsız oldular. Böyle davranacağımızı hiç beklememişlerdi.

Doğu Mezopotamya'ya ve İran'a Gezi

Bu sıra Irak'a gitmeyi düşündüm. Burada birçok yakın ve dostumun yanı sıra halkımı ziyaret etmek istiyordum. Onları Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana hiç görmemiştim.

22 Aralık 1958'de Bağdat'a geldim. Jilo, Baz ve Raqan piskoposu Mar İşoc Sargis'e konuk oldum. Geldiğimi duyan halkımız ziyaretime gelmeye başladı. Çok mutluydum. Tüm halkımızı iyi bir durumda gördüm. Herkesin çalıştığını ve iş sahibi buldum. Yurtlarını ve hükümetlerini sevdiklerini ve kendilerine iyi bir yaşamı kurmuşlardı.

Bir süre sonra Be□-Slux / Kerkük'e gittim. Burda Mar Zayya köyünden Şamaşa Gorgis Laczar'a konuk oldum. Bu insanlarımızı yakından görebildiğime çok sevinmiştim. Beni en

çokta duygulandıran burada kurulan okuldu. Birde burda Ninowa Basımevi kurulmuş, çok duygulandım. Onu Aşıtalı Şamaşa Dawud Warda kurmuş. Bu insanlarımıza bu görevi üstlendikleri için teşekkürler sunmalıyız. Be□-Slux'daki halkımızın bana gösterdiği sevgi ve saygı nedeniyle teşekkürlerimi sunuyorum.

Be□-Slux'dan sonra Musul'a gittim. Burda amcamoğlu Malik Andrawos'un evinde konuk kaldım. Tanıdıklarımla burada da bir araya gelmekten çok mutlu oldum. Malik Andrawos Musul'a geldiğinde yanında 400'den fazla altın lirası vardı. Tümünü halkımız için harcamış, Musul'da vefat etti. Vasiyeti üzerine, Be□-Slux'daki Asur Kabristanı'na gömüldü. Cenaze törenine kalabalık bir kitle katılmış onu saygıyla anarak toprağa vermişler.

Musul'dan sonra Têl-Kef'e gittim. Orada Jilo'ya bağlı Zarni köyünden olan Şamaşa Sawa Hasmo'ya konuk oldum. Burada da birçok yakını ve dostu gördüm. Benim için çok güzel günlerdi bunlar.

1962'de yine halkımızı yakından görmek için, bu defa Tahran'a gittim. Burda sayın Şamoil Yawsep'e konuk oldum. Geldiğimi duyan halkımız ziyaretime koyuldular. Davet üstüne davet alıyordum. Beni hiç rahat bırakmadılar. Birçok yakını ve eski dostu gördüm. Bana çok saygı gösterdiler.

Tahran'da Asur Hayırseverler Derneği'ne davet edildim. Bu kurum halkımıza yararlı birçok etkinliği yaptı ve yapmaya devam ediyordu. Halkımızın hayrı için büyük çabalar veriyorlardı. Bu etkinlikleri nedeniyle onları kutladım. Onlarda benim yıllarca gösterdiğim etkinliğe ve verdiğim emeğe karşın saygı ve sevgilerini iletiler.

Aslında, halkımız arasında ihanete kapılmış ve ilerisini göremeyecek kadar körleşmiş insanlar, yaptıklarımızı sevmez ve saymazlar. Bu çirkin tavırlarından vazgeçmeden hala bu yolda yürümeye devam ediyorlar. Bu insanlarımız halkımızın ilerlemesini istemezler. Bundan çok rahatsız oluyorlar. Zaten halkımızın bu duruma gelmesinde payları büyüktür bu insanların.

Ayrıca Tahran'da şu kişileri ziyaret ettim: Wilson Be□-Manşur, Sargon Cabd-işoc / Abdişo, Aşur Muradxani, Alfred Duman, □ome Muşel, Daniyel Krisbi, Mişayel Be□-Peşros, Zayya Be□-Zayya, Rabi Yuşiya ve birçok saygıdeğer Asur ulusalcılığına bağlı etkin kişilerle tanıştım. Çok hoş insanlar, onlarla konuştum. Çok cana yakınlar ve halkımızın geleceğine yönelik sağlam adımlarla ilerliyorlardı. Tümü yaptığım etkinlikler üzerine bilgisi vardı. Bana çok saygı ve sevgi gösterdiler. Hepsine sonsuz teşekkürler sundum ve başarılar diledim.

Sevgili Yönetmenler!

Kardeşlerim, dünyanın dört bir yanına dağılmış tüm Asur gençleri! Sizler, ulusumuzun umudu ve geleceğisiniz. Önünüze koyduğunuz etkinlikleriniz için, sağlam adımlarla yürüyün. Bu dünyada, hakkınız olan yasal haklarınızı elde etmelisiniz.

Sevgililerim, yaptıklarımı ve bildiklerimi size böyle kısaca yazdım. Yapılanları ve nasıl sonuçlandıklarını tanıttım. Aslında kurtuluşumuzun ve özgürlüğümüzün zamanı gelmişti. Son anda, kendini bilmez bazı insanlarımızın kölece ve haince davranışları nedeniyle bu yolumuz tıkandı. Halkımız amacından uzaklaştırıldı. Dünyanın dört bir yanına dağıldı.

Ben, kendi elimle temelin bazı taşlarını koydum. Sizler, bizden sonra gelecekler, yarıda kalan bu evi, inşaaya devam edin. Bunu yapmazsanız, şimdiden sizi bekliyen ölüme hazırlanın. Etkinliklerinizde sevgi ve barışı temel alın, her şeyi yapabileceğinize her an inançlı olun.

Çevirmenin notu: Bu yazı büyük bir olasılıkla 1960'lı yılların ortalarında kaleme alınmış.

Jilolu Malik Qambar'ın Vefatı

Asur halkının kahramanlarından, Osmanlı egemenliği altındaki Hakkari dağlarında, Asur Malikleri sayesinde, Asurlar'ın özerk bir yaşamı vardı.

Burda Asurlar'ın altı aşireti bulunuyordu. Her birinin ayrı bir Maliki vardı. Bu aşiretlerin adları şöyleydi: Büyük Jilo, Aşağı ve Yukarı Tiyyari, Txuma, Baz ve Diz.

Malik Qambar Be□-Malik Warda, Büyük Jilo aşiretinin Maliki oluyordu. Qambar 1888 yılında Jilo'nun Zarni köyünde dünyaya geldi.

1908 yılında Šuşan'la, Namrud Be□-Mar Šamcun, yani Doğu Kilisesi patriği rahmetli Mar Awraham Šamšun'un yegeninin kızıyla, dünya evine girdi.

Qambar, 1915'de diğer Maliklerle birlikte, Rus askerlerinin denetimindeki Salamas ve Urmiye'ye göçtü. Hakkarili birçok Asurla birlikte Rusya'ya geçti.

Qambar 1918'de, büyük bir askeri güç kurdu. Rusya'ya göçen Asurları Karadeniz üzerinden Fransız askeri gemileriyle Suriye'ye getirtti. Suriye'de büyük kahramanlıklara imzasını attı.

Kuzey Mezopotamya'yı Fransız denetiminde bağımsız bir ülke yapmak istiyordu. Başkentini de Urhoy (Urfa), yapacaktı. Bu konu üzerine Fransızca bolca yazılı belge bulunmakta. Ama bunda başarılı olamadı. Ve Kuzey Mezopotamya anayurt olamadı. Halkımız anayurdundan zorla kovuldu. Hakkari'den, Salamas'dan ve Urmiye'den sürülen Asurlar, Irak'da İngilizler'in denetimindeki bölgelere yerleştirildiler.

Kuzey Mezopotamya için, MC'ye sunulan Asur istemleri, Batılı temsilciler tarafından reddedildiler. Bu yöntemle Asur-Kildani yurdu Fransız denetiminden çıkarıldı.

1921 yılında, Ağa Peṭros'la birlikte Malik Xošaba, Malik Qambar'a destek olmak için bölgeye gelmek istemiş. Ağa Peṭros Irak'dan uzaklaştırılmaya zorlandı. Malik Xošaba ve diğer Malikler iki haftalığına Musul'da içeri tıkıldılar. Bundan sonra Irak-Suriye sınırları Asurlara kapalı tutuldu.

Malik Qambar ailesiyle birlikte Fransa'ya yerleşti. Fransız hükümeti, Malik Qambar'ı Asurlar'ın prensi olarak, resmi tanımış. Ona oturma izni ve Asurlara da kendi imzasıyla, pasaport verme olanağını tanımıştı. Bu pasaportlar her yerde ve ülkede resmen kabul edilecekti.

Bu sıra Ağa Peṭros (bu sıra Fransa'da bulunuyordu) ve Malik Qambar, bu olanağa 'hayır' dediler. Yerine ya Kuzey Mezopotamya, ya da eski Asuristan topraklarının herhangi bir

parçası üzerinde anayurt istemlerini Fransa, İngiltere ve MC'den istediler. Bu istemlerini, özenle ve yorulmadan, Cenevre'de her oturumlarında, görüşme masasına yatırdılar.

1925'de, Osmanlı İmparatorluğu parçalandığı zaman, Araplar ve diğer bölge halkları, MC tarafından yeni Türkiye sınırları resmi saptandığında, tüm diğer istemler rafa kaldırılmıştı.

Bundan sonra, hem Malik Qambar'ın ve hemde Ağa Petros'un anayurt yaratma umutları, birden kesilmişti. Malik Qambar ailesiyle birlikte Fransa'dan ayrılıp Beyrut'a yeniden yerleşti. Ağa Petros, 1932'de Fransa'da gözyaşları içinde yaşama veda ediyordu.

Malik Qambar, Lübnan'da bulunduğu sırada, Etiyopya İmparatoru Haile Selasiye tarafından ülkesine davet edildi. Onu, Etiyopya ordusunun üç başkomutanından biri yaptı.

1935'de, İtalyan ordusu, Mussolini'nin verdiği bir buyrukla, Etiyopya'yı işgal etmek için savaşa girdi. Daha sonra, Etiyopya bir İtalyan sömürgesi olmuştu.

Bu sırada, Malik Qambar denetimindeki askerleri teslim ettirmeden Sudan'a sokmayı başarmıştı. Sudan ve Mısır, İngiliz ordusunun denetiminde bulunuyorlardı. Mısır'da İngiliz ordusu tarafından büyük bir saygıyla karşılandı. Burda bir yıl kaldıktan sonra Lübnan'a geri dönüp Beyrut'a yerleşti.

Birkaç yıl önce, halkımızı yakından görmek amacıyla ABD'ye bir ziyaret için geldi. Burada rahmetli Dadişoc Niqola'nın konuğu olarak Chicago'da kalmıştı. Onuruna Chicagolu Asurlar Shermin Oteli'nde bir ziyafet vermişlerdi. Burada konuşmacılar olarak Dr. □edro Bar-Men□o Šapo ve Chicago'daki Asur Aziz Mar-Yuxanna Kilisesi'nden Peder Šaduq Be□-Mar Šamcun, idiler. Bunların dışında Malcolm Bar-Men□o, ABD'de yayınlanan *Koxwa Aturaya* (Asur Yıldızı) başyazarı Dr. Luter ve *Xuyada Aturaya* / Asur Birliği kurumu başkanı da birer konuşma yaptılar.

Malik Qambar yaşamının son yıllarında Irak, Suriye ve İran'daki halkımıza ziyaretlerde bulundu. 17 Şubat 1969'da Beyrut'da dünyaya gözlerini kapadı. Cenaze ayin töreni Kildani Katolik Kilisesinde yapıldıktan sonra, Asur halkından sonsuza ayrılmak üzere, toprağa verildi.

Malik Qambar ardından eşi Šuşan Hanım, bir oğlu ile kızını ve torunlarını bıraktı. Ona tanrımdan rahmetler diliyorum. Başta Šuşan Hanıma'a olmak üzere tüm yakınlarına, dostlarına, sevenlerine ve ailesine başsağlığı diliyorum acılarını paylaşıyorum.

Asur Aziz Yuxanna Kilisesi'nden
Qaššiša Šaduq Be□-Mar Šamcun, Chicago

Kaynak: *Assyrian Star, Mart-Nisan 1969, Chicago, ABD.*